

LANGS LÅGEN

ÅRBOK 2019

Stefettgullet til Svarstad,
side 83

Tjuvsølv og Amerika-feber, side 17

Bestemors kjevla,
side 104

Ragna og
Georg Samuelsen, side 43

Aslaug Aslesen, side 141

Om prostitusjon på Kongsberg, side 172

Langs Lågen 2019

41. årgang

Redaktører:
Odd Arne Helleberg
Dag Kristoffersen

Abonnement og salg:
Kongsberg og Sandsvær historielag

historielag@ebnett.no
Tlf. 913 65 687 (Dag Kristoffersen)

Ettertrykk og avfotografering av stoff eller
illustrasjoner må bare skje etter avtale med utgiveren.
Forfatterne er ansvarlige for innholdet i
de artiklene som er signert.

Kongsberg og Sandsvær historielag

Grafisk utforming: Mette Martinsen
Trykk: Zoom Grafisk AS
ISBN: 978-82-691416-1-0

Første år gikk bra, vi satser på ny

I 2019 er det 40 år siden første ordinære årgang av Langs Lågen kom ut, med fire hefter i året samlet til ei årbok til jul. Det er også andre året Kongsberg og Sandsvør historielag gir ut årboka, og denne gang med noen flere sider enn de foregående år. Det gikk nemlig bra i 2018: Så godt som alle eksemplarene blei solgt, og distribusjonen som blei gjort på dugnad, er vi også godt fornøyd med. Vi ønsker flere faste abonnenter, så ta gjerne kontakt. I år har vi også fått inn mange bidrag, og flere må utsettes til neste års utgave, selv med 16 sider mer enn fjorårets utgave. Altså et luksusproblem!

Vi synes vi dekker Lågen-dalføret godt i denne utgaven, med historier fra øverst til nederst i dalen. Dette håper vi vil fortsette i åra framover, og vi tar gjerne imot flere historier. Og takk til både «faste» og nye bidragsytere, uten dere ville ikke dette gått.

Vi kan i år skilte med både «avsløringer» av sølvtyver, og likvidasjoner. Krigen er såpass langt unna nå og arkivene åpnes, så dette gjør at mer av historien kommer fram og omhandler mer som har ligget skjult. Mer gravearbeider i gamle kilder bringer også fram helt ukjente sider, som f.eks. bakgrunnen for amerikareisene fra dalen.

I år, og sikkert i framtida, vil vi hedre og minne folk som har hatt betydning for kulturen i dalen. I år Torbjørn Saga, hvor vi minnes 100 år siden hans fødsel. Både kjente og mindre kjent personer blir trukket fram i lyset, til glede for LLs lesere. Vi er også så heldige å kunne bruke Øyvind Tingleffs illustrasjoner som virkelig liver opp historiene. Nytt av året er også forfatterregisteret med minibiografier bakerst i årets utgave.

Så gled dere over mye godt stoff å lese i år, og se fram til år med stadig mye god lokalhistorie.

Odd Arne Helleberg og Dag Kristoffersen

Takk til John Berge

I mai 2019 døde John Berge 68 år gammel etter en tids sjukdom.

John Berge var en bakspiller som har gjort et godt arbeid for lokalhistorien på Kongsberg. Spesielt må nevnes registeret han lagde over gatenavn og stedsnavn på Kongsberg. Han gjennomgikk lokalhistorisk litteratur og skreiv bakgrunnen for gatenavnet, ikke minst der gatenavnet var et lokalt personnavn. Dette registeret ga han til Kongsberg kommune. Dette arkivet ligger i dag i et webarkiv og skal aktiveres på nytt på kommunens hjemmesider. Mange av gatenavnene finner en igjen på lokalhistoriewiki.

Som systematiker med ingeniørbakgrunn og interesse for lokalhistorie, lagde også John et register over alle artikler publisert i Langs Lågen til og med 2018. Vi skal etter beste evne sørge for å videreføre det. Vi skylder John Berge en stor takk og lyser fred over hans minne.

Odd Arne Helleberg og Dag Kristoffersen

Innhold

Forfatteren Torbjørn Saga av <i>Olav Sâtvedt</i>	7
Torbjørn Saga forteller: 17. mai i Komnes	15
Tjuvsølv og Amerika-feber av <i>Bjørn Ivar Berg</i>	17
Tjenestedreng på fylla i arbeidstida av <i>Ivar Lie</i>	36
Kapermoen holdeplass av <i>Hans Gulli</i>	38
Klemet Paulsen Medalens uvanlige yrkesliv av <i>Hans Gulli</i>	39
Ragna og Georg Samuelsen av <i>Ragna Stokke</i>	43
Billedhugger Harald Samuelsen av <i>Ragna Stokke</i>	55
Seterstyr under odelsrunen av <i>Asbjørn Bjørnsen</i>	61
Et postkort fra M.B. Landstad av <i>Per Arne Lia</i>	68
Brede Rantzau – arkitekt og mestersnekker av <i>Gunvor Thingstad Bøen</i>	70
40 år siden stafettgullet til Svarstad av <i>Jørgen Sandberg</i>	83
Kjell Scott – skihopper han også av <i>Frank T. Brandbu</i>	87
«Indgang til Kongsberg's Gruber» av <i>Hans Gulli</i>	90
Sørsamen og gjeter Nils Olsen Kants liv av <i>Bente Fønnebo</i>	91
Vamre skoles siste år som skolested av <i>Trygve Simensen</i>	99
Bestemors kjeve av <i>Trygve Simensen</i>	104
Utvandring til Canada i 1927 av <i>Egil Håvaldsrud</i>	108
Likvidasjonen på Kongsberg av <i>Dag Kristoffersen</i>	109
Banjo-Larsen av <i>Dag Kristoffersen</i>	127
Kan vi finne olje og gass langs Lågen? av <i>Christer Hoel</i>	130
Mestersmed Andreas Jensen Bryde av <i>Hølje Bøen</i>	133
Aslaug Aslesen – Arbeid i ungdomstiden av <i>Gunilla Thorsen</i>	141
Store omveltninger i bondekvinnes liv av <i>Jørgen Sandberg</i>	148
Om navn på «vannansamlinger» av <i>Tor Dalaker Lund</i>	152
Bevergrendsangen av Knut Trollerud ved <i>Dag Kristoffersen</i>	156
Klokkegården i Lardal 1850-2019 av <i>Jørgen Sandberg</i>	158
Marcello Haugen og Gudrun Ring Wiker av <i>Dag Kristoffersen</i>	165
Gudrun Ring Wiker (gift Sørensen) (1895-1968) av <i>Fredrik Klouman</i>	168
Om prostitusjon på Kongsberg – i gamle dager av <i>Ivar Lie</i>	172
Haglebuslaget og de som var på gal side av <i>Dag Kristoffersen</i>	176
Et interessant vitnemål om folkelig religiøsitet av <i>O. A. Helleberg</i>	190
Kokegropa på Berg av <i>Kristian Kløvstad</i>	191
Kongsberg Sølvverks elementære bergskoles første kull av <i>Hans Gulli</i>	195
Hilmar Myhra – Rappen av <i>Bodil Selnes</i>	201
Bokomtaler	202
Register over forfatterne	208

Forfatteren Torbjørn Saga

Av Olav Sätvedt

Torbjørn Saga. Kilde: YSH

*Torbjørn Saga ble født
for hundre år siden,*

*28. 2. 1919. Han døde i 2006, 87 år gammel- Ytre Sandsvør Historielag
markerte hundreårsdagen 2019 ved et fint arrangement i Komnes grendehus
28. mars med svært mange engasjerte deltakere. Magne Thidemansen og Dag
Simenstad ledet møtet. Gunn Britt Friberg Hansen leste flere engasjerende
utdrag fra Torbjørns skrifter.*

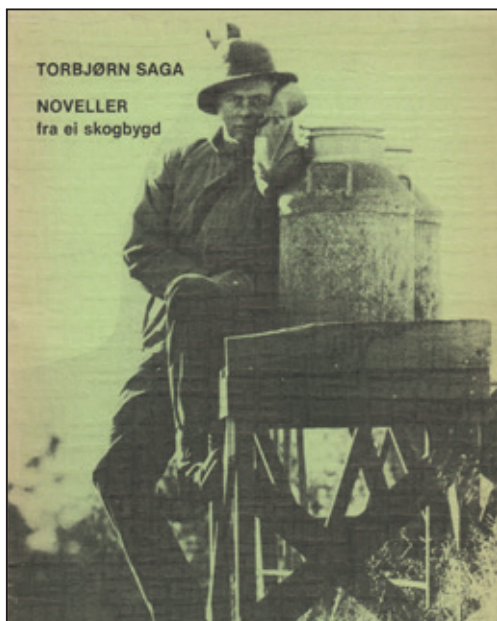
Torbjørn bodde på Pyttesletta i et lite småbruk like nord for Hvittingfoss. Han var gift med Mary, som var født Myrvold 1923. Hun hadde vokst opp i nabolaget. De hadde barna Arvid og Inger Marie.

Jeg hadde både som bygdebokforfatter for gårds- og slektshistorien i Sandsvør og som redaktør for Langs Lågen mye kontakt med Torbjørn og det var derfor naturlig for meg å skrive noen ord i 2007-årboka etter hans død. Her er noen linjer fra den nekrologen:

«Meldingen om hans død kom uventet. Med sorg ble jeg da sittende. Han burde ha fått en stor takk for innsatsen sin før han la ned pennen. Jeg lot blikket gli over mot bokhylla der bøkene hans står samlet. Den siste ble satt på plass i 2005, novellesamlingen «Månestråle». De andre bøkene hans er heller ikke så brede i ryggen, de står liksom litt beskjedent og stikker seg ikke så tydelig fram. Slik var det vel med Torbjørn selv. Han gjorde ikke så stort nummer av det han presterte: «Du får se om du kan bruke dem,» avsluttet han gjerne brevet med da han sendt noen epistler til Langs Lågen-redaktøren. Og brukes kunne de. Torbjørn hadde sine trofaste lesere fra helt sør til nord i dalføret. Han var den som kunne gjøre lokal historie interessant, han visste å trekke fram den gode historien, den som kunne få folk til å smile, til å gråte en skvett, og kanskje bli litt sint – sint fordi Torbjørn hadde avslørt en urettfer-

Svaret fra Nils Johan Ruud på Torbjørn Sagas første novelle Kilde: YSH

Første novellesamling: Noveller fra ei skogsbygd

dighet. Han var alltid på de svakes side. Torbjørn gjorde forholdene i mellomkrigstida levende for oss som kom til på førtitallet og seinere, enten det var ved roman, noveller eller lokalhistoriske småstykker i Langs Lågen. Her var han med fra starten da Arve Kværnum grunnla dette tidsskriftet i 1978.»

Samtidig med at han arbeidet i skogen var altså Torbjørn interessert i å skrive skjønnlitteratur. Sin først novelle fikk han antatt i «Magasinet for alle» i 1964.

Senere skrev han mange noveller i dette ukebladet som kom ut mellom 1927 og 1970 og het opprinnelig Arbeidermagasinet.

I novellesamlingen «Månestråle», som kom ut på Forlaget Langs Lågen i 2004, er det en oversikt over de bøkene Torbjørn Saga tidligere hadde gitt ut som forfatter:

Noveller fra ei skogsbygd. Arbeiderns forlag 1978.

Sjøfortellinger. Arbeiderns forlag 1979.

Veteran. Noveller. Arbeidern forlag 1980.

Krossveden blomstrer. Roman. Arbeiderns forlag 1982.

Det bittersøte beger. Noveller. Arbeiderns forlag 1983.

Kvenfoss. Roman. Solum forlag 1986.

Krigsseilere. Roman. Tell forlag 1993.

Folket ved Siljansjø. Roman. Bladkompaniet. 1996.

Harpunjegere. Roman. Færder forlag 2000.

Artiklene i Langs Lågen

I sine artikler i Langs Lågen viste han et svært bredt interessefelt. På s. 63 i 1980 er det «Knut Hamsun og vedstabelen på Kongsberg» som er utgangspunktet for en studie av Hamsuns forhold til bergstaden. Saga spør seg om en kan finne noe fra Kongsberg og distriktet i Hamsuns diktning? I artikkelen skriver han:

«I 'En vandrer spiller med sordin' som kom ut i 1909 er handlingen lagt til en by som neppe kan være annet enn Kongsberg. Det er en innlandsby, tre mil fra havet. Den har vært liten i halvtredje hundre år. Den har en bro på 'to hundrede og tredive alen' over en foss som deler byen i to. Rundt brokarrene og på de flate berg nedenfor sliter fløterne med tømmer som har satt seg fast. ... Byen har marked, julemarked kaller Hamsun det. Her er kjelker og smørøsjer, votter, mangletrær, rævebælger (revskinn), hestebyttere, driftekarer og klokkejøder. Her danses på to saler, her spilles av mestere på hardingfele. Jentene fra dalen er fem rosetakker tette, men der som intet for dem. For ni måneder etter leverer jentene beviset for at de allikevel for en rosas-takk for utett.»

For en som i så mange år var skogsarbeider, var det naturlig å få interesse for både jakt og fiske. I LL 1980, s. 136 forteller han «Storgjedda i Hvittingfoss 16,4 kilo -1,20 m lang» som ble dratt opp fra Lågen av Jørgen Haugen. Til slutt skriver han: «Jeg skal ikke uten videre påstå at den her omtalte gjedde er den største som er fanget i Lågen. Dette får tas som en begynnelse. Har andre større gjedder å komme med, håper jeg Langs Lågen tar imot.

Artikkelen «Far fødte en familie på 10 gjennom flere vintrer ved mårjakt» (LL 1980, s. 151) begynner slik: «Med sine mørke skoger og varierte landskap med fjell, myr og vann har Sandsværbysgdene hatt en rik og mangslungen fauna. En må derfor regne med at jakt har betydd ikke så rent lite gjennom tidene. Helst da som direkte matauk, jakt på elg, storfugl og hare. Men en må også gå ut fra at det har vært drevet jakt på pelsdyr som rev, røyskatt og mår. Den siste er jo for aristokraten å regne, og med sin glans og mykhet og uforliknelige egenskaper har mårpelsen til alle tider stått høyt i kurs. Men en pris som virkelig monnet ble det først i dette århundret og helt på topp da kvinnene i London og Paris var kommet seg såpass etter første verdenskrig at de begynte å spjåke seg til igjen.»

Men det var ikke bare fiske og jakt som interesserte Torbjørn Saga. Han var

Første artikkel i Langs Lågen 1978 Kilde : YSH

også opptatt av plantelivet. I LL 1981, s. 31 skrev han f. eks.: «I sin bok 'Sandsværtradisjoner' har Sæmund Wulfsberg et avsnitt om floraen i distriktet. Da jeg alltid har vært interessert i ville vekster – som ren amatør forøvrig – og gjennom mange år har fart som skogsarbeider fra ende til annen av bygda, kan jeg underskrive på at Sæmund har god kjennskap til den lokale flora. Men på ett punkt vil jeg komme med noen utfyllende opplysninger. Det gjelder barlind. Sæmund Wulfsberg skriver: Det finnes noe barlind i Ytre Sandsvær, men bare enkeltvis og fordelt på noen få vokstplasser, Meskestad, Nordre Li, Åmotstua og muligens et par andre steder.»

Torbjørn Saga la til at barlinden finnes i nær sagt i hver gårdsskog i den ytre delen av bygda, og fortalte at det «I trettiåra med sin store arbeidsledighet var det flere som tydde til barlind for utkomme. Lars Saga drev med barlindhøsting i stor målestokk. Høst og vinter hadde han to og tre mann i skogen og sendte ofte et lastebillass til blomsterforretninger og kransebinderier i Oslo hver veke. Jeg drev for ham vintrene 1934 og -35. Det skortet aldri på avsetning, men prisene var presset langt ned og ga i beste fall mager inntekt.»

I artikkelen «Min barndoms ville vekster», LL 1984, s. 108, gir han leseren en fin skildring som viser hvor interessert han var i planter: «Når jeg ser tilbake på barndommen i Ytre Sandsvær over et spann på femti år, står det for meg som det alltid var sommer med ange av ville vekster og humlesurr over kløvertopper, med drivende hvite skyer og dirrende sol over blomsterenger. Vinteren var bare et mellomspill. Det var sommeren som betydde noe, det var da man levde og lærte.»

Han avsluttet skildringen slik: «Men vekstene var ikke bare til fornuft og nytte for dagen. Kastet bekkesoleien gult gjenskinn når det ble holdt under haken hadde man 'ligget med kjæresten'. Et grasstrå formet til en liten trekant og sauset inn med spytt ga morgendagens vær: Klart, skyer inn fra sør, overskyet. Et groblad trukket opp spådde antallet barn en skulle bli tildelt her i verden. Bladnervene som satt igjen i stilken røpet det. En omtrentlig spådom, da groblad ikke har mer enn syv bladnerver. Og over velstand og kjærlighet hersket prestekragen: 'Prest, prost, fattigmann,

Folket ved Siljansjø.

stakker, rakkar'. Og en blomst: 'Kjærlighet, vennskap, likegyldighet, hat'. Så var det avgjort. Man ble en fattigmann som møtte hat, men bekkesoleien fortalte om en kjæreste og grobladet lovet en tre og et halvt barn.»

«Folket ved Siljansjø»

Denne romanen kom ut i 1996 og handler om de som arbeidet ved Siljansjø da «Svenskedammen» ble bygd. Dette anlegget trakk til seg alle slags mennesker, og dette førte til mange dramatiske hendelser. Alt i det første kapitlet i romanen leser vi at den svenske Gustav Floden blir drept av en sjalu Johannes som ikke likte at Gustav hadde et bedre drag på jentene.

Det er vel liten tvil om inspirasjonen til denne romanen kom fra miljøet rundt Hajern. Dette hadde Torbjørn skrevet om i bl. a. Langs Lågen 1994 med artikkelen: «Hajern-vassdraget – møller, sagbruk, tømmerrenne – og til slutt snudd fra vest til øst.» Her kan det passe å ta med et lite utdrag fra denne:

«Hajern-vassdraget består av Reine-elva som renner ut i Reine-elva ved Reinemoen, 4 km nord for Hvittingfoss, den halv mil lange Hajern som ligger 422 m over havet og en rekke mindre tjern og vann som munner ut i vassdraget. Hajern er omgitt av store, vekserlige skogtrakter. Tømmerfløting har sikkert foregått i vassdraget i hundrevis av år. Vi kjenner lite til det, men allerede i 1696 ble det sak om en damstokk som hindret fløtingen ovenfor Fyndarfossen i Reine-elva. Men om fløtningen i forrige hundreår, fra 1860-1870-åra vet vi en del. I min barndom levde ennå noen som husket den. Men det de mest husket, var messingkanonen som sto på Raggefjell hvorfra det var utsikt både nedover elva og innover mot Hajern. Men kanonen ble det gitt signal til å slippe vann, tømmer og når dammene skulle stenges.»

Kvennfoss

Historien til Hvittingfoss har han beskrevet mange ganger i Langs Lågen, bl. a. kan vi nevne at han i 1999-2001 kom med en serie på hele 9 artikler. Den første hadde tittelen

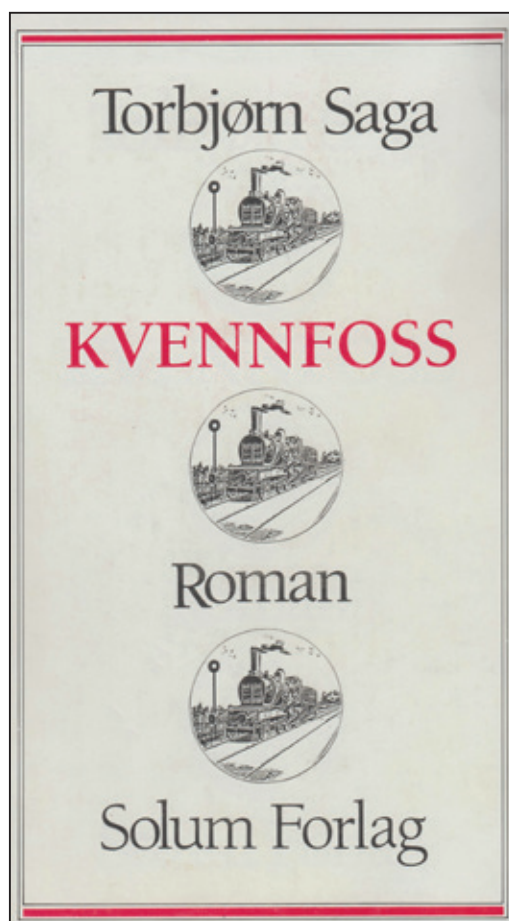
«Et tettsted blir til. Fra Tuft til Hvittingfoss». Her kan vi bl. a. lese at Tuft Post-åpneri «ble oppretta i 1859 og holdt til på Foss. Vi hadde Tuft skole, Tuft telefon-sentral og Tuft forbrugerforening. Men i 1902 åpna jernbanen. Endestasjonen fikk navn Vittingfoss. Da forsvant også Tuftnavnet. Nå er det vel bare kjærka som bærer navnet. I 1924 kom H-en til navnet Hvittingfoss. Det skulle forhindre at post adressert til Vittingfoss ikke havna i Vestfossen eller Vøringsfoss.»

De neste åtte artiklene beskrev forholdene i 1930-årene:

Krysset, LL 1999, s. 136. Jernbanen, LL 1999, s. 180. Sentrum, LL 2000, s. 2.

Lortebekk, LL 2000, s. 76. Apotek, bank og gjestgiveri, LL 2000, s. 106. Halvorsen-Snipp og Syversen-Kneipp, LL 2000, s. 152. Banken, Brua og Bruket, LL 2001, s. 24. Foss, Fosshellinga, Fossfjellet, LL 2001, s. 106.

Før disse artiklene ble publisert i Langs Lågen hadde Torbjørn gitt ut romanen «Kvennfoss» på Solum forlag i 1986. Her skriver han at «denne bok er tilegnet den generasjonen ingen hadde bruk for. Den generasjon som sto med nevene i lomma ved en stasjonsrampe, på gatehjørnet, på brygga, ved veiskillet. De sto der med sterke, villige never som var til overs. De levde på foreldrene, på forsorg, på ingenting. De hadde lite å takke samfunnet for, men da det omsider ble bruk for dem, nølte de ikke. I krig som fred gikk de til verket. Og det gikk så underlig til: Den generasjon om ingen hadde bruk for, ble den som la grunnlaget for dagens velstand.»

Kvennfoss

Krigsseiler

For mange forbindes ordet «krigsseiler» med bøkene til den kjente forfatteren Jon Michelet (f. 1944, d. 2018), bl. a. serien «En sjøens helt» som kom ut som 7 bøker i 2012-2018.

Men også Torbjørn Saga har gitt viktige bidrag til krigsseilernes historie. I bokhylla mi henter jeg ut «Sjøfortellinger» fra 1979. Den har mange fortellinger fra hans liv som sjømann. Her tar vi med litt fra begynnelsen på artikkelen «Matrosen som spiste kakerlakker»:

«Etter flere år i fraktfarten mellom Statene og Vestindia mønstret jeg av i New York høsten 1941. Jeg hadde ikke hatt fri en dag på over tre år. Som kokk uten medhjelper hadde jeg tørnet til byssen hver morgen klokken seks i godt over tusen dager,

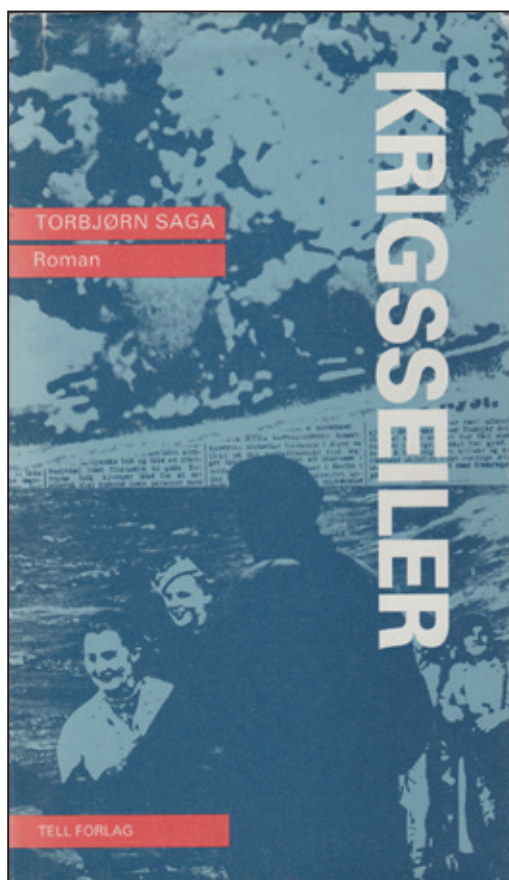
og så frem til en fortjent ferie i verdensbyen hvor jeg var blitt ganske godt kjent etter mange anløp. Det viste seg snart ikke så enkelt. Det var nemlig på denne tid umulig å få oppholdstillatelse utenom tilfeller av sykdom. Bestemmelsen var selv sagt foranlediget av norske myndigheter som var redde for at nordmenn skulle forsvinne ut av den norske handelsflåten og fingrene deres. Med mine lange sammenhengende tjenester fant jeg dette ytterst urettferdig, og jeg oppsøkte Nortraship og Sjømannsforbundets sakfører, men til ingen nytte. Jeg ble avfeiet og tilintetgjort med et: Vet du ikke at det er krig, og at vi alle må gjøre vår plikt.»

Og sin plikt gjorde Torbjørn Saga. Han fikk seks års krigsseilas. Erfaringene fra sitt liv som sjømann under slike forhold beskrev han i romanen «Krigsseiler» som kom ut i 1993. I Dagbladet fikk han rosende omtale for denne boka av Arne Skouen.

Han hadde også seks år med hvalfangst, noe han beskriver sterkt i romanen «Harpunjegere» som kom ut i 2000. Hovedpersonen her er småbrukersønnen Arthur Almedal som bryter opp fra et trangt og stillestående bygdesamfunn på Østlandet da landet vårt igjen er blitt fritt etter krigen, og han får hyre om bord på ei skute som skal til Sørisen.

«Jeg spaserer hver dag».

Da Torbjørn Saga fylte 85 år i 2004 hadde journalisten Thor Øverland et innholdsrikt intervju med ham i Laagendalsposten med overskriften «Jeg spaserer hver dag». Her tas med et sammendrag av dette intervjuet. Det nevnes at Torbjørn dro ut til sjøs i 1938 som nittenåring og etter tre år og tre måneders fraktfart mellom de vestindiske øyene og USA uten en eneste fridag, valgte han å skifte beite:

Krigsseiler.

Oppslag i Laagendalsposten ved utdelingen av kulturprisen 2004. Foto: Thor Øverland.

«Krigen hadde startet og som andre ungdommer ble jeg tiltrukket spenningen. Jeg fikk derfor hyre på en tankbåt og den første tiden seilte vi på Stillehavet. Senere ble det tankfart og stykkgoods på Stillehavet, Atlanteren og Middelhavet. Jeg slapp heldig fra krigen, ble aldri torpedert, selv om jeg i mars 1943 var med i den verste konvoien av Atlanteren. 37 skip start fra Halifax, men bare 17 kom fram til England.»

Først i 1947 var han hjemme igjen i Sandsvær. Han mønstret av som stuert. Det neste året var skogen arbeidsplass, før han igjen dro ut. Nå ble det hvalfangst, to sommersesonger ved Labrador og fire vintersesonger i Sørhishavet. Etter at han kom hjem, giftet han seg. Da ble det arbeid i skogen igjen, bl. a. med skogplanting for skogeierforeningen, men hjertelidelsen angina stoppet denne virksomheten i 1977. Han ville likevel ha et arbeid, og avsluttet med potetskrelling og oppvask på Saga hotell i Kongsberg sentrum.

I intervjuet nevnes det at Torbjørn hadde fått tre medaljer som krigsseiler, i 1984 Arbeidernes forlag kulturpris, og etter 1988 hadde han hatt «Statens stipend for eldre fortjente kunstnere.»

Torbjørn Saga fikk Kongsberg kommunes kulturpris i 2004.

Torbjørn Saga forteller:

17. mai i Komnes

Sett i landsmålestokk var nok Komnes seint ute når det kom til feiringa av 17. mai. Med den gamle skolen på vestsida av Lågen og ingen bruer mellom Vittingen og Efteløt innbød ikke akkurat til sammenkomster. Det var først da den nye skolen på Bakke og hengebrua sto klare at folk i soknet kunne samles uten å ty til båt eller fare mil etter landeveien. Det var således blitt 1925, før Komnes-folket kunne samles til 17. mai-feiring på egen skole. Feiringa var enkel og nøktern. Ingen venta boller og brus.

Det var heller ikke anna og få kjøpt enn lodd på ei kake og ei fruktkorg. Traktementet var varm kakao til medbragt mat. Det var noe vi gleda oss til helt fra jul. Maten ble levert i kjøkkenet og fordelt på fat i et passende utvalg. Egg og ansjos eller egg med strimler av skinke var favoritten. Deretter kom rull, pølse og kjøttkaker. Selvfølgelig ikke hele kjøttkaker, men tynne skiver. Etter dem kom gule og hvite oster, deretter geitost, og som sistevalg, brunost.

Aktivitetene var gjerne sekkeløp med støvete sekker lånt fra Bakke-gårdene, og eggeløp med egg fra Gunnengs lærergård som holdt en mengde høns. Egga var slike det ikke hadde blitt noe av under ruginga og når de knustes i grusen spredte ei fæl lukt seg over skolegården.

Toget var det som gjorde dagen så spesiell. Uten musikk kunne det se noe tuslete ut, men vi sang, vifta med flagg og ropte hurra. I 1925 gikk turen nordover til Komnes-eiet hvor den nye læreren henta ut Hans Dyresen og kona og ga dem sang, og hurra: Det var noe av det største som hadde vederfaret den gamle kirketjeneren. Også lærer Gunneng ble rost for tiltaket. År om anna gikk toget nordover andre ganger sørover. Til kjerka, til Komnes-plassen oppe i lia, og engang til Komnes Ysteri. Men da hadde vi musikk og kunne gått til verdens ende. Og denne musikken fortjener noen ord.

Komnes Avholdslags musikk-korps

Komnes hadde sin første musikk i 1885. Den fikk ikke så lang levetida, men instrumentene fantes og i 1932 ble den igjen stabla på beina med Sæmund Wulfsberg som leder og dirigent.

Det var et stort øyeblikk da vi svingte ut på veien med hornmusikken i spissen. Vi håpet å møte mange biler slik at de skulle få se hvor flotte vi var. Liene hadde det første

Fra venstre: Trygve Brygmann, skarptromme, Øyvind Nilsen, basun, Trygve Borge, ess-kornett, Per Gunneng, tuba, Arnold Borge, b-kornett, Arthur Borge, Sverre Skudem, Ole Bakke kornett. Foran Sæmund Wulfsberg, dirigent. Han har tatt bildet med selv-utløser utafor Bakke-lokalet i 1932. Med i musikken senere var også Olav Lia med tuba, Johan Karlsen med stor- tromme og Hans Stensrud med skarptromme. Musikken i Komnes stilte inn i 1937. Foto: Trygve Borge.

slør av grønt, jentene hadde konvall i bringa. Seksti elever, en del fedre og mødre, noen som ikke hadde begynt på skolen og noen som var ferdig med den, men som ennå hadde en plass i hjertet for den. Eller var det kanskje begynnende elskov med i bildet ? Marsjen til Komnes Ysteri ble i lengste laget for mange. Dagen var varm, de bunadkledde så ut som de hadde et maratonløp bak seg. ungene klaga over skognag i nyt beintøy og Johan Karlsen klaga over at stortromma hadde gjort skonka helt sår.

Tale for dagen

17. maitalen ble vanligvis holdt av Peder Pytte, ordfører og fører for det meste i bygda. Vi ble alle beordra inn, men hadde hørt om Eidsvoll, «Enig og tro til Dovre faller» og Konvensjonen i Moss hver 17. mai og venta bare at han skulle bli ferdig.

Etter ham kom nemlig et par av de fremmelige jentene med sitt.

Det kunne være et dikt, særlig husker jeg et som het «De vakreste hender,» og det var de trelete arbeidsnevene, de med sår og knuter og skrukker. Etter disse nevene kom høydepunktet. «Terje Vigen», alle de førti versene deklamert uten en feil. Bragden sto Ruth Ljøterud (Trondsen) for.

Artikkelen har stått i «Vittingfoss Tidene» 2002.

Tjuvsølv og Amerika-feber

Av Bjørn Ivar Berg

I tillegg til de sterke allmenne drivkreftene bak utvandringen til Amerika, kan det iblant spores mer individuelle motiver – ulykkelig kjærlighet, konflikter, ja kanskje også unnvikelse av straff for kriminelle handlinger?

Sølvtyveriene

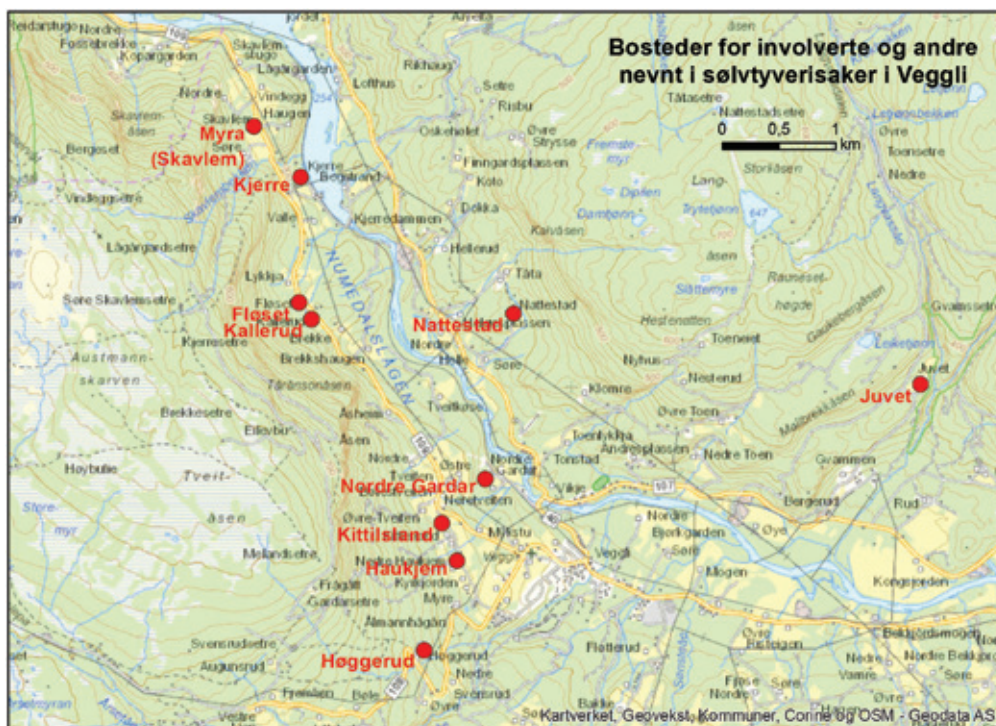
Ifølge overdrevne myter ble det stjålet store mengder sølv fra Kongsberg Sølvverk, som var i drift fra 1623 til 1958. Forfatteren har gjennom mange års forskning kartlagt sølvtyverier i rettsprotokoller og andre kilder. Resultatene presenteres nå i ei bok.

Selv om mørketallene trolig er store, kan de i prinsippet ikke «beregnes», slik noen har forsøkt seg på. Min konklusjon er at de mest eventyrlige ryktene må avsannes, og at «beregningene» bygger på sviktende forutsetninger. Tyveriene har neppe hatt et omfang som har gjort vesentlige innhogg i sølvproduksjonen.

Likevel forekom det til tider en god del sølvtyverier. Undersøkelsen har påvist i alt 113 enkeltsaker fra 1696 til 1861. Deretter var det nærmest slutt. På 1600-tallet var det nok flere tyverier, men kildene er mangelfulle. I alt er omkring 500 personer registrert som involverte i disse sakene – mistenkte, tiltalte og dømte.

De egentlige tyvene måtte ha tilgang til sølv i verksanlegg som gruver og smeltehytte, og arbeidere og andre ansatte dominerer derfor i denne gruppen. I tillegg var mange utenom verket involvert i de omfattende helernettverkene for omsetning av sølvet fram til sluttbrukere som kunne nyttiggjøre seg det. Slike sluttbrukere var i første rekke gullsmeder i byene – og flest i Drammen, bergstadens nærmeste by. Dessuten var en god del bygdesølvsmeder og andre metallhåndverkere i bygdene rundt Kongsberg involvert, særlig i Sandsvær og Numedal, dessuten noen i Telemark og fjernere bygder – helt til Hedemarken og Gudbrandsdalen.

Folk i bygdene rundt Kongsberg var dessuten involvert som sølvhandlere i helernettverkene. De fleste kom fra Flesberg og Sandsvær. Vi skal her se på noen eksempler lenger opp i Numedal, fra Veggli, ei bygd kjent for sine sølvsmeder.

Kart over bosteder i Veggli.

Numedøler – tidlige utvandrere

Utvandringen til Amerika er en av de viktigste prosessene i norsk historie. Numedal og Øvre Telemark generelt og Veggli og Tinn spesielt er kjent for å ha vært de første østlandsbygdene i utvandringen, som kom i gang i siste del av 1830-årene. (Den lille utvandrerskuta som seilte fra Stavanger i 1825, var i elleve år en enkeltstående episode.)

Fra de første årgangene av *Langs Lågen* har utvandringen vært et tilbakevendende tema, og senest i fjor har Hølje Bøen gitt en fin oversikt over den første utvandringen fra disse bygdene.

Årsakene til utvandringen var komplekse, og den personlige motivasjonen for alle som forlot Norge og søkte lykken vest for havet, kunne være forskjellig. Generelt var den store folkeveksten og problemer med å skape seg en framtid i de norske bygdesamfunnene sterke drivkrefter. Misnøye med den stive, gamle samfunnsordenen med klasseforskjeller og privilegier spilte inn. Noen, særlig i de tidlige fasene, hadde religiøse motiver. Muligheter for jord, arbeid og frihet lokket.

Ny forskning gir stadig økt kunnskap om utvandringen. Også kriminalitets-

forskning kan gi noen små bidrag. Det viser seg at enkelte hadde en spesiell motivasjon for å komme seg vekk fra hjemlandet.

Den første utvandringsfasen faller i tid sammen med den mest aktive perioden i påviste sølvtyverier, 1830- og 40-årene.

Numedøl tatt med tjuvsølv i Bergen

En 26 år gammel kar fra Veggli ble 14. juli 1836 pågrepet i Bergen med over ni kilo sølv i form av 19 kaker, ei stang og et mindre stykke. Det meste av sølvet var av lav gehalt. Analyser viste at beslaget inneholdt 6,4 kilo finsølv (100 % metall). Saken ble behandlet av en kommisjon som etterforsket et kompleks av sølvtyverisaker med i alt 54 tiltalte.

Påripelsen skjedde etter at numedølen hadde tilbudt sølv til gullsmeder i byen. De to første fattet ut fra sølvets utseende mistanke om at det var gruvesølv fra Kongsberg og ville ikke handle. Den tredje, Jacob Christian Ravn (30 år), kontaktet politiet etter råd fra byens analyseansvarlige gardein. Ved analyse av en prøve som Ravn hadde fått, hadde gardeinen funnet at den holdt en for sin tid mistenkelig høy gehalt – 90 % finsølv.

I mellomtiden hadde numedølen, som selv drev som sølvsmed, ei natt legert,

Ikke lett å selge sølv til skeptiske gullsmeder. Tegning: Øyvind Tingleff.

smeltet sammen, resten av sølvet med nyinnkjøpt kobber i verkstedet til kobbersmeden Hans Jacob de Lange, med assistanse av en av Langes kolleger. Numedølen forklarte senere at det var gjort etter råd fra mannen han hadde kjøpt sølvet av, for å gjøre det mindre fint og mistenkelig. En annen mulighet var at han ville snyte gullsmeden ved å få betalt for en større mengde sølv med lavere lødighet enn prøven.

Pågrepelsen skjedde ikke uten dramatikk. Politiadjutant Adolph Christopher Schønberg (47 år) som var varslet og oppholdt seg i et siderom hos Ravn, hadde bedt gullsmeden få karen til å hente sølvet, men da han gikk, så de at han kastet engstelige blikk rundt seg. Gullsmeden sendte først en 15-årig læregutt etter ham for å se hvor han losjerte, fulgt av politiadjutanten med sin hund, en engelsk bulldog. Etter å ha rundet et gatehjørne, gikk den mistenkte over til å løpe. Forklaringene er noe sprikende – selv sa han senere at han hadde vært tilbake hos Lange og hentet ei sølvstang, og ble pågrepet på veien tilbake.

Karen ble tatt og brakt tilbake av Schønberg. Men da han skulle følge etter politiadjutanten inn i huset, så han sitt snitt til å kaste fra seg sølvstanga. Fra et vindu tvers over gaten ble det hele iaktatt av madam Magdalene Feiss (59 år). Hendelsen hadde vakt oppsikt i nabolaget. Madamen anropte læregutten som kom løpende etter. Han plukket opp stanga og tok den med inn.

*Ikke greit å løpe gatelangs i Bergen med politi og bulldog i hælene.
Tegning: Øyvind Tingleff.*

Gulbrand forsøker å rømme, men hunden biter seg fast. Tegning: Øyvind Tingleff.

I forstua hos gullsmeden, som leide i første etasje hos snekkermester Lassen, prøvde den anholdte å stikke av da Ravn gikk opp for å hente Lassen som vitne, og politiadjutanten ser ut til å ha vært uoppmerksom – igjen. Flukten ble hindret av hans hund, som hoppet på karen og bet seg fast. De to ovenfra kom nå ned og så hunden holde ham fast. På signal fra sin herre slapp hunden grepet og la seg pent ned ved siden av den pågrepne, som nå var tydelig spakere. Schönberg hadde gitt ham en lusing.

Karen påviste ikke bare 15 sølvkaker gjemt i et avlukke under trappa i kobberslagerverkstedet, men også fire han hadde gjemt i et steingjerde ved bydelen Alrekstad og en liten bit han gikk med i lua.

Karen som het Gulbrand Gulbrandsen Kjerre (1810–1867), avga en detaljert forklaring om hvordan han hadde anskaffet sølvet:

Det var sandsværbonden Nils Andersen Åjordet som på Kongsberg-marken i mars skulle ha tilbudt ham sølv og sagt han kunne få god pris for det i Bergen. Etter en del fram og tilbake, ble det til at Nils møtte Gulbrand to ganger rett før sankthans, ved gjestgivergårdene Rostad og Gåseberg på hver side av grensa mellom Rollag og Flesberg, og overleverte sølvet i noen skogholt. For 7,1 kilo sølv mottok Nils 228 spesidaler, det meste kontant.

Sølvsmeden, gjørtleren, mølleren og den mistenkte heleren Nils Åjordet var en

Avhør i Bergen
av Gulbrand
Gulbrandsen
Kjerre – av
bergenspolitiet
feilaktig kalt
«Kielle».

gammel kjenning av politiet. Han hadde riktignok alltid sluppet unna fengsel, mot å betale bøter og saksomkostninger, og nektet også denne gang: I Numedal hadde han angivelig bare vært for å kjøpe lønnetre som han brukte til slidedeler i mølla si, og for å gjøre opp gammel gjeld for ei ku han skulle ha kjøpt av Gulbrand for to år siden.

For andre hadde han oppgitt å ha vært i Flesberg for å betale lånerenter til en forstbetjent der, men det ble avkreftet av forstbetjenten.

Nils' bevegelser i Numedal og handler med kuer ble etterforsket. Mistanken om at hans forklaring var uriktig, ble styrket. Det ble funnet en treboks med sølvholdig stein på et jorde ved gården hans. Kommisjonen mente indisiene mot ham nå var sterke nok til å dømme ham til halvannet års tukthus.

Aktor i ankesaken for Høyesterett prosederte på at indisiene her var særlig sterke, men fikk ikke medhold i at de dannet juridisk fellende bevis. Nils Åjordet ble også denne gang frifunnet «for videre tiltale», en slags halvveis frifinnelse mot betaling av saksomkostninger. *Retstidende* kommenterte frifinnelsen slik: Angjeldendes sedvanlige lykke sviktet ham ikke i denne saken heller, da han således også denne gang «slap Justitien af Hænderne.»

Gulbrand Kjerre hadde allerede i Bergen avgitt detaljerte og tilforlatelige forklaringer om handelen med Nils, men hevdet han ikke forsto at det var gruvesølv han kjøpte. Det ble uansett godtgjort gjennom sakkyndige uttalelser, spesielt på grunnlag av sølvets finhet. Gulbrand Kjerre ble dømt til ett års tukthus av kommisjonen, samt betydelige saksomkostninger.

Sølvsmeder i Veggli

Gulbrands bror Jens (1812–1896) og to sølvsmeder i nabolaget i Veggli, Ole Nilsen Kallerud og hans far Nils Bentsen, var også tiltalt for ulovlig besittelse eller heleri av gruvesølv og uberettiget sølvarbeid. Sølvsmedvirksomheten til de to første, sammen med Gulbrand, ble bevist ved tilståelser og vitneforklaringer samt beslag. Arbeidet hadde foregått på plassen Myra der brødrene bodde sammen med mora og en søster, under halvbroren Eriks gård Søre Skavlem like ved Kjerre. Ransaking på Myra viste flere spor etter slikt arbeid. En sølvbit viste mistenkelig høy gehalt – 96,5 % finsølv – noe som tydet på at de hadde arbeidet med tjuvsølv. Vitneforklaringer tilsa at de i løpet av vinteren hadde bearbeidet over 100 lodd (1,5 kilo) sølv. Vitner forklarte seg om kjøp av søljer, brystringer, fingerringe, knapper og klokkekjeder, til dels fili-gransarbeid.

I sølvsmedenes forklaringer kom det fram at de kjente til Gulbrands handelsprosjekt. Jens hadde lånt broren 219 spesidaler til innkjøpet. Ole hadde sett sølvet som Gulbrand hadde gjemt under låvegolviet på Myra. Men Jens og Ole kunne ikke dømmes for delaktighet i tjuvsølvhandel. De ble derimot bøtelagt etter håndverkslov-

Gulbrand mottar og betaler for sølv. Tegning: Øyvind Tingleff.

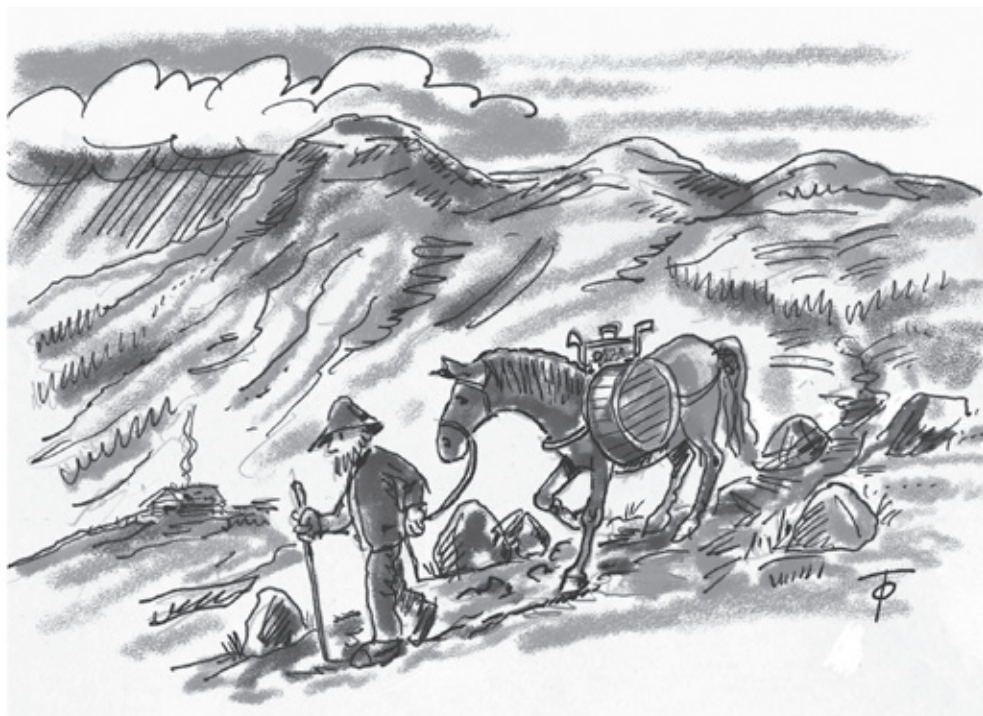
givningen for uberettiget sølvarbeid, og måtte også dekke saksomkostninger. Nils ble frifunnet for videre tiltale i likhet med en mann fra Hovin som hadde kjøpt sølvvarer av dem. Nils sa han ikke hadde drevet sølvarbeid etter at han var blitt bøtelagt for slik virksomhet kort tid før.

På samme tid ble en metallarbeider på plassen Juvet i Veggli og én fra Stærnes i Rollag bøtelagt for det samme, mens en bonde på Nord-Gardar ble frikjent «for videre tiltale» for ulovlig sølvhandel.

Det kom fram at Gulbrand nylig hadde tilhandlet seg hesten han brukte på sine siste ferder av Nils Kallerud. Nils kjente folkene på Kjerre godt. Han hadde i ungdommen vært tjenestegutt der, og kom selv fra nabogården Brekke som han overtok etter sin forgjeldede fars død, men som han straks etter, i 1808, måtte selge en stor andel av. Han var bosatt på den utskilte delen som ble kalt Kallerud.

Slepelangs over vidda med tjuvsølv og knapper

Gulbrands tur til Bergen gikk trolig den tradisjonelle veien over Hardangervidda langs Nordmannsslepene. I to tunge treholker bar hesten, foruten sølvet, omtrent

Over vidda slepelangs mot Bergen. Tegning: Øyvind Tingleff.

Reisen tok sin tid. Jakt over Hardangerfjorden til Bergen. Tegning: Øyvind Tingleff.

13 000 (90 eller 93 gross) sinkknapper lagd i Rollag av Kittil Karlsen Klev og hans bror. En av de sørlige slepene, over Lufsjå, ender i Veggli med ei nedfartsrute mot Kjerre, som i likhet med flere av de andre nevnte gårdene ligger nord i grenda nær grensa til Nore.

Hesten fra Nils Kallerud som Gulbrand brukte, skulle han alt før avreisen ha vide-resolgt til en kar i Nore som fikk hesten tilbake med et følge som gikk andre veien. Gulbrand kom ned fra fjellet på nordsiden av vidda. Fra Ulvik fikk han skyss med en hardangerjakt med to hardinger på vei til Bergen. Deres gårdsnavn – Bagne og Holkasviki – finnes på østsiden av Osafjorden, noe som tilsier at Gulbrand har fulgt ei nordlig rute forbi Hardangerjøkulen og ned mot Osafjorden, dersom de ikke plukket ham opp i Eidfjord. På grunn av motvind forlot han skuta ved den lune uthavnen Kvalessund, tre mil fra Bergen, og gikk til byen der han tok inn hos høkeren «Små-Jacob» ved Fredriksberg, på Nordnes. Da hardingene ankom med jakten et par dager etter, hentet numedølen den tunge bagasjen han hadde etterlatt på skuta.

Gulbrand ble tatt ut av arresten i Bergen 17. september og ført til Kongsberg tilbake over vidda via Uvdal, antakelig langs Store Nordmannsslepa. Hans eldre bror Lars hadde i mellomtiden kommet til Bergen 25. august, trolig for å se hvordan det gikk med ham – selv om han påsto han ikke visste at broren var anholdt. Til Veggli vet vi at nyheten om at Gulbrand var arrestert med gruvesølv, kom over fjellet med folk fra

Hardanger. Lars ble tatt i avhør dagen etter han ankom og påsto han var i Bergen for å få kjøpt seg en liten gård i distriktet. Han fikk lov av politiet å snakke med broren i arresten.

Da han ble ført fra Nore til Veggli, fikk Gulbrand lov til å gå innom for å skifte klær hos mora på Myra, der han overnattet og hadde samtaler med far og sønn Kallerud – til rettens ergrelse senere.

Gulbrand ankom Veggli 26. september og forklarte seg i et avhør der. Etterforskningen i Sandsvør og Numedal hadde nå pågått i tre uker, det hadde vært flere avhør i Veggli, og flere skulle det bli.

53 vitner i Veggli

Ved de siste rettsforhandlingene på Mogen tingstue 19. og 20. januar 1838 ble det ført 53 lokale vitner. Sølvbeslagene fra Bergen og Myra var med og vakte nok oppsikt, i likhet med hele saken.

Gulbrand hadde ellers stadig vært på farten, vi vet at han rett før Bergens-turen hadde vært både til Drammen, Tønsberg og Telemark og sikkert mange andre steder. Han skal sammen med en fjerde bror, Torstein, tidligere ha drevet kramhandel blant annet i Eggedal og Hallingdal. Det kom fram at også Lars hadde drevet kramhandel i Bergens stift – han hadde flere ganger overnattet i Bergen hos «Små-Jacob». Både Lars og Torstein ble bøtelagt for ulovlig handel som en følge av saken.

Det hører med til historien at gullsmed Ravn søkte om en belønning på ikke mindre enn 800 spesidaler for anmeldelsen. Da kommisjonen skulle uttale seg til søknaden, var saken fortsatt under behandling, og siden den tiltalte Nils Åjordet nektet, kunne den derfor ikke avgi noen formell bekreftelse for at sølvet var frastjålet Sølvverket. Kanskje Ravn fikk sin belønning senere?

Sølvsmeder og sølvhandlere fra Veggli til Amerika

Da dommen falt i kommisjonssaken 20. juni 1840, hadde både Gulbrand Kjerre og den medtiltalte broren Jens forlatt Norge. Gulbrand Kjerre var den første som ble dømt i en sølvtvverisak som utvandret til Amerika.

Gulbrand var løslatt fra varetekt 14. oktober 1837 mot kausjon fra to av sine brødre. Siste gang vi finner ham i retten, var i Bergen 17. august 1838, dit han hadde tatt turen igjen over fjellet for å være med ved opptaket av et tingsvitne i saken. Det var først nå politiadjutantens hund ble omtalt, på oppfordring fra Gulbrand, som tydeligvis mente han var utsatt for utilbørlig vold ved anholdelsen.

Da dommen skulle forkynnes i Veggli to år senere, måtte lensmannen melde at fuglen var fløyet.

En av kausjonistene som satt igjen, var Kjerre-brødrenes eldre bror Torstein Høgrud. Fem av hans søsken var nå i Amerika, deriblant den andre kausjonisten, Erik Skavlem. Han hadde sørget for å overføre kausjonsansvaret til to sambygdinger rett før han reiste, og hadde trolig betalt dem for det.

Den fjerde avreiste broren, Lars, hadde under saken mot brødrene forklart at han på landeveien i Voss hadde kjøpt gammelt sølv brukt til et beger til søsteren Ragnhild. Kittil Tveiten hadde lagd begeret, men det ble opplyst at også Lars hadde arbeidet i sølv, og han ble bøtelagt for uberettiget sølvarbeid og handel i 1838.

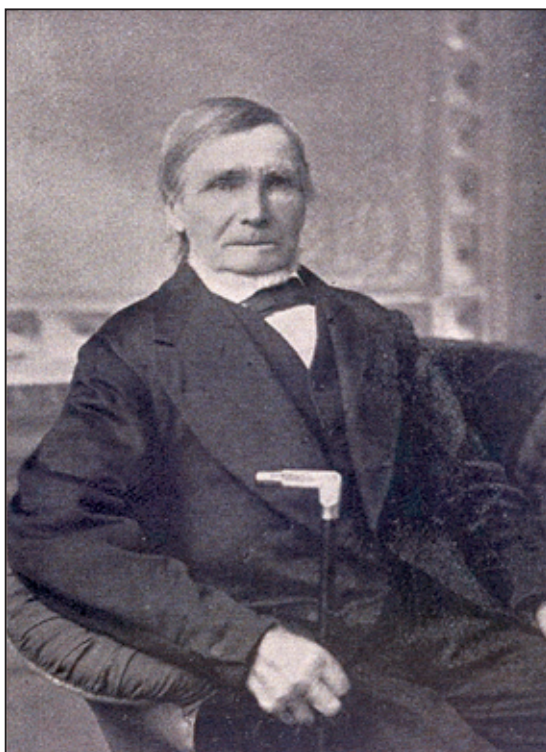
Dermed kan vi si at tre sølvsmiddbrødre fra denne slekta var reist til Amerika. Kanskje var det også andre utvandrere fra bygda som hadde hatt befatning med mistenkelig sølvhandel?

Utvandrerpionér i søkelyset

Utvandringen fra Østlandet startet fra Numedal og Øvre Telemark i 1837, med brødrene Ole og Anstein Nattestad fra Veggli som inspiratorer. De ble pionérer i den norske bosettingshistorien i Midtvesten. Anstein kom tilbake året etter og fikk med seg omkring hundre numedøler til Amerika med skipet «Emilie» som la ut fra Drammen 12. juni 1839. Skipskaptein Anchersen deltok i rekrutteringen i Numedal.

I boka *Norskt bondesylv* skriver Rikard Berge (1881–1969) i forbindelse med sølvtwyverier fra Kongsberg: «Sume laut røme lande for sylvhandelen. Av desse var Nattstad-brødane fraa Veggli, som i 1837 drog til Amerika.» Hvis dette stemmer, er det oppsiktsvekkende ut fra brødrenes berømmelse og pionérrolle i utvandringen fra Østlandet.

Berge oppgir i en fotnote to norskamerikanske bøker som kilder (Langeland 1899, Rued Holand 1908). Det viser seg imid-

Ole Nattestad fra R.B. Andersons bok (1896).

*Vatnås kapell i
Sigdal, der Ole
Nattestad skal ha
handlet med nytt,
blankt sølvtøy.
(Foto: B. I. Berg)*

lertid at ingen av de oppgitte stedene inneholder opplysninger som kan bekrefte Berges påstand, de gjengir stort sett brødrenes egne, publiserte beretninger. Berge bygger ellers i stor grad på tradisjonsstoff. Det er ikke utenkelig at han kan ha hatt muntlige opplysninger også her, men generelt sett er det mitt inntrykk at Berge overdriver betydningen av sølvtyverier for sølvsmedkunsten i telemarksbygdene og ikke er pålitelig i ett og alt. Vi må konkludere med at påstanden om Nattestad-brødrenes ulovlige sølvhandel ikke er dokumentert av Berge. Kan han ha forvekslet dem med Kjerre-brødrene, eller kan det likevel ligge noe virkelig bak?

Det viser seg at den legendariske Ole Nattestad faktisk var i sølvtyverikommisjonens søkelys. (Dette er riktignok så bortgjemt i rettsprotokollene at Berge neppe har kjent til det.) I avhør 23. februar 1837 forklarte en kar fra gården Rud på Grenskogen i Sigdal at Ole Nattestad for to–tre år siden hadde vært i Sigdal, ved Vatnås kapell som ligger like ved Rud, og solgt forarbeidet sølv, som så nytt og blankt ut.

Kommisjonen innstevnet Ole Nattestad med flere til å møte til avhør 9. mars, men sendte stevningen til lensmannen i Flesberg. Derfra ble det meldt tilbake at Ole Nattestad ikke oppholdt seg i Flesberg. Vitnet fra Rud hadde bare sagt at Ole Nattestad var fra Numedal – ikke fra hvilken bygd.

I mellomtiden hadde kommisjonen avholdt rettsmøte med avhør i Veggli 27. februar, og kunne lett ha fått tak i Nattestad der. Åtte dager etter, 7. mars, meldte Ole og Anstein Nattestad utflytting for presten. Det var samme dag stevnevitnene i Flesberg meldte at Ole ikke oppholdt seg der. 8. april tok Ole og broren samt en tredjemann skiene fatt og la ut på sin lange tur over Tinn, Haukeli og Suldal til Stavanger og Tananger, og derfra til sjøs via Göteborg til Amerika.

Etter den mislykkede innstevningen ser det ikke ut til at kommisjonen fant ut hvor

Steinar Olsen Haukjem. De ble nå tiltalt og bøtelagt for uberettiget sølvarbeid. Da Halstein skulle bekrefte vitneutsagnet i et rettsmøte i 1838, meldte lensmannen at han var reist til Amerika sommeren før. På samme tid skrev Halstein et amerikabrev tilbake til hjembygda. Her står det riktignok ikke noe om slike saker.

Halstein skiltes fra Nattestad-brødrene i Chicago og tok seg arbeid lenger vest. Der ble han i 1839 oppsøkt av de nyankomne Kjerre-brødrene, som oppholdt seg noen dager hos ham før de dro videre. De kunne sikkert mimre om gamle dager og de ulykksalige rettssakene, som ennå pågikk.

Ole Nattestad har i tilbakeblikk nevnt at han forsøkte seg både som bonde, smed og kramkar i gamlelandet, men møtte store vansker. Utenlandske kramvarer var forbudt å selge, og Ole klaget over ubehaget ved å måtte omgå lensmannen:

«Jordbruget svarede ei Regning i min Fødebygd. Jeg forsøgte saa at drive Handel og gik om med Varer. Noget kunde jeg da fortjene; men Loven var imod mig, og jeg bluedes ved at drive en Forretning af den Beskaffenhed, at jeg skulde være nødsaget til ad Omveie at snige mig forbi Lensmanden.» (*Billed-Magazin* 1869: 83)

At Ole handlet med nytt sølvtøy av innenlandsk opphav, er ikke funnet nevnt hverken av ham selv eller i litteraturen forøvrig, med unntak av Rikard Berges noe tvilsomme anførsel. Det er ikke urimelig å tenke seg at Ole var forsynt med varer fra hjembygdas sølvsmeder. At den berømte Ole Nattestad handlet med tjuvsølv og i tilfelle kjente til råvarenes forbryterske opphav, er det likevel ikke noe sikkert belegg for å hevde.

Tinndøl og hoværing handler sølv og emigrerer

Enda en pionér i utvandringen er nevnt i kommisjonssaken. John Nilsen Luraas fra Tinn ledet et stort følge som utvandret i 1839. Den samme John Luraas ble oppgitt som kjøper av det største partiet med sølvtøy som var lagd av brødrene Kjerre og Ole N. Kallerud – i alt omkring én kilo med brystringer, fingerringe, knapper og søljer. Sølvtoyet ble hentet på Myra vinteren 1836 og brakt til Tinn av en husmannssønn fra Veggli, trolig over Killingskardet.

Nok en bøtelagt sølvsmed fra samme kommisjonssak havnet tidlig i Amerika. Torkel Kittilsen Lislud fra Hovin i Tinn prestegjeld utvandret med familien over Le Havre i 1842. Han hadde kjøpt tjuvsølv av en kar i Bævergrenda ved Kongsberg.

Lyssky og mindre lyssky emigranter fra Veggli

Anstein Nattestads opphold i Veggli vinteren 1838–1839 var trolig avgjørende for Kjerre-folkets beslutning om å emigrere. Eldstebror Erik solgte sin gård Søre Skavlem til sin gjenblivende bror Ingebret, som også eide Kjerre, for 1000 spesidaler og finan-

sierte med det amerikareisen, kanskje også for noen av søsknene. Pengene lånte Ingebret av prokurator Lorentz Henschien i Sandsvør, som forøvrig var forsvarer for to sandsvøringer som var tiltalt i samme sak. For de to brødrene Kjerre som var tiltalt, ga utvandringen en beleilig anledning til å unnvike straff. De hadde ellers arve-midler etter faren, visstnok omkring 200 daler hver – minus det som gikk tapt ved den uheldige sølvhandelen.

Den norsk-amerikanske forfatteren, filologen og diplomaten Rasmus B. Anderson forteller i sin bok *The First Chapter of Norwegian Immigration* (1896) om brødrene Kjerres utvandring basert på samtaler med Jens og hans kone. Flere detaljer er dokumentert av etterkommere og i annen litteratur.

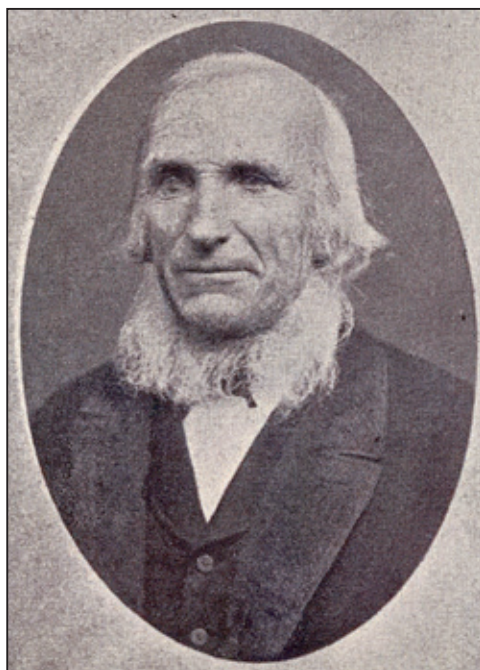
De to brødrene emigrerte ifølge Anderson i april 1839 via Göteborg med et tysk skip til Newport, Rhode Island. Ifølge den norsk-amerikanske emigrasjonsforskeren Gulbrand Naeseth, som har studert anløpslister, reiste de med lasteskipet «Uranus» som ankom New Bedford, Massachusetts fra Bremen 15. juli 1839. Ifølge opplysninger fra slekten reiste de sammen med kun åtte andre passasjerer, hvorav tre norske er oppgitt av Naeseth, den tredje var en sjømann. De to brødrene var oppgitt med farsnavnet Gulbrandsen, ikke gårdsnavn, og begge kalles «bricklayer» – murer.

Som grunn til at de to ikke reiste med resten av slekten, angir tradisjonene at «Emilie» var overfylt. Det er i og for seg riktig, et stort følge fra Tinn, derav Luraas-folkene, måtte reise via Göteborg. En annen grunn til at de to brødrene tok en annen vei, kan ha vært for å holde en lav profil som tiltalte i en pågående straffesak. De meldte ikke flytting til presten, som andre i Veggli-følget.

Brødrene tok seg i løpet av et par ukers tid via New York til Chicago og videre vestover, der de som nevnt besøkte sin gamle venn Halstein Fløset. I den norske bosettingen Jefferson Prairie i Wisconsin, der Ole Nattestad hadde slått seg ned som første nordmann, fikk de først arbeid som daglønnere og brønngravere, og skaffet seg senere gårder. Nattestad omtalte senere (1869) deres halvbror Erik Skavlem som en av bosettingenes velstående farmere. Erik Skavlem skal også ha finansiert reisen for andre utvandrere fra hjembygda.

To av brødrene og søsteren Ragnhild med familier var reist med «Emilie» sammen med mange sambygdingar. Blant dem var Nils Bentsen Kalleruds 25 år gamle datter Bergit og hennes bror Bent. Bergit (1813–1907) ble i desember 1839 gift med Jens Kjerre. I Amerika kalte de seg Myhra og Gilbertson. Bergits far Nils utvandret på sine gamle dager med kone og to yngre barn i 1846. Han døde 84 år gammel i 1864 hos familien i Jefferson Prairie.

Ole Nilsen Kallerud (1808–1870) ble igjen og drev farsgården i Veggli, og fikk ry som sølvsmid. I bygdeboka for Rollag (II: 177) omtales han som en av de dyktigste sølvsmidene i Numedal, «med ein framifrå teknikk og klar formsans.» Det er bevart smykker fra hans hånd.

Jens og Bergit Gulbrandsen Myhra (Kjerre), fra R.B. Andersons bok (1896).

Dermed var fire sølvsmeder fra Veggli og én fra Hovin kommet over, foruten de to sølvhandlerne fra Veggli og Tinn. Enda en metallstøper og mulig sølvsmed fra Rollag, Clemet Stabek, var også reist med «Emilie» i 1839 og slo seg stort opp i USA. Han var tidligere angitt som mistenkt i en sak som ble avdekket i 1827, men det ble bare bevist at han og broren hadde smeltet uedle metaller.

Gulbrand Kjerre ble i 1840 gift med Ambjør Olsdatter Hellerud (1808–1863) fra Veggli, som også var kommet med «Emilie». Hun er ført sammen med sin kommende svigerinne Bergit på passasjerlisten. De to jentene kan alt i forveien ha vært kjærester med Kjerre-brødrene.

Gulbrand og Ambjør flyttet senere til Rock Prairie, like vest for Jefferson Prairie, og i 1854 derfra til det nye norske settlementet St. Ansgar i Iowa. Slettelandet vest for Mississippi med nordre del av Iowa og Minnesota ble åpnet for bosetting i slutten av 1840-årene etter at indianerne var fordrevet.

Året etter at kona døde, tok Gulbrand med seg de to barna på et besøk i gamlelandet 1864–1865. Han kan ikke ha vært redd for problemer med den gamle dommen – kan han ha fått amnesti? Gulbrand Kjerre døde 57 år gammel i St. Ansgar i 1867.

Jens og Bergit hadde flyttet til St. Ansgar i 1861, der Jens levde til han døde 84 år gammel i 1896.

Brødrene skaffet seg store jordeiendommer og har etterkommere i USA. De nevnes i emigrantlitteraturen under navnet Myhre som «meget bekjendte Pionerer» (Rued Holand 1908: 124). Gulbrand skal ha handlet med jord. Han fikk altså utfoldet kremmerånden som hadde ført så galt avsted i Bergen. Det er ikke kjent om brødrene Gilbertson – Myhre drev sølvsmedarbeid eller relatert virksomhet i Amerika, der de ifølge kildene var hardtarbeidende farmere og engasjert i menigheter og kirkebygging.

Kriminelle utvandrere?

Har lyssky motiver vært underkommunisert som bakgrunn for utvandring? Helt ukjente har nok ikke lovbrudd vært i utvandrerlitteraturen. Og selv om enda flere slike tilfeller skulle oppdages, kan det uansett ikke endre hovedbildet. Drivkreftene i denne store samfunnsprosessen, som omfattet mange millioner europeere og hundretusener av nordmenn, var utvilsomt av sosial og økonomisk art.

Det kan likevel være grunn til å reflektere over at lovbrudd ikke var av de mest opplagte forhold å nevne blant norsk-amerikaneres fortellinger om sin utvandring. Noe av utvandrerlitteraturen kan nok ha et preg av heroisering, der mindre edle motiver ikke kommer fram. Slike gamle saker ble trolig i liten grad snakket om i familiene og bosettermiljøene «over there» – iallfall ikke høyt. På samme måte kunne mange utvandrere ha en tendens til å skrive lite hjem om problemene de møtte i den nye verden.

Ole Nattestad nevner riktignok ubehaget ved å måtte snike seg forbi lensmannen med illegale kramvarer, men sølv nevner han ikke. Nå ble det ikke bevist at denne berømte pioneren handlet med tjuvsølv. Beleilig nok tok han skiene fatt vestover like etter han ble stevnet til avhør. Men både han og den kjente John Nilsen Luraas fra Tinn handlet påviselig med mistenkelig sølvtøy. Heller ikke finner vi noen spor av illegal bakgrunn i litteraturen omkring de utvandrede sølvsmedene og beviselige tjuvsølvhandlerne, som brødrene Kjerre.

Kongsbergs første utvandrer var en sølvtyv

At det var flere sølvtyver og sølvhandlere blant dem som forlot landet, går fram av andre saker. Det viser seg at Kongsbergs første utvandrer var en sølvtyv. Andreas Carl Cold reiste med «Emilie» fra Drammen i 1841. Dag Kristoffersen har kalt ham «en enslig svale». Det viser seg at han året før var løslatt fra tukthuset etter å ha sonet ett år for sølvtyveri, og at han var en av de mistenkte for tidenes største sølvtyveri, innbruddet i smeltehytta natt til 2. november 1840. To flesberginger som også var mistenkt i saken, utvandret senere til Amerika. Men det er en annen historie.

Bort fra alt – over havet til Amerika. Tegning: Øyvind Tingleff.

Kilder:

Den store saken med 54 tiltalte ble etter innledende avhør etterforsket av en undersøkelses-kommisjon oppnevnt ved kgl. res. 06.09.1836 og pådømt av en ny kommisjon oppnevnt ved kgl. res. 11.07.1837. Hovedkildene til saken er denne kommisjonens domsakt med tilhørende dokumenter.

Statsarkivet i Oslo, Kristiania tukthus, domsakter Hia 347, 348, 349 nr. 2942 (to bd. kommi-sjonsakt 1837–1840 m. dom 20.06.1840, 1484 s.; to bd. forhørsprotokoller 1836–1837, 303+718 s.; Høyesterett domsakt 15.–30.09.1842, 32 s.)

Statsarkivet i Kongsberg (SAKO), Kongsberg byfogd, kommisjonsarkiv Fj 16, 17, 18 (saksdok. som avhør, ransakinger, beslag, analyser, stevninger m.m.)

Riksarkivet, Høyesterett voteringsprot. Eba 34 s. 72b–87a, 30.09.1842 (Digitalarkivet, DA)

Sak om metallstøping mot fire sølvsmeder i Veggli (følgesak av kommisjonssaken): SAKO Numedal og Sandsvær tingbok Numedal Faa 89 s. 266b–267b (opptatt 12.12.1837), 276b–277b, 284b–285a, 313b–315a dom 12.03.1838

SAKO Rollag kirkebok Fa 7 s. 247, 250–256 (utflytting 1837, 1839), passim og Fa 5 og 6 for andre data (DA)

<http://www.norwayheritage.com> passasjerlister med kommentarer, bl.a. «Emilie» 1839

Linda Tollefson Therkelsen: Background for the Gilbert J. Gilbertson Diary (2008, se: http://iagen-web.org/mitchell/data/gilbertson_background.htm (lest 09.01.2019))

Anderson, Rasmus B.: *The First Chapter of Norwegian Immigration, Madison, Wisconsin 1896*: 255–258

Berg, Bjørn Ivar: *Sølvtyverier på Kongsberg 1696–1861 (bok under utgivelse)*

Berge, Rikard: *Norskt bondesylv, Risør 1925 (faksimile Skien 1997)*: 56

Billed-Magazin, Madison, Wisconsin 1869 nr. 11: 82–84 (Ole Nattestad), nr 12: 93–95 (Anstein Nattestad)

Bøen, Hølje: «De første utvandrere fra Øst-Norge til Amerika», i: *Langs Lågen 2018*: 152–165

Departements-Tidende 1837: 793–796

Hoff, Knut: *Rollag Bygdebok I, 1988*: 124, 431–432; *II, 1989*: 168, 173–174, 176–179, 197–201, 208–212 (Jens G. Kjerre mangler, feil om kona Bergit N. Brekke)

Kristoffersen, Dag: «Den første utvandringa fra Sandsvær og Numedal», i: *Langs Lågen 1983*: 146–149

Langeland, Knud: *Nordmændene i Amerika, Chicago 1889*: 33–36

Mørkhagen, Sverre: *Farvel Norge. Utvandringen til Amerika 1825–1975, Gyldendal, Oslo 2017 (2009)*: 103–126, 199–202

Mørkhagen, Sverre: *Drømmen om Amerika. Innvandringen fra Norge 1825–1900, Gyldendal, Oslo 2017 (2012)*: 225–231

Naeseth, Gerhard B.: *Norwegian immigrants to the United States. A biographical directory Vol. 1 : 1825–1843 Madison, Wisconsin 1993*: 55–56, 67, 75–86 (Jens G. Myhra er her feiltolket som passasjer på «Emilie», men må være den angitte «T. Gulbrandsen» f. 1812 på «Uranus» sammen med broren)

Norsk Retstidende 1842: 790–806

Rued Holand, Hjalmar: *De Norske Settlementers Historie, Ephraim, Wisconsin 1908*: 50–54, 77, 111–141

Semmingsen, Ingrid: *Veien mot vest. Utvandringen fra Norge til Amerika 1825–1865, Aschehoug, Oslo 1941*: 43–51, 59–66

Tråen, Even: *Ljåsmiing i Numedal, Rollag 2017*: 100–101 (ubekreftet historie om to brødre Lid som flyktet til USA etter mistanke om å arbeide med tjuvsølv, takk til Tråen for pers. medd.)

Tjenestedreng på fylla i arbeidstida

Av Ivar Lie

Den 14. juli 1756 kommer en sak opp for byretten på Kongsberg. Det er professor og berglege Johan Heinrich Becker som stevner sin tjenestedreng Christen Amundsen for «tjenesteforsømmelse», eller «Grove Ulydighed og Lidderlige Opførsel» som det står i tingboka. Amundsen er arrestert, og Becker henviser i retten til en resolusjon i Overbergamtet, som antakelig gir han lov til å arrestere drengen sin. Det framkommer at en søndag ettermiddag da Becker skulle reise en tur til Sandsvær, og drengen skulle være kusk, hadde drengen drukket og var full. Nærmere bestemt: dritings. Og rimeligvis ikke kapabel til å kjøre Becker.

Det ble ført tre vitner, hvorav det første er Mons. Jon Hoff på Styrstue. Han var verksmester på Styrstue teglverk (eide også teglverket en tid) og bodde i byen og en tid på Svenskerud i Laugeruddalen. Becker og Hoff var tydeligvis bekjente, de var jo også naboer når Becker er på «landstedet» sitt, Bingeplassen. Hoff forteller utførlig om hvordan Amundsen har oppført seg. Han er kommet til Hoff's hus, og «...var saa beschencket at han bragte megen støy og larm», og har oppført seg meget upassende overfor Hoff's kone. I tillegg har han forsøkt å få tak i mer brennevin hos Hoff. Da Hoff prøver å snakke Amundsen til rette, «opponerede han sig», som det står. Det går også fram av Hoff's vitnesbyrd at Amundsen nettopp har begynt hos Becker.

Neste vitne var Hans Sondresen Grøvsdalen som jobbet hos Becker, antakelig med bygging på huset hans, dvs. det første Bergseminaret i Klokkebakken. Sondresen forteller at Amundsen har tatt seg til rette hos sin husbond (antakelig da Becker ikke var hjemme), og forsynt seg med diverse. Det tredje vitnet, tjenestejenta Kirsten Andersdtr. Opsal, har også observert Amundsens aktiviteter, og prøvd å fortelle han hvor galt dette bar av sted. Uten at dette hjalp tydeligvis.

Arrestanten var til stede i retten og blir spurt om hvor han kommer fra, og hva han har bedrevet før han kom til Becker. Han opplyser at han er kommet fra Kristiania, og har blant annet vært hos rektor Hersleb, og så har han vært i militæret, i Capitain

Tegning: Ø. Tingleff.

Lillienpalmes Compagnie. Imidlertid kan Amundsen ikke framvise noe papir på at han har vært i vedkommende kompani, ei heller har Hersleb gitt han noe attest. Så det kan vel stilles spørsmål om hvor pålitelig denne informasjonen var. På Kongsberg hadde han vært løsarbeider, to måneder hos Samuel Frisch og bare åtte dager hos Oluf Falch. (Falch var også nabo til Becker, han bodde på østre Laugerud og eide også Styrstue gård).

Hvordan det gikk med arrestanten Amundsen, står det ingenting om i tingboka, men en kan trygt regne med at han ikke fikk beholde jobben. Becker hadde sikkert ikke problemer med å få ansatt tjenestefolk.

Fullle tjenestedrenger har det nok vært mange av på Kongsberg gjennom tidene. Vi hører lite om slike tilfeller i tingbøkene, det ble vel ordnet opp «i stillhet», med påfølgende avskjed på grått papir. En må kunne si at Amundsen hadde vært i overkant håpløs og upassende: Han var full en søndag ettermiddag da han skulle kjøre professor Becker på søndagstur til Sandsvær. Og han hadde forsynt seg ulovlig av husets forråd.

Kapermoen holdeplass

Av Hans Gulli

Fra 6. juli 1931 ble det opprettet veikryssholdeplasser ved Kapermoen, Gomsrud, Grosvold og Teigen. Småtogene nummer 551, 552, 553 og 554, fremført med elektriske motorvogner, skulle stoppe for på- og avstigning, og togpersonalet solgte rullebilletter til reisende fra og til de nevnte planoverganger. Avstander og billettpriser skulle være oppslått i togførerens rom i vedkommende tog.

Kapermoen ble anlagt ved km 98,00, som var avstanden fra Oslo V.

Det ble etter hvert satt opp et leskur, trolig på 1950-tallet. Kapermoen hadde ikke persontrafikk etter 29. mai 1994 og formelt nedlagt fra 1. juli 2003.

*Kapermoen
holdeplass ca. 1960.
Synnøve Nakkerud
venter på tog retning
Drammen.
(Foto utlånt av
Synnøve Sveinsgjerd)*

Kilder:

Statsarkivet i

Kongsberg: NSB Drammen distrikt: Distriktssjefen: Ffb - B-sirkulærer 20 (1931).

Thor Bjerke m.fl.: Banedata 2013.

Klemet Paulsen Medalens uvanlige yrkesliv

Av Hans Gulli

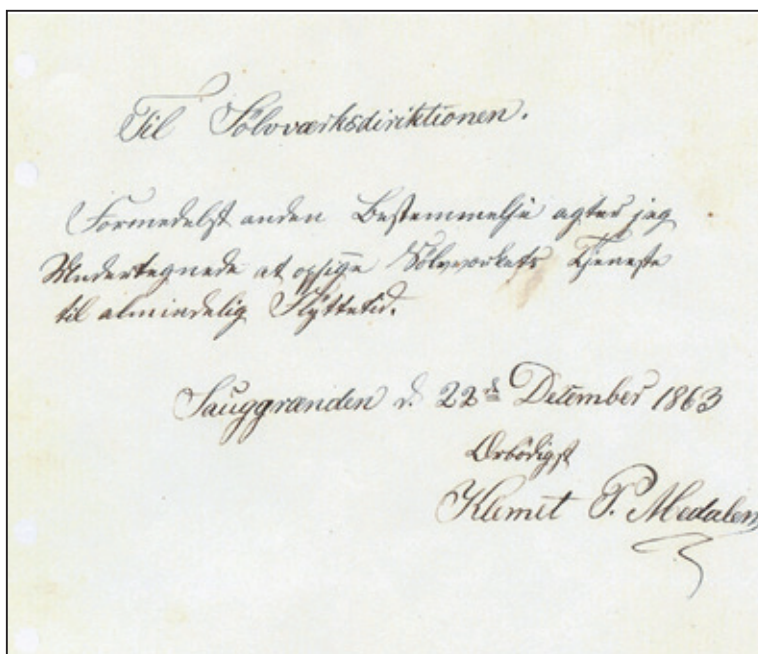
Sandsværingen Klemet Paulsen Medalen var i sin tidlige ungdom ansatt ved Sølvverket og deretter et par år ved Kongsberg Våpenfabrikk. Medalen begynte ved statsbanene i 1867 og ble i 1872 ansatt som lokomotivfører ved Christiania V. Fire år senere førte han tog for det private jernbaneselskapet Bergslagens Järnvägar i Sverige.

Klemet Paulsen Medalen ble født 3.1.1845 på plassen Kullhusdalen under gården Hedenstad, sønn av sølvverksarbeider Paul Johannesen Medalen (1807-1895) og Barbro Klemetsdtr. Gislerud (1804-1873). Familien flyttet etter hvert til Moane, hvor de bodde da den 14 år gamle Klemet ble konfirmert i Hedenstad kirke 9.10.1859.

Den 7. bergmåned 1860 ble Medalen ansatt som dreng ved Sølvverket og i 1863 sprenger. Drengene tilhørte aldersgruppen fra 15 til 18 år, som arbeidet på sjeidehuset.

9.		Fødselsår		Fødselsdag		Fødselsmåned		Fødselsstedsnummer		Fødselsstedsnavn		Fødselsstedsnummer		Fødselsstedsnavn	
Nr.		Fødselsår		Fødselsdag		Fødselsmåned		Fødselsstedsnummer		Fødselsstedsnavn		Fødselsstedsnummer		Fødselsstedsnavn	
280	Olav Gundersen	22	5	27	35	1857	6	43	80						
281	Olav Langslet	22	5	27	35	1857	5	23	80						
314	Olav Langslet	22	7	27	35	1857	6	29	80						
282	Johannes Rasmussen	22	5	27	36	1857	6	10	74						
283	Olav Gundersen	22	1	23	35	1857	5	11	74						
284	Christen Rasmussen	22	3	35	35	1857	5	50	74						
285	Christen Rasmussen	22	5	35	34	1857	5	24	69						
286	Olav Rasmussen	22	4	36	35	1857	5	24	69						
287	Olav Rasmussen	22	4	36	35	1857	5	36	69						
288	Olav Rasmussen	22	5	35	26	1857	5	50	74						
289	Jacob Langslet	22	9	31	24	1857	6	36	69						
290	Olav Rasmussen	22	15	37	26	1857	6	2	74						
291	Olav Rasmussen	22	4	25	30	1857	4	30	57						
321	Christen Rasmussen	22	12	23	35	1857	3	110	57						
335	Carl Rasmussen	20	.	20	35	1857	3	40	57						
316	Olav Rasmussen	22	3	24	26	1857	5	37	74						
322	Olav Rasmussen	22	12	23	30	1857	3	110	57						

Den 7. bergmåned 1860 trådte den 15 år gamle Klemet Medalen inn i bergmennenes rekke. (Statsarkivet i Kongsberg).

Etter ca. 3½ år
ved Sølvverket,
sa Medalen
opp stillingen
22.12.1863.
(Statsarkivet i
Kongsberg).

Ved fylte 18 år ble man sprenger og fortsatte på sjeidehuset, men kunne også settes til andre oppgaver i dagen. Medalen sa opp stillingen ved Sølvverket 22.12.1863 og sluttet 14.4.1864. Fra 1864 til 1866 arbeidet han som filer ved Kongsberg Våpenfabrikk.

Medalen inngikk ekteskap 18.4.1867 i Hedenstad kirke med Anne Johanne Halvorsdtr. Eberlin (11.10.1843-11.12.1873) fra Sandsvær. I forbindelse med vielsen blir det opplyst at han oppholdt seg i Christiania.

Medalen var tydeligvis ikke redd for å prøve noe nytt, og i 1867 begynte han ved jernbanen i Kongsvinger som betjent og maskinarbeider. Sommeren 1871 fikk han ansettelse som fyrbøter ved grusingen av Randsfjordbanens sidelinje fra Hokksund til Kongsberg, men kom senere over på anlegget av Drammenbanen. Den ble åpnet for ordinær drift 7.10.1872, og allerede 14. oktober ble det solgt 1251 billetter fra Christiania stasjon. Toget fra Drammen samme ettermiddag kl. 19.00 hadde ca. 500 reisende og bestod av 3 lokomotiver og 24 vogner.

Den 20.12.1872 ble Medalen ansatt som lokomotivfører. Det ser ut til at han det meste av tiden var stasjonert ved Christiania V, hvor han i 1873 hadde reservetjeneste og 1874 og 1875 assistansetjeneste. Han bodde en tid i Munkedamsveien 31B og ved folketellingen 1875 leide han hus i Nedre Vollgate 8A.

Etter ni år ved statsbanene, sa Medalen opp stillingen ved Drammenbanen fra 1.4.1876 og emigrerte til Sverige. Året før hadde han planer om en reise til Göteborg, og søkte i 1875 driftsbestyreren i Drammen om fribillett, men denne reisen ble det

ikke noe av. Flyttingen må trolig sees i sammenheng med anlegget og åpningen av Bergslagens Järnvägar, som i sin tid var det største private jernbaneselskapet i Sverige. Den 478 km lange strekningen Göteborg-Falun ble åpnet etappevis og stod ferdig i 1879. I Filipstad meldte Medalen innflytting fra 1877, hvor han i 1876 hadde fått ansettelse som lokomotivfører da strekningen Kil-Filipstad ble åpnet for ordinær drift.

I 1879 inngikk Medalen nytt ekteskap i Filipstad med Lotta Perman (1851-1934) fra Glava i Värmland. Familien flyttet i 1885 til Åmål, hvor Medalen var stasjonert i 16 år. Ved folketellingen 1890 bodde de i bolig for togpersonalet og 1900 i eget hus i den nye stadsdelen.

I 1901 flyttet Medalen med familien til Göteborg, hvor han tjenestegjorde sine siste år som yrkesaktiv. Han fratrådte med pensjon 1.11.1908, etter 32 års tjeneste ved Bergslagens Järnvägar.

Medalens pensjonering gikk ikke upåaktet hen, og julaften 1908 troppet tidligere kolleger opp hjemme hos ham. «På julaften den 24 dec. 08 oppvaktades lokomotivføraren K. Paulsen i sitt hem i Göteborg af kolleger hvilka som julklapp till hr P. öfverlämnade ett par ljuskandelabrar med inskription den 24/12 1908 af kamrater vid B.J. samt en uppsats rökattiralj såsom ett minne från vänner och kamrater inom Bergslagens Järnvägars lokomotivmannakår, hos hvilken han efterläm-

Filipstad stasjon 1901, hvor Medalen var stasjonert fra 1876 til 1885. (Foto: Järnvägmuseet KBEB01662).

Familien Medalen fotografert hos Anna Johansson i Åmål på slutten av 1890-tallet. Bildet havnet i sin tid hos en tidligere nabo og bekjent av Medalen, stiger Ole H. Moen. (Privat foto).

Medalen (Paulsen) og hans familie i den nye stadsdelen i Åmål 1900. (Digitala forskarsalen: Åmåls kyrkoarkiv: Husförhörlängd 1900).

Klomet Paulsen Medalen bodde resten av livet i Gøteborg, hvor han døde 87 år gammel 1932.

- NSB Drammen distrikt: Distriktssjefen: Forhandlingsprotokoller, rulleblad, kopibøker, journaler, sirkulærer.
- Kongsberg Sølvverk: Manntall, journalsaker, bergkandidatoppgave, avskrift av skiktbøker.

*Digitala forskarsalen: Filipstads kyrkoarkiv, Åmåls stadsförsamlings kyrkoarkiv.
Lokomotivmänna- och Maskinist-Tidning nr. 1/1909.*

Wikipedia: Bergslagernas Järnvägar.

Ragna og Georg Samuelsen satte viktige spor på Kongsberg

Av Ragna Stokke, Ragna og Georgs oldebarn

Et fantastisk fint hus, Kolberggården, eller Rogstadgården som det og ble kalt! Svært ofte avbildet på Kongsberg byantikvars FB-side fordi det er så flott. Hit flytta Ragna Maria Christine og Georg Olaf Samuelsen i 1893, og dermed ble det arnested for mye politisk arbeid og grobunn for samfunnsmessig utvikling.

Ragna og Georg Samuelsen, deres sønn Harald og deres svigersønn, Walter Klausen, har alle på hvert sitt vis vært engasjerte samfunnsborgere og tatt aktiv del i utviklingen av Kongsberg på ulike måter. De har alle satt tydelige fotavtrykk i sølvverksbyen. Denne artikkelen gir innblikk i familien Ragna og Georg Samuelsens gjøren og laden i den brytningstida de levde i. Saker som var brennhete på den tida, var kampen for allmen stemmerett for menn, men kvinnesaken med kvinnestemmerett sto og høyt på agendaen. Arbeiderbevegelsen var på frammarsj, og avholdssaken var mye diskutert. Jernbaneutbygginga var i gang, og bilen kom så smått etterhvert i bruk. Nasjonalromantikken og nasjonalismen blomstra med store diktere som Bjørnsjon i manesjen, unionsoppløsningen kom i 1905 uten at kvinnene hadde fått full stemmerett og dermed ikke kunne delta i folkeavstemningene.

Ragna Maria Christine Torkildsen ble født i Namsos i 1853. Hun

Rogstadbakken i dag

*Ragna
Torkildsen*

hadde to søsken, Harald og Anna, og bodde i Namsos i barneårene. Moren het Elise Augusta (f.Knutsen) og faren var jurist Hans Eilert Torkildsen, begge fra Christiania.

Georg Olaf Samuelsen ble født på Kongsberg i 1852. Han hadde to søsken, Marie og Harald. Moren het Anne Malene (f. Brynd) og faren var Johan Michael Samuelsen, som var bergkandidat, og ble hyttimester ved sølvgruvene fra 1844 til 1875. Faren ble utnevnt til Ridder av den Kongelige Norske Sankt Olavs Orden i 1868. Da Georg vokste opp eide hans bestemor, Anne Sophie, gården som de bodde i, Store Kirkegate 16 (nå Kirkegata 9). Familien har aner på Kongsberg i mange slektsledd bakover.

Ragna Torkildsen – Middelskolens første kvinnelige lærer

Ragna Torkildsen gikk på Nissen Pigeskole i Kristiania, og gjennomgikk «Skole for voksne unge piger». Hun var lærerinne ved forskjellige pikeskoler og hadde ord på seg for å være ualminnelig dyktig i sitt yrke.

Fra høsten 1878 til sommeren 1879 fikk hun ved en tilfeldighet en midlertidig post som lærer i middelskolen på Kongsberg. I boka om Kongsberg høyere skoles historie, skriver forfatteren at hun var på et privat besøk på Kongsberg da hun ble tilbudt et vikariat ved middelskolen. Antakelig var hun på Kongsberg for å treffe kjæresten sin, Georg Olaf Samuelsen, som hun hadde truffet da han studerte i Kristiania, og som den våren hadde avsluttet sin medisinske eksamen i hovedstaden. Rektor ved middelskolen, Graff, var i en vanskelig knipe fordi en av lærerne akkurat var død, men Graff var modig nok til å foreslå en dame som vikar. Departementet godkjente tiltredelsen. Kvinner hadde tidligere undervist gutter i lavere klasser i offentlige skoler, men det er så vidt man vet første gang en kvinne underviste på middelskolens øverste klasser. At hun

Georg Samuelsen

Ragna og venninnen Alitte, antagelig fra ca. 1873. Ragna med bunad.

våget å ta over en slik stilling, vitner om selvsikkerhet og viljestyrke. Kvalifikasjonene var i orden. Frøken Torkildsen overtok skolens samlede engelskundervisning, det vil si på 4., 5. og 6. trinn. I tillegg underviste hun i geografi på 3. og 4. trinn, samt i tysk på 2. og 3. trinn. Vi veit ikke så mye om hvordan Ragna opplevde denne tida, men det sies at hun kom unna med all mulig heder. Hun var skolens første kvinnelige lærer, og hun hadde en midlertidig klasselærerpost med fullt timetall. Det er ingen tvil om at hun var en pioner og veiviser for de mange kvinnene som fulgte.

Familien i Lillesand

Etter at de hadde vært sammen på Kongsberg om sommeren, dro Georg til Lillesand og startet sin legepraksis, mens Ragna ble på Kongsberg som lærerinne i middelskolen. De giftet seg Kristiania i 1879, da Ragna var 26 år, og Georg 27 år. Så flyttet hun til sin mann i Lillesand, og Ragna fødte deres fem barn da de bodde på Sørlandet: Johan (f. 1880), Harald (f. 1881), Sverre (f. 1884), Olaf (f. 1887) og Aagot (f. 1889). Fem barn på ni år var imponerende, så de hadde nok et hektisk familieliv med så mange småbarn.

Familien Samuelsen.

Familien hadde tjenes-
tepike, Ludvigsine. «Tante
Luzy» ble etterhvert nesten
som et familiemedlem som
fulgte familien i alle år. Hun
ble i neste generasjon en kjær
«reservemor» for Aagots (og
Walter Klausens) barn. Hun
stelte for Ragna da hun ble
enke, var gammel og begynte
å bli preget av alderen.
Ludvigsine født i 1870 i
Lillesand og var datter av fei-
ermester Hans Thorstensen.
(Red D.K.)

Fra tida i Lillesand har
vi en del opplysninger om
familien. Georg Samuelsen
var medlem av kommune-
styret i Lillesand og ble i 1875
fattiglege i Vestre Moland
og Høvåg samt Birkenes og
Lillesand. Han var kommu-
nelege og ordfører i sunn-

hedtskommisjonen. Vi vet at han deltok aktivt i samfunnslivet i Lillesand. Om Ragna, som mor til stadig flere barn, hadde tid til å være samfunnengasjert på den tida, er uklart. Men når vi ser hva hun utrettet seinere i livet, må hun i alle fall ha fulgt godt med i hva som rørte seg i samfunnet.

En kuriositet er at vi vet Samuelsen kunne hypnotisere, det hadde han lært på kurs i Sverige. I Lillesand ble han budsendt til en gammel kone som var svært syk. Doktor Samuelsen konstaterte at det var tarmslyng, og sa til hennes mann at det sto om livet for henne, at hun måtte opereres straks, ellers ville hun dø. Mannen ble bedt om å finne fram synål og tråd og en skikkelig barberkniv, samt ha kokende vann i beredskap. Doktor Samuelsen hadde ikke bedøvelse eller kloroform tilgjengelig, men kunne altså hypnotisere. Kona ble anbrakt på et stort bord, hypnotisert og operert under hypnose. Inngrepet reddet pasientens liv, og hun levde flere år etterpå. Dette var omtalt i en avisartikkel som Bjørnstjerne Bjørnson leste. Georg Samuelsens datter Aagot, og svigersønn, Walter Klausen, hadde lenge et postkort fra Bjørnson. Her gratulerte Bjørnson doktor Samuelsen med den strålende operasjonen, og skrev også:

«Jeg holder nettopp på å skrive en doktorhistorie!» (Postkortet fra Bjørnson gikk tapt under krigen da familien Klausen måtte flykte fra alt de eide for å unngå å bli arrestert av tyskerne.)

Noe som er sikkert er i alle fall at det var i denne perioden Ragna og Georg ble kjent med Bjørnstjerne Bjørnson. Dette går fram av to brev fra B. B. Et til doktor Samuelsen og et til Harald i 1904. (Se artikkel om Harald Samuelsen)

Lege på Kongsberg

Etter femten år på Sørlandet flyttet Ragna og Georg Samuelsen med alle sine fem barn til Kongsberg da han ble berglege ved Sølvverket i mars 1893.

I tillegg til å være berglege, hadde Samuelsen flere tillitsverv på Kongsberg. Han var formann i vergerådet, i arbeiderakademiet og i fabrikkstilsynet. Han hadde og kommunale tillitsposter, blant annet var han viceordfører en periode rundt 1895, og i det året fungerte han også som ordfører i åtte måneder.

Det er interessant å se hvilke sykdommer (og antall) Samuelsen innberettet å ha behandlet på Kongsberg i 1894: skarlagensfeber (1), meslinger (7), rosen (3), difteritt (4), akutte katarrar i luftveiene (50), angina (12), lungebetennelse (12), giktfeber (4), akutt diare (25), influensa (34), kronisk revmatisme (23), tuberkulose (6 hvorav 1 døde), kreft (5 hvorav 2 døde), bleksott og anemi (7), kardialgi og kroniske fordøysessykdommer (36), struma (4), benbrudd (5). Det samlede antall dødsfall på Kongsberg det året var 66, 32 var av dem var p.g.a.tuberkulose. (Daværende Sandsvær kommune ikke medregnet.)

Som lege kunne han tydeligvis være klar og til og med krass i sin tale. Hans svigersønn, Walter Klausen, har skrevet ned en historie om en gang Samuelsen ble tilkalt til viceordfører Wallén. Legen konstaterte blindtarmbetennelse, og sa at pasienten straks måtte reise til Drammen for å bli operert. Wallén, som var baker/konditor, kunne ikke det fordi han morgenen etter måtte opp og bake brød til sine kunder. Da sa Samuelsen: «Men du har vel tid til å ta en telefon!» «Ja, det har jeg.» svarte Wallén. «Da kan du ringe til snekker Opsahl og be han sende opp en likkiste til deg som du kan ta med deg til Drammen sykehus med det samme.» Det satte visstnok fart i Wallén.

O. Raaens minneord i en avis ved berglegens død viser noen sider ved hans personlighet og religiøsitet. På spørsmål om han var unitar, hadde berglegen svart: «Jeg er nok ikke mer unitar enn De er, men det er mulig jeg tror litt anderledes på Gud enn Dem.» Raaen, som tydeligvis var meget religiøs, sier også at berglegen trodde mer på livet enn teologiske teorier. Da han skulle starte sin legegjerning ved bergverket, fikk han som instruks fra søvverksdirektøren at hans plass var ved sykesengen. Denne instruksjonen fulgte han samvittighetsfullt både for høy og lav. Raaen sier det

alltid fulgte solskinn med hans sykebesøk, og at han var en avholdt lege.

På Bergverksmuseet er et bilde av Georg Samuelsen, og noen av instrumentene han brukte i sin legegjerning er utstilt. Han var Sølvverkets siste berglege. Berglege betyr i våre dagers språk at han var bedriftslege, og vi vet at det etter forholdene var gode sosiale ordninger ved bergverket på Kongsberg.

Berglegen hadde en stor myntsamling på 200 – 300 mynter som familien forærte til Kongsberg kommunes vordende museum i anledning byens 300-års jubileum i 1924. Flere av myntene var over 200 år. (Disse myntene vet vi i dag ikke hvor er.)

Georg Samuelsen 70 år.

Ragna og kvinnesaken

Da Georg og Ragna hadde flytta fra Lillesand til Kongsberg i 1893, hadde de fem barn i alder 13 til 4 år. De flytta inn i huset som nå er Rogstadbakken 4. Familien Samuelsen leide hele annen etasje, og det var en romslig frukthage på andre siden av veien.

Hushjelpen, Luzy, var med for å hjelpe til med barn og hus. Første etasje var delt inn i flere leiligheter, så det var folksomt i gården. Den mest hektiske småbarnsperioden var over, den eldste sønnen, Johan, reiste til sjøs som dekksgutt allerede i 1895. Ragna fikk nok etterhvert tid til litt andre ting enn bare de husmoderlige gjerninger. Hun engasjerte seg i kvinnesak og avholdssak, og viste, som sin mann, et stort sosialt engasjement.

Norsk Kvinnesaksforening var blitt stifta i 1884 og i 1886 ble Kvinnestemmerettsforeningen etablert. I 1887 begynte Kvinnesaksforeningen å gi ut tidsskriftet Nylænde hvor debatten utspilte seg som den også gjorde i avisene. Kanskje leste Ragna dette tidsskriftet og fulgte med på utviklingen allerede da de bodde i Lillesand? På den tida hadde hun antakeligvis nok med sine fem barn, men hun leste nok debattinnleggene som gikk i avisene. Det var mye uenighet blant politisk engasjerte kvinner og menn om hvordan man skulle gå fram for å oppnå stemmerett. Alle menn hadde heller ikke stemmerett, det fikk de først i 1898. Som et resultat av uenighetene i

Kvinnestemmerettsforeningen ble Landskvinnestemmerettsforeningen stifta i 1898. Uenighetene om framgangsmåten for å oppnå stemmerett for kvinner var knytta til forskjellig livs-og samfunnssyn som skapte forskjellige taktikk, men også til motsetning Kristiania – resten av landet. Den nye foreningens mål var å arbeide for at kvinner skulle gis stemmerett på lik linje med menn.

I 1901 var kampen vunnet, og kvinner kunne stemme for første gang i norgeshistorien.

Det var kommunevalg og stemmeretten for kvinner var knytta til inntekt: 300 kr på landet, 400 kr i byene, og gifte kvinner skulle regnes for å ha oppfylt grunnlovens stemmerettsbetingelser når de var oppfylt av ektefellen.

Valget var i desember, men på høsten hadde kvinneaktivister på Kongsberg hatt møter: 22. oktober ledet Ragna Samuelsen et møte hvor 80 personer var tilstede. De diskuterte hvordan de skulle få kvinner inn i kommunestyret. Ei liste med kvinner ble satt opp. Denne var det meninga skulle sendes til partiene så de skulle plukke ut hvilke kvinner som var «best skikket for sitt parti». Men noen dager seinere var selveste Gina Krog hovedtaler på et møte på Kongsberg. Etter foredraget til Gina Krog var det valg der det skulle settes opp ei kvinneliste. Men ikke som egen liste, men til de forskjellige partiene. Her ble Ragna satt på topp. Seinere på kvelden blei det oppretta et lag av Norske Kvinners Stemmeretsforening. Fru Samuelsen ble formann og laget hadde 20 medlemmer.

Ved valget var hun den kvinna som fikk nest flest stemmer og ble valgt inn i bystyret sammen med tre andre kvinner. Ragna og Mariane Hemmy ble valgt inn i Kongsberg bystyre for «Arbeidernes og avholdspartiets valgliste». Hun hadde, som sin mann, et engasjement til fordel for de svake i samfunnet. Kanskje var hun gjennom sin manns arbeid og egne observasjoner gjennom livet blitt klar over hvike skader alkohol kan gjøre, og derfor knytta seg til Avholdspartiet og Arbeiderpartiet. Ragna og Georg var visserligen en del av de «øvre samfunnslag», men ble til tross for det ikke en

Fra hagen Ragna og Georg med datteren Aagot

Aagot i påsken 1907 - 18 år gammel.

del av partiet Høyre. Ragna var 48 år da hun ble valgt inn i bystyret og tok ofte del i debatten om forskjellige spørsmål. Hun var en intelligent, dannet kvinne og derfor også nobel i all sin fremtreden, som det sto i nekrologen i Lågendalsposten i februar 1928. To høyrekvinner, Marie Sofie Hartmann og Dagny Tobiesen, ble og valgt inn i bystyret på Kongsberg i 1901. 100 kvinner over hele landet ble innvalgt.

«Fru berglege Samuelsen» satt en periode i skolestyret og som vararepresentant i vergerådet hvor hun satt helt til 1917. Hun var også inno-

mlerådet og sunnhetskommisjonen. Hun arbeidet for opprettelse av arbeidsstuer for gutter, fikk opprettet sparekasser ved skolene og stiftet en dyrebeskyttelsesforening.

I 1905, ved oppløsning av unionen med Sverige, var hun en av de drivende kreftene bak underskriftslistene for kvinner. I den første folkeavstemningen skulle det stemmes om de var enige i «den stedfundne oppløsningen av unionen eller ikke». Kvinnene hadde jo ikke stemmrett ved stortingsvalg, og heller ikke ved folkeavstemningene i 1905. 2. august rykket Landskvinnestemmerettsforeningen annonser inn i avisene med oppfordring om å slå ring om 7. juni-beslutningen og tegne seg på navnelister. Som leder av foreningen på Kongsberg og sammen med flere andre kvinner sto Ragna bak oppropet for å få kvinner til å skrive seg på navnelistene. Hun var også med på den direkte henvendelsen til Stortinget. På listene som ble levert til Stortinget hadde nærmere 300 000 kvinner fra hele landet skrevet navnene sine. Det at kvinnene var så aktive og på så kort tid, og uten noe stort organisasjonsapparat greide å presentere ei liste med så mange navn, gjorde inntrykk på myndighetene. Det var antakelig positivt for kampen videre fram mot full stemmerett.

I 1911 var Ragna Samuelsen med på å opprette Kongsberg Sanitetsforening.

I 1900, da Ragna var som mest opptatt av kampen for kvinnestemmerett, bodde Georg, Ragna og bare de to yngste barna, Olaf (13 år) og Aagot (11år) hjemme hos sine foreldre.

På Rogstadbakken

I hjemmet til familien Samuelson i annen etasje i Rogstadbakken må det ha vært travelt. Hushjelpen / husholdersken, Luzy, var nok et svært viktig medlem av husstanden når foreldrene var så energiske og aktive med jobb og samfunnsmessig engasjement. De måtte nok ha vært en del på farten. Likevel har de klart å ta seg tid til å oppdra de fem barna. Friluftsliv var populært, helt sikkert for Aagot, og mest sannsynlig for gutta også. Etter at middelskolen var avsluttet på Kongsberg, ble alle, selvfølgelig også minstejenta, Aagot, «sendt vekk» for å ta mer utdanning. Noen på gymnas for å ta artium og deretter høyere utdanning i Kristiania, eller til Horten for maritim utdannelse. Sønnen Harald, som hadde startet medisinstudier, ønsket å avbryte studiene og bli kunstner i stedet.

Folketellinga i 1910, viser at yngstebarnet Aagot hadde flytta hjemmefra. Hun hadde tatt artium på latinlinjen på Frogner skole i Kristiania i 1908, og tok nå, som sin mor, lærerutdanning i Kristiania. Ragna og Georg bodde aleine i den store leiligheten sammen med hushjelpen Luzy. Tre av sønnene var i følge folketellinga hjemmehørende der, nemlig Johan som var skibskaptein, Harald som nå var oppført som billedhugger i folketellinga, og Olaf som da var annenstyrmann. Ingen av gutta var enda gift og hadde altså Rogstadbakken som fast ankerfeste, men bodde nok ikke der til daglig.

Da 1. verdenskrig raste i Europa, var Norge nøytralt, men vi hadde mange skip på havene, og eldstesønnen, Johan, utdannet ved sjøkrigsskolen i Horten, seilte under krigen. Dette måtte ha vært en påkjenning for foreldrene og resten av søskenflokken,

*Fra hagen
på sine eldre
dager. Georg,
Kongsgård,
Ragna og
Aagot.*

*Fra leiligheten
med Aagot.*

og skapte nok mange bekymringer. Men Johan hadde muligens også forårsaket uro og nattevåk for Ragna og Georg da han i 1913 var kaptein på d.s. «Correct». Han førte skipet som tok Fridjof Nansen for første gang til Russland. Isforholdene i sibirske farvann var ekstreme, og forsøket på å gå fra Tromsø til Nosonovsky ved munningen av Jennissej hadde mislyktes året før. Johan hadde fått med seg Hans Chr. Johannesen, bl.a. eier og fører av «Gjøa», som ekspert på arktiske farvann. Seilassen lykkedes, men de tre ukene den varte, var nok familien i Rogstadbakken temmelig spendte og nervøse.

En annen ting som kommer fram av folketellinga i 1910 er hvor stor og luksuriøs boligen deres antakeligvis må ha vært sett i forhold til vanlig standard den gang. Det oppgis at de betalte 600 kr i husleie i året for sin annen etasje, mens det var tre leiligheter i første etasje, og den største kosta 300 kr i året. Andre leiligheter i nabolaget kosta 12 kr i måneden (144 kr året)

Ragna og Georg bodde i Rogstadbakken

*Gravstøtta på kirkegården ved
fabrikken Foto: Svein Tore Andersen,
Dag Bommen, Slegt og Data Buskerud.*

fram til han døde 71 år gammel i 1924. Ragna må ha flyttet ut da hun ble alene. «Tante Luzy» stelte for henne de siste årene til hun døde i 1928. Hun bodde da ifølge klokkerboka på Sandsværmoen (D.K)

Hvordan gikk det så med barna til Ragna og Georg?

Alle de fem barna greide seg godt i livet. Gutta hadde utferdstrang og ingen av dem bosatte seg på Kongsberg. Sverre og Harald endte begge til slutt i Trondheim, og Johan og Olaf hadde sitt yrke til sjøs. Olaf «gikk i land» i Amerika og bosatte seg der. Aagot bodde på Kongeberg til hun flytta med mannen, Walter Klausen, og sine tre barn til Aker kommune i 1935.

Johan (tok seinere slektsnavnet Heiding) (f 1880, Lillesand. d.1953 Oslo) reiste ut som dekksgutt i 1895. Tok eksamen ved sjøkrigsskolen i Horten 1901. Styrmann på flere norske og utenlandske skip. Kaptein på skipet Correct av Haugesund som tok Fridtjof Nansen til Russland for første gang (1913).

Har seinere ført D/S Modig, M/S Primero. Var i 1932 til 1934 viceordfører i Norges Skipsførerforbund. Seilte i konvoi mellom USA og England 1940 - 45. Gift med Ingebjørg (f Seippel).

Harald. Se egen artikkel om han.

Sverre (f 1884, Lillesand. d 1966). Middelskole på Kongsberg, gymnas og artium ved Frogner skole i Kristiania i 1903. Forberedende prøve og samtidig kurs ved Treiders Handelsskole. Ansatt i forskjellige forretninger og dro deretter til flere europeiske land. Bodde et par år i Frankrike, deretter et kortere opphold i Hamburg. Vendte tilbake til Norge i 1914. Flyttet til Trondheim og startet assurance- og agenturforretning i Trondheim. Gift med Ragnhild E Knudsen (skuespilleren: Tante Ranka).

Olaf (f 1887, Lillesand. d 1950) Dampskipsstyrmannseksamen ved Christiania sjømandsskole i 1906. Skipskaptein, flytta til USA. Gift med Bergljot Pedersen. Seilte

Johan Samuelsen Heiding og Fridtjof Nansen om bord på Correct

under krigen for USA. Deres sønn, Georg Olaf, var en av de amerikanske soldatene som var med på D-Day i Normandie 1944. Han overlevde Omaha Beach. Ble gravlagt som helt med flaggseremoni av US Army i 2018. Olafs andre barn, Ragna, hadde en sønn, David Murbach, som var sjefsgartner på Rockefeller Center i New York. Han kom i 1997 til Norge for å hente juletre til Rockefeller Center. Omtalt på norsk TV og i Lågendalsposten 15.05 1997.

Aagot (f 1889, Lillesand. d 1966). Latinartium ved Frogner skole i Kristiania 1908. Lærereksamen ved Nissen skoles studentklasse i 1911. 1916 kurs ved statens gymnas-tikksskole. Ansatt som lærerinne ved Kongsberg folkeskole i 1912. Arbeidet der i 6 år. 1918 giftet hun seg med Walter Klausen. (stadsingeniør og brannsjef på Kongsberg) Tre barn: Per, Toril og Arve. Barnebarn Ragna Stokke, artikkelforfatteren (Red D.K.)

Kilder:

Kongsberg høyere skoles historie. 1965. Inger Tellefsen Biseth

Fattiglege og medlem av kommunestyret i Lillesand

(«Grimstadstudenter for 100 år siden» i Grimstad Adressetidende 1. /9 1970)

Norges statskalender 1890:

Artikkel fra Fædrelandsvennen Kristiansand / Lillesand? tilsvaret til Samuelsen 889 om en gutt som døde, og at begravelsen ble utsatt:

Berglege fra 1893: Kongsberg som bergkoloni, bergstad og kjøpstad 1624 – 1924. Bergwitz

Hva behandlet berglegen fra Fra Kongelig qvæsthuis til fylkeskommunalt sykehus 250 år 1738 – 1988. av Per Sunnmann:

Berglegens samfunnsengasjement på Kongsberg. Dødsfallannonse Dagens Nyt (Morgenpostens utenbys dagutgave 25.januar 1924)

Ragna i Vergerådet, også om Georg: Kongsberg: Billeder og opplysninger. Forfatter: Berg, N G. Publisert: Kongsberg 1914)

Myntsamlingen gis til Kongsberg museum (side 4 i Aftenposten 2.mai 1924)

Den norske kvinnebevegelses historie av Anna Caspari Agerholt.

Langs Lågen 2013 av Dag Kristoffersen.

https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Ragna_Samuelsen

Om Johan Heiding: <https://www.krigsseilerregisteret.no/no/sjofolk/40533/monstringer>

Nansen takker Johan Samuelsen i boka «Gjennom Sibirien»

Sverre Samuelsen: Studentene fra 1903. Opplysninger samlet til 25-årsjubileet 1928

Norges Sjøfartstidende 12/5 1906. Olaf tar dampskibsstyrmannseksamen ved Christiania sjømann-skole

Aagots studentopplysninger ved 25-årsjubileet for studentene 1908

Dødsannonse Georg Olaf S. I Lillesands avis 1924

Billedhugger Harald Samuelson

av Ragna Stokke (barnebarn av Aagot, Harald Samuelsens søster)

Kanskje ville ikke Bergmannen blitt laget uten at Bjørnstjerne Bjørnson hadde hatt en finger med i spillet?

Bergmannen, som nå står foran Bergverksmuseet på Kongsberg, brukes ofte som symbol for byen. Skulpturen er laget av Harald Samuelson. Til byens 300-års jubileum i 1924 var den plassert i en nisje i det gamle rådhusets vakre bystyresal.

Det ble seinere foreslått at skulpturen skulle ut av bystyresalen, men først da det nyåpnede sølvverksmuseet søkte om å få overta Bergmannen, ble den flytta ut i det fri i 1949.

Billedhuggeren var sønn av Ragna Maria Christine Samuelson (en av de fire første kvinnene i Kongsberg bystyre i 1901) og Georg Olaf Samuelson (Kongsbergs siste berglege). Han ble

Bergmannen i rådhusalen

Bergmannen utenfor Bergverksmuseet.

født i Lillesand i 1881, og var nummer to i en barneflokk på fem.

Familien flytta til Kongsberg da Harald var 12 år. Han gikk middelskolen på Kongsberg, og var den eneste av barna som tok opp arven etter faren og startet medisinstudier i Kristiania etter å ha tatt studenteksamen i hovedstaden i 1899.

Da han studerte medisin, ble han interessert i tegning og modellering. Han begynte på Den kongelige Tegneskole, men avbrøt studiene der og dro tilbake til Kongsberg og ble lærling hos myntgravør Throndsen i 1903. Han må ha bodd på Kongsberg da han og faren henvendte seg til Bjørnson for kunstnerisk vurdering og råd.

Da Harald informerte sine foreldre om at han ønsket å avslutte medisinstudiene for å bli kunstner, var de nok bekymret. Familien Samuelsen hadde blitt kjent med Bjørnstjerne Bjørnson da de bodde i Lillesand. For å kunne gi sønnen et kvalifisert råd, sendte Georg brev til Bjørnson for å be han vurdere en medaljong («relieffbyste») som Harald hadde laget av den store dikteren. Den ble sendt til Bjørnson i Roma der han nå bodde, og forfatteren skrev svar både til Harald og Georg Samuelsen.

Harald som barn. Utklipp fra et familiebilde.

*Fra venstre:
Brødrene
Sverre og
Johan,
så Petra
Mortenson
(Aagots
venninne),
Harald og
søsteren
Aagot.*

Brevet til Harald er datert 1904 10/12 Roma, via Gregoriana 38. Her viser Bjørnson til tiden i Lillesand, og at han ofte har husket hans prektige foreldre. Han mener å ha bedt dem til Aulestad uten å ha sett dem der, og ber Harald hilse dem.

Bjørnson har ikke mottatt relieffbysten, men iler til med å si at Harald ikke trenger hans tillatelse, og at han naturligvis gjerne gjør det han kan for å lette hans vei.

Så skriver Bjørnson: «Av den lille omstendighet, at de ikke skaffer Dem å vite min adresse hos min familie i Norge eller i et blad, der jeg skriver, slutter jeg (som av Deres håndskrift), at De er ikke meget for Dem. Så den vej, De har valgt, utvilsomt passer Dem. Har De Deres helbred ubeskåret, så når De nok frem, om det går langsommere.

Deres Bjørnst. Bjørnson»

Bare sånn passe oppmuntrende dette brevet fra Bjørnson, kanskje. Men tretten dager seinere, lille julaften 1904, skriver Bjørnson et brev til Haralds far. Han takker for medaljongen, og sier han skrev til hans sønn før den hadde kommet. Så skriver han om medaljongen:

«Den er gjort efter et mindre godt portrett, gjort med omhyggelighet. Øyepartiet er svagt; mitt øye er jo skarpt og bestemt; dette er vagt. Også ellers savner billedet noget, som samler det i et hele. Det faller liksom i mange små dele. Det savner energien, som meddeler sig fra

Roma, via Gregoriana 38
(1904 10/12)
Hr. Harald Samuelson,
Det glædet mig å bli min-
net om Dem, for jeg var
minne prægtige i Aulestad
for Lillesand. Jeg har
si åfter har husket, og
jag jeg ifø' vidt jeg vel
har bedt befø' mig i
Aulestad-uten i p. den
der. Hils dem kjærlig!
Jeg har ikke fåt den
relieffbyste, men jeg iler
med å si Dem, at de
ikke behøver min til-

Glædet, og at jeg har
gjort for å lette Dem
Dere vej, gjør jeg naturlig
lig omgjørme.
Ihvel, at de ikke, påfør
Dem å vite min adresse
hos min familie i Norge
eller i et blad, der jeg skriver,
er, slutter jeg (som av Deres
håndskrift), at De er
ikke meget for Dem.
Så den vej, De har valgt,
utvilsomt passer Dem.
Har De Deres helbred
ubeskåret, så når De
nok frem, om det går
langsommere. Deres
Bjørnst. Bjørnson

Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson 10. desember 1904.

Roma, via Propaganda, 28
 nov 1904
 Kjære Datter Samuelin,
 takker med aljungen.
 Jeg frev til Deres far,
 for jeg til den. Nu er
 den kommet. Der er
 jo gjort offer et mindre
 godt postbrev, og det med
 en kjæggelighed. Gjo-pas-
 tiet er fragt, mit øje
 er jo skarpt og blyndt,
 det er vort. Og det
 eller farer kileret
 noget, for farer det i
 et hele. Det falder lidt
 i mange små.

personligheden til hans verk.

Men alt det kan komme; thi her er utvilsomt begavelse; noget fint som vil formes når det får magt til det. Lad ham få fornøden teknik og lad ham komme ud! Først hid!

Det var en smuk leilighed å møtes igjen på, kjære Samuelsen!

Mine kjærligste takk for sist! Mine ærbødigste hilsener til Deres frue.

Ser vi dere på Aulestad?

Deres

Bjornst. Bjørnson»

Kommentarene til medaljongen er svært konkrete, og selv om noe av det virker nesten ufint, kan de kanskje opp-

I del. Det farer meg
 gjen far med det jeg
 fra postbrevet til
 hans vord.
 Det er alt det, Sam-
 Samuel, to der er ut-
 far begavelse, og noget
 fint, far vil farer
 nar det far magt til
 det. Lad ham få
 fornøden Teknik og lad
 ham komme ut!
 Først hid!
 Det var en smuk
 leilighed å møtes
 igjen på, Bjørn Samuel-
 sen!

3) Deres kjærligste takk
 for sist! Deres ærbødige
 hilsener til Deres frue.
 Ser vi dere på Aule-
 stad? Deres
 Bjornst. Bjørnson

Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson 23. desember 1904

fattes som konstruktive og inspirerende av Harald. Her var klar kritikk, men hvis far og sønn Samuelsen trakk det positive ut av tilbakemeldingen fra denne høvdingen i norsk åndsliv, måtte det være at: *den vei han velger utvilsomt passer for ham, at Bjørnson gjerne vil gjøre det han kan for å lette hans vei, at han nok vil nå frem hvis han har helse*

Modeller til domkirken

selv om det vil gå langsomt. Den (medaljongen) er gjort med omhyggelighet. Han sier at det utvilsomt er begavelse, noe fint som vil formes. Han må lære seg nødvendig teknikk og komme seg ut. Først til Roma!

Far Georg og mor Ragna har nok også blitt litt beroliget, og Harald har tatt hintet fra Bjørnson om å lære seg nødvendig teknikk da han startet i lære hos myntgravør Ivar Throndsen ved sølvverket. I 1906, etter et par år i opplæring hos Throndsen på Kongsberg, dro han til København for å bli billedhugger.

Han fikk Statens reisestipend for 1909 - 1910. Vintrene fra 1907 til 1910 tilbrakte han i Paris. Her studerte han ved Academie Colarossi og Academie de la Grand Chaumiere. Hjemreisen gikk via Tyskland og København. Harald Samuelsen fikk også Statens kunstnerstipend for 1910 - 1911. Da var han i Italia, med opphold i Roma og reiser til Genova, Napoli, Siena og Firenze. Hjemreisen gikk denne gang via München og Berlin til København.

Harald Samuelsen deltok i flere kollektivutstillinger: I 1908 debuterte han med bysten Digter på Le Exposition des Independants i Paris. Digter fikk god mottakelse av kunstkritikerne. Seinere stilte han ut i Blomquist Kunsthandel, Oslo i 1910 og på Jubileumsutstillingen, Kristiania i 1914. Han var og representert på Trøndernes utstilling hos Blomquists Kunsthandel i Oslo i 1919.

Han hadde separatutstilling hos Blomquists Kunsthandel i 1908 og i Oslo Kunstforening i 1909.

Fra 1912 til 1930 var Harald Samuelsen tilsatt som billedhugger ved Trondheim domkirkes billehuggerverksted. Fra 1919 var han og ansatt som lærer i modellering ved Norges Tekniske Høyskole.

I 1923 var Haralds bautastein til Marie Wexelsens grav på Tilfredshets kirkegård i Trondheim ferdig. Wexelsen var opphavskvinnen til julesalmen «Jeg er så glad hver julekveld» og dikterpresten Anders Hovden organiserte 12 år etter hennes død en

*Harald
Samuelsen
på sine eldre
dager.*

*Ladejarlen.
Fra
Wikipedia-
Ladejarlen.*

innsamling til et minnesmerke på graven. Steinen er i lys kleber, og har Jesubarnet i krybben, samt engler og stjerner og strofen «Jeg er så glad hver julekveld» innhugget.

Harald Samuelsens offentlige arbeider er Bergmannen (1924) som nå står utenfor Bergverksmuseet på Kongsberg og Ladejarlen i Trondheim. Ladejarlen ble kostet av apoteker Laugsand og satt i apotekets nye gård i 1929. Skulpturen ble i 1981 flyttet til hagen i Laugsand og Buran helse- og velferdssenter, Lademoen i Trondheim.

Harald var ugift og bodde i Trondheim fra 1912. Byen var også hjemsted for hans bror Sverre og hans kone, forfatter og skuespillerinne Ranka Samuelsen, og deres barn. Harald laget flere byster og relieffer som er i familiens eie. I tillegg til å være billedhugger, malte han også bilder blant annet av både Kongsberg og Trondheim.

Han døde 5. oktober 1953 og ligger gravlagt sammen med sine foreldre på Kongsberg kirkegård, ved teknologiparken.

Kilder:

Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til Harald og Georg Samuelsen 1904 (privat eie)

Private foto

Kongsberg Dagblad 2. juni 1923- fra Nasjonalbiblioteket

Laagendalsposten 11/ 7 1996 og 2010 fra Nasjonalbiblioteket

Aaserud, Anne. (2014, 20. november). Harald Samuelsen. I Norsk kunstnerleksikon. Hentet 1. april 2019 fra https://nkl.snl.no/Harald_Samuelsen

Seterstyr under odelsrunen

Av Asbjørn Bjørnsen

Det som her skal fortelles hendte sommeren 1943. Det er en historie som rommer uforstand, maktmisbruk og løgn. Mor døde for 25 år siden. Like fullt er det hennes stemme jeg hører når denne historien skal fortelles. Derfor gir jeg like godt ordet over til henne slik at hun selv kan fortelle.

Krigsvintrene var usedvanlig kalde, og vinteren 1942/43 var ikke noe unntak, grade-stokken utenfor vinduet så ut til å være frosset fast på minus tretti. Solheim var blitt families bolig for tre år siden. Stedet ligger like under Hallandsåsen (i Nore) så sola er borte fra midt i november til slutten av februar. Huset var bygd 1921 og hadde enkle vinduer der isrosene gikk like til topps. Sultne var vi nesten hele tiden, for tyskerne tok det meste av maten. Det var lite å få kjøpt, og det vesle som fantes var rasjonert. Vi hadde nok litt penger, og det var mange som solgte på svartebørsen, men far og jeg handla aldri der!

Budeie for brukseier Viken

En av de kaldeste dagene i februar kom det fremende til Solheim. Det var nabo Olaf Kirkevollen. Far Bernhard arbeidet som lærer, og var borte, så jeg var aleine heime med de to minste ungene. At Olaf har noe spesielt å komme med, ser jeg med det samme han er innafor døra. Men, som skikken er, blei han bedt til bords og traktert med noe vi under krigen kalte kaffe, som i virkeligheten smakte som sølevatten, og jeg satte frampå bordet det jeg hadde av etanes. Det var vel ikke rare greiene. Ei god stund satt vi og prata om løst og fast. Lite om krigen, for der sto vi på hver vår side. Langt om lenge kom han fram med ærendet sitt: jo, det var nå slik at brukseier Reidar Viken på Kongsberg ønska å få ei erfaren seterbudeie som kunne holde seterstyr innpå Butjønn, setra hans i Sevlemørkje til sommeren: «*Der får du det godt, Barbro. Tenk setermat – ikke minst for ungenes skyld. Det vil bli en enestående sommer både for deg og småguttene*». Jeg må innrømme at jeg først var nokså motvillig. Jeg visste så vidt hvem Reidar Viken var, men at han var NS visse jeg. Med Olaf var det annerledes, visst var han også tilsluttet samme partiet, men han var jo nabo – men Viken

Gro Sevre den eldre på setra, antatt i Sevlemarka. Kilde: Nore og Uvdal kommunes bildesamling.

...? Dessuten – minstemann, Egil, var født sommeren 1940 og kunne på ingen måte klare seg på egen hånd. Han trengte tilsyn hele tida. De andre tre var også små – Arne var fire i februar, og med eldstemann på ni ...? og seterstyr «er krevjande» – men tanken på setermat nå midt under verste matmangelen *var* fristende! Hvorom allting var; etter å ha konferert med «han far» og med klarsignal fra den kanten, slo jeg til. Buskapen skulle Viken sørge for: seks vårbære kyr var hele bølingen jeg skulle bestyre. Lite – men var de vårbære, ville de mjølke på topp det meste av sommeren. Vi hadde ingen skriftlig kontakt. Alt foregikk muntlig, vant som jeg var til å stole på folk. Denne vanen skulle jeg komme til å beklage mange ganger etter hvert som sommermånedene gikk.

Opp til setra

Ved jonsokleite var jeg klar, og med nabo Olaf til flyttekar. Med hest og kløvteiner stilte han tidlig på morgenen utenfor Solheim en solrik vårdag. Buferts-følget besto av meg og fire guttunger; Kåre på ni år – og så tripp trapp nedover til vesle Egil på tre – litt av et mannskap! Med nabo Olaf og Blakken i føringen dro følget i vei; først den stupbratte gamleveien opp mot Borge, deretter innover skogsåsene mot Åmot og videre inn til Butjønn – der det hele tar til, denne solrike vårdagen ANNO 1943.

Som dagen hadde startet lys og solfylt, ble ettermiddagen både mørk og regnfull. Ved Høgeli falt de første regndråpene, og innen vi var framme ved bestemmelses-

stedet, hadde regnværet klart å senke optimismen og motet flere hakk. Verst var det vel for vesle Egil, som nå var plassert oppe i ei av teinene på hesteryggen. Han forsto vel ikke så mye av det som skjedde, og begynte etter hvert å sutre. Veien var lang, men ungene var tålmodige og gikk tappert på. Fireåringen, Arne, sterkt oppmuntra av Olaf, gjorde veien sin ekstra lang ved å bestige alle store steiner eller bergknauser vi passerte. Der la han seg i bakhold og kastet kongler og småstein ned på oss andre. Etter hvert fikk visst han også nok, og dilta tappert med de andre etter Blakken hans Olaf. Straks vi nærma oss setra, møtte vi den velkjente røyklukten fra bjørkeved. Jeg som i utgangspunktet hadde vært skeptisk, følte nå motet stige på nytt – dette var velkjent – setra ønska oss velkommen! Men så, vel framme kom den første skuffelsen. At seterbua naturligvis var vår den tiden seterstyren varte, hadde jeg tatt som en selvfølge. Olaf var nå tydelig brydd - nei, det var nå slik, da, at brukseierfamilien ønska sjølve å ha bua, om han ikke hadde nevnt det? Det var bare å ta til takke, sjøl om jeg hadde mest lyst til å snu tvert. Husværet som var gjort i stand for oss, var en lettere ombyggt stall, der lukten av sau satt fast i veggene. Slik var noe av det jeg hadde tatt for gitt, elegant satt til side av uvett og maktmisbruk. Hva hadde jeg å stille opp i motvekt? Det triste svaret er, svært lite. Jeg var hele tiden redd for å si for mye. Jeg tenkte at da kunne brukseieren hevne seg, og kanskje få «han far» arrestert!

Tryllerier

Så kom buskapen, seks vom-digre kyr av telemarkrasen. Disse skulle etter hvert vise seg høstbære, tvert imot hva som tidligere var blitt sagt. Det tegna til å bli en stusselig seterstyr. Brukseieren selv skulle sørge for mjøl til dyra. Kuene behøvde vel ikke så store mengden mjøl i tillegg til det feite fjelgraset. Men litt mjøl innerst i båsen var et god lokkemiddel for å få dyra heim om kvelden. Verre var det med de seks grisungene han hadde kommet trekkende med utenfor alle avtaler. Mjøl var rasjonert og vanskelig å oppdrive i større mengder slik situasjonen nå var, men brukseieren hadde nok sine kanaler ...? Jammen sa jeg mjøl. Det mjølet han kom med i løpet av hele sommeren, var en kilo bygg, resten var fiskemjøl, som i tillegg lukta trått. Men - nød lærer naken kjærring å spinne - og jeg lærte å «trylle» denne sommeren. Heldigvis letta det noe at han far hadde med seg det mjølet han kunne få tak i, når han kom innover. Når det gjaldt grisungene, følte jeg et visst overtak. For å gå med på å stelle dem, krevde jeg den største grisen som lønn for ekstrastrevet, når høsten kom. Dette kravet gikk han *ikke* med på. Grisungene hadde han kjøpt etter et innfall da han hørte om ei purke som hadde grisa nede i Sandsvær i vår. «Og griser», mente han, var lette å fore opp på setra der det var mjølk nok. Jeg for min del holdt på at griser ikke kan fores med skummamjøl aleine, de må helst ha både poteter og mjøl i tillegg, særlig ettersom de vokser til. Vi ble til slutt enige om at den nest største skulle være min.

Brødmose

Det som blei løsningen, var brødmose (islands-lav) som vi fant oppe på snaurabber og høyde-drag omkring setra. Det blei min, og særlig de to største ungenes jobb å plukke så mye brødmose som mulig. Guttene var flinke, så små de var forsto de like fult at dette var et nødvendig arbeide om de sjøl skulle få brødmat på bordet. Arne plukka vel noe han også. Ellers hadde han jobben med å hente mjøl fra trevet over stallen. Det var en høvelig jobb for en liten skrott: opp en «hønsestige» av ei trapp, inn gjennom ei trang og lav dør – der inne var mjølet. Arne visste nøyaktig hvor mye han skulle hente – snaut en halv kaffekopp med byggmjøl og fem ganger så mye fiskemjøl. Det var standard. Brødmose – egentlig en lavart – kunne vi ikke anvende ubehandla: førts måtte den renses, så legges i et kar med lut-vatten natta over, vatnes ut og tøkes og til slutt

males så fint som mulig. Til grisene kokte jeg umalt brødmose blanda med litt mjøl og skummamjøl. Mosevafler: blanding med oppmalt brødmose i skummamjøl, så mye mjøl at vaflene henger sammen, litt salt og så i vaffeljernet – det var det jeg og fire gutter hadde som brødmat det meste av sommeren. Dersom nabo Olaf eller han far kom innover, hadde de med seg brød heimefra. Det var en kjærkommen avveksling, sjøl om disse brøda var bakt på krisemjøl, som ikke alltid var rein vare.

Barbro Bjørnsen. Kilde: Asbjørn Bjørnsen.

Besøk av brukseieren

Det var ikke så ofte brukseieren sjøl var på setra. En gang han var der ei helg, og guttungene var ute, hørt jeg høye guttestemmer. Da jeg åpna døra for å høre bedre, fikk jeg se et *syn* – der ser jeg fire gutter gå i en sirkel med heva arm og rope: «heil Hitler – heil Hitler ...» Reidar Viken står på siden og dirigerer opptoget, mens han ler hjertelig. Først går Kåre, så den viltre Arne, Gunnar slengende deretter og til sist Egil som stabba seg etter de andre på den tuvete setervollen. Med det samme blir jeg forstøkt- trøste meg, hva i all verden vil skje nå ...? Men så oppdager jeg at brukseieren ler hjertelig av hele balladen. Da må også jeg le.

Utover sommeren tenkte jeg ofte på hva nabo Olaf hadde frista med den vinterdagen på Solheim, for setermat måtte vi se langt etter - aldri har jeg vært så sulten som den sommeren på Butjønns seter 1943. Den mjølkeskvetten som bølingen leverte, ga

jo avdrått der etter, og mindre og mindre ettersom sommermånedene svant hen. De siste ukene var mjølka fra kyrne så salt at den knapt var til grisemat. Den kunne tyskerne gjerne få for meg!

I seterbua holdt fru Aagot Viken med to mindreårige unger og foreldrene sine Kittil og Marit til, og hun passa nøye på at alt gikk «riktig» for seg. Liten avdrått eller ei, brukseierfamilien skulle ha sitt, noe til grisen og en skvett skummamjolk til oss. Mjølka blei alltid båret inn i bua og separert der, og fløten satt vekk til syrning. Som budeie var det sjølv sagt min oppgave å lage i stand den lille setermaten det blei. Prosessen foregikk inne i svala, for deretter å bli satt til lagring i mjølkebua. Av den grunn fikk jeg tilgang til bua, sjøl om brukseierfrua med familie ikke var tilstede. En dag litt ut på sommeren dro fru Viken med unger og foreldre over til Sloku seter i Eggedal. Jeg skulle ordne noe inne i mjølkebua. Der, fint lagt opp på fat ligger en stabel med vafler, gule av fløte. Så nær å bli tjuv har jeg aldri vært. Handa mi søkte nesten av seg sjøl mot stabelen. Jeg så for meg hvor glade ungene mine ville bli, sjøl for ei stjålet vaffelplate på deling - nei, slo det meg, gjør deg ikke til tjuv, vaflene er telt.

Budeia på Høgeli

Aagot Paulsen het budeia på Høgeli sommeren 1943. Hun var helt åpen om sine nazisympatier. (Mannen Nils Paulsen er omtalt i artikkelen om Haglebuslaget – red DK.)

En dag kom nabo Olaf innover. Nå sitter han inne i stallen hos meg og eter nista si; vi småprater om dette og hint. Da høres tramp av faste skritt ved stalldøra – ett bestemt knakk, og inn over dørstokken trer Aagot Paulsen. Hun stirrer rett på Olaf, slår helene sammen så det smeller mens hun hever armen til hilsen: «*heil og sel*» – ingen respons fra han som eter niste – «*heil og sel – sa jeg*»! Hun er tydeligvis irritert – Olaf vender seg langsomt som om han nå først får øye på henne ved døra: «*god dag*». For å komme til Butjønne hadde han passert Høgeli, og der hadde hun vel fått øye på ham og blakken. Nå ville hun ha en skikkelig prat med en meningsfelle. Olaf var så måtelig interessert, svarer kun ja og ha til det hun sier. Det kunne nesten virke som om han er mer interessert i å snakke med meg. Uansett ville jeg gjerne beverte den besøkende, men det jeg kunne by fram var til de grader kriseprega at

*Aagot Paulsen passfoto 1942.
Kilde: Nore og Uvdal kommunes
bildesamling.*

jeg nesten vegra meg: «Ja Aagot, om du vil ta til takke med det jeg kan by deg, får du vær så god.» Det jeg kunne by henne, var denne brune søla av kaffe-erstatning, samt vafler bestående av brødmose og som pålegg brunt strøsukker. Det var alt, ikke noe smør eller ost. Til oss sjøl brukte jeg en smørerstatning jeg kalte tust. Den ønska jeg rett og slett ikke å sette fram til fremmende. Der er det at Olaf griper inn: «*har du ikke smør, Barbro*»? Nei – jeg må jo si som sant er – jeg har ikke sett setermat på mitt eget bord hele sommeren. «*Her, du skal få smør av meg, du*», sier Olaf, og setter en hel butt med gult innbydende smør på bordet. Nei, de var ikke alle like på den kanten heller.

Tidligere hadde jeg forsøkt å få kjøpt litt setermat av Aagot Paulsen, men med blankt resultat. Nei, hun hadde ikke mer enn hun trengte selv, mente hun. Det var da «ho Barbro» fant på råd - jeg ville ta en tur til Sigrid på Repeset, ikke lenger fra Butjønne enn at jeg fint kunne rekke fram og tilbake på noen timer. De kyrne som fremdeles hadde noe i juret, mjølka jeg nå kun en gang om dagen, så morgenstellet gikk raskt. Han far var kommet innover et par dager tidligere, så ungepass hadde jeg.

Da jeg passerte Høgeli sto Aagot Paulsen ute på tunet. Hun sa ingen ting, bare sto der og så etter meg. Ryggsekken, som hadde vært lett på framveg, var på heimveg tung og fylt med godsaker, bla. en liten søtost. Framme ved Høgeli ser jeg gjeter-

jenta hennes Aagot sittende på en bergnabb. Straks hun får øye på meg, springer hun mot bua. Jaha, tenkte jeg, hun har hatt spion ute! Om litt kommer Aagot sjøl ut. Med handa mot kveldssola følger hun meg med blikket. «*Jaså, du har vært på Repeset*»? – hun kunne ikke dy seg lenger. «Ja», svarte jeg, nokså kaut – «*det er ikke alle som er like tranghjerta*»! Mer sa jeg ikke ...

Barbro og Bernhard Bjørnsen. Kilde: Asbjørn Bjørnsen.

«Takk» og oppgjør

Det begynte å høstes. Fjellene omkring setra lyste fiolett av røsslyng, og bjørkeskogen fikk teint av gult – fjellet forberedte seg på en annen årstid. Snart

var det tid for heimtur. Noen dager før kom nabo Olaf med Blakken. Han skulle hente sjøvefolket heim for høsten, og på tunet sto nå kofferty og sekker, så at de nå skulle dra var opplagt. Etter en stund kom de alle tre bort til meg for å ta avskjed. «Du får ha takk for i sommer, nå reiser vi» – alle vil ta i handa – «håper du ikke har tatt skrekken, fru Bjørnsen, men vil ta seterstyr hos oss neste år også. Vi har alle vært så glade for å ha deg her.» Spøkte hun? Hun fortsatte: «Du forstår, at da har vi vunnet krigen, og da får du det godt, fru Bjørnsen.» Da tok jeg spranget: «Nei, fru Viken! Aldri har jeg suta som mye som her på Butjønn denne sommeren – og forresten så håper jeg aldri at dere vinner.»

Dagen vi skulde dra heim, kom nabo Olaf med brukseieren innover. Sammen med dem, to mannfolk som hadde kjøpt hver sin gris. Han far var kommet dagen før. Det var jo mye som måtte ordnes før flytting, så ungepass og grisestell blei overlatt til ham. Kyrne var reist uka før, så det jeg hadde å gjøre var pakking og ellers ordne alt i både innhus og uthus. Jeg var jo i forkant blitt enig med brukseier Viken at den nest største grisen skulle være min. Dette løftet minner jeg ham på nå. «Nei», sier han – «de to største har jeg solgt allerede. De to karene der har kommet innover for å hente dem. Nei, du får nøye deg med den minste». Han gjør tegn til at samtalen er slutt og begynner å bevege seg mot de andre. Jeg etter: «Nei Viken! Det her går jeg ikke med på, en avtale er en avtale, og det var den nest største du sa i vår». Det kunne ikke Viken huske. «Om du slenger en mjølkeskvett og en mel-dalt til en gris eller seks, må vel komme ut på ett og det samme». Han vil til å gå igjen, men jeg følger etter – rundt hele vollen. Til sist sier han: «Ja vel, så ta den nest minste da». Med dette var samtalen slutt. Nå gikk han strunk og morsk mot kjøperne, og verdiga ikke meg et blikk lenger. Han far hadde stått i staldøra og fulgt med på galoppen. «Hva i all verden var dette?» «Det far, det var brukseierens måt å si takk for i sommer på!»

Enden på visa var at den grisen jeg endte opp med, daua like etter at vi fikk den heim. «Det samme kan det være», var fars kommentar da vi fant stakkaren. «Jeg tror ikke dette naziflesket ville smakt noe gott like vel ...»

Ettertid

Seinere prøvde Oskar Bang, som var distriktslege i Nore og Uvdal i en liten evighet, å få mor til å demonstrere kunsten å lage vafler av brødmose oppe på Rødberg, slik at også andre kunne lære det. Flere ganger prøvde han. Hver gang sa hun nei. Tanken på å stå slik framfor en større forsamling skremte henne vel. Å anvende brødmose (islandslav) til bakst er gammel kunnskap. Hvor mor hadde lært dette, er imidlertid ukjent for meg. Mor Barbro var av husmannsslekt. For husmannen kunne kosten ofte bli knapp, da kunne den slags viten være livsnødvendig.

Et postkort fra M.B. Landstad

Av Per Arne Lia

Magnus Brostrup Landstad, sønnesønn til salmedikteren av samme navn, kom til Kongsberg i 1908, etter initiativ av Eillef Guttormsen, eieren av Scandinavie Hotel i Storgata. Bakgrunnen for at Guttormsen ville ha Landstad hit, var at han i Kristiania var kjent som dikter og revyforfatter, og revy var noe Guttormsen også ville ha i gang på Kongsberg.

Den første revyen gikk 27. mars 1908 på Hotel Scandinavie og var en stor suksess. Senere gikk revyen på sommerteateret i Dyrmyrskogen fram til 1915. Revyen ble etter dette lagt inne i byen.

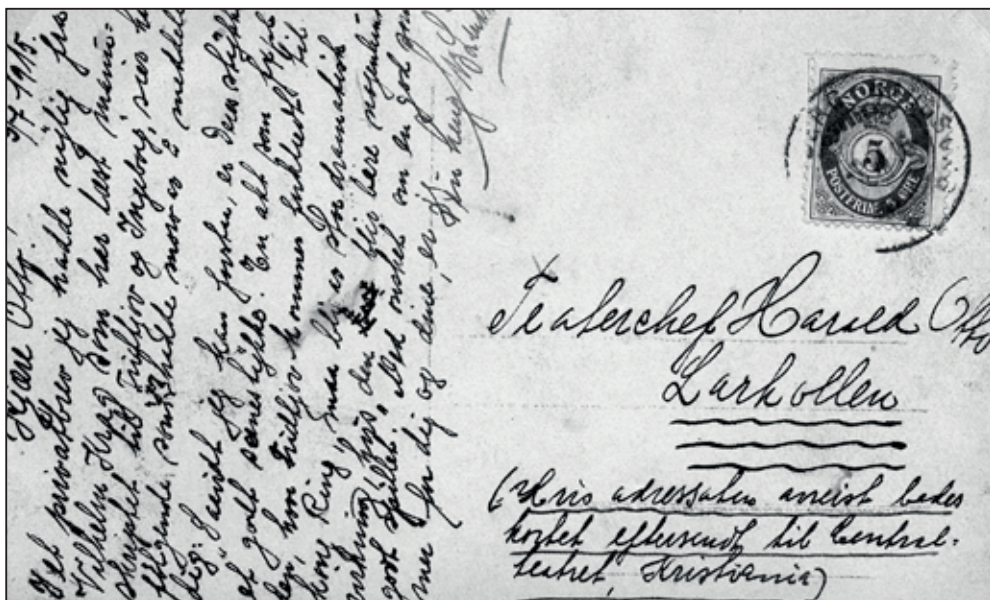
Landstad ga ut sin første diktsamling «Glimt» i 1898, senere kom det viser, sjuåførr-historier, dikt og skuespill på løpende bånd.

I 1912 ga han ut Skuespillet «Fritjov og Ingeborg», i 1913 «Harald Hårfagre» og i 1915 «Snefrid».

Her ser vi et postkort M. B. Landstad skrev den 3.7.1915 til teatersjef Harald Otto

*Kronløkka
hvor M. B.
Landstad
bodde med
familien
fra 1908-
1917.*

på Centralteateret i Kristiania. Teateret lå i lokalet til den gamle ølhallen Alhambra, dagens Akersgata 38.

Teksten fra postkortet er som følger:

Kjære Otto,

I et privatbrev jeg hadde nylig fra Vilhelm Krag som har lest manuskriptet til «Fritjov og Ingeborg» sier han følgende som jeg hadde moro å meddele dig; såvidt jeg kan forstaa er deres stykke et godt scenestykke. En akt som følger den, hvor Fritjov kommer forkledt til Kong Ring, maa bli av stor dramatisk virkning, hvis den blir bare nogenlunde godt spillet.

Med ønske om en God Sommer for dig og dine, er jeg din hen(givende).

M. B. Landstad

Spørsmålet er da om han fikk satt opp skuespillet på Centralteateret? Er det noen av leserne av Langs Lågen som har skuespillet «Fritjov og Ingeborg» eller andre ting fra Landstads hånd, så kontakt gjerne artikkelforfatteren.

Kilder:

M.B.Landstad: En biografi med utvalg av hans diktning, Kongsberg Kommune 1961.

Vidar Skar Borgersen: M. B. Landstad innflyttet Kongsberggenser, Langs Lågen 2012.

Dag Kristoffersen: Kronløkka og M. B. Landstad, Langs Lågen 2012

Nutta Haraldsen: Norske postkort, Norgesforlaget 2018.

Postkort fra egen samling.

Brede Rantzau – arkitekt, byggmester og mestersnekker

Av Gunvor Thingstad Bøen

Brede Rantzau (1713-1778), var fra Rantzau i Holstein i Danmark. Han gikk i snekkerlære i Ålborg og ble svenn i 1735. Senere ble han innskrevet i København snekkerlaug for å stå mesteråret i den danske hovedstaden. Mye tyder på at han har brukt noe av sin studietid i Bad Segeberg i Holstein. I Schleswig – Holstein ble det utført byggearbeider som ble forbilder for rokokkoens byggerier i København og andre steder. Her fikk han et solid grunnlag som han fikk god bruk for senere i livet, ikke minst da han kom til Norge.

Det kan virke som om det har vært et visst overskudd av håndverkere i Danmark på den tiden. Flere danske håndverkere som malere og billedhuggere deltok i arbeidet med Kongsberg kirke, som ble påbegynt i 1740, og ikke minst i de senere årene da interiøret i kirken skulle fullføres. Tittelen kunstner kom i bruk senere.

Brede Rantzau kom til Christiania i 1740, og i 1741 giftet han seg med Maria Sørensdatter Bruun på Norderhov, ikke langt fra Hønefoss. Her fikk han kontakt med storgårdsmiljøet i den frodige bygda. I 1742 flyttet de til Bragernes i Drammen der han fikk borgerskap som snekker.

Hans hustru døde i 1751, og samme år giftet han seg på nytt i Strømsø med Severine Gundersdatter. Etter at hans annen hustru døde i 1754, giftet han seg for tredje gang i 1755 med Karen Svendsdatter Hagmann.

I 1743 søkte han om å bli opptatt i snekkerlauget i Drammen med attester fra oldermannen i Ålborg og Christiania. Samme år ble han opptatt i snekkerlauget som «den bekiendte Capacitet i Snedker Professionen,» og her sto han som medlem til sin død i 1778. Oldermannen i Drammen påla ham likevel å utføre et mesterstykke, og dette bestod han på en overbevisende måte. Når dette mesterstykket var avlagt, sto veien åpen for ham som arkitekt og byggmester i Norge. Den dyktige mester-snekkeren ble raskt berømt som en fremragende fagmann. Det var stort behov for hans kompetanse i byggebransjen, for byen var i sterk vekst, og dessuten var Drammen

herjet av omfattende branner, på Bragernes i 1745 og Strømsø i 1746. Rantzau brakte med seg nye impulser til bygningsmiljøet i Drammen. Rantzau tok på seg hele byggeprosessen. Han planla og utformet hus og interiører ned i den minste detalj, og ledet byggearbeidet og utførte selv krevende snekkerarbeider og i tillegg treskurd om det trengtes. Rantzau var i mange år et fremtredende medlem av Brødremenigheten (herrnhuterne). Senere stod han som oldermann i snekkerlauget.

I begynnelsen av 1700-tallet var Drammen et ganske veletablert bysamfunn. Drammens handel med England og Nederland satte sitt preg på byen på mange områder. Når kjøpmennene kom hjem fra utenlandsturer, hadde de ikke bare med seg varer fra disse to landene, men fikk også med seg tanker og ideer om husbygging. De hadde økonomi til å bygge sine hus etter tidens mote. Byborgernes hus skulle avspeile kontakten med Europa, og deres boliger skulle bidra til å markere posisjon og styrke i lokalsamfunnet. I denne perioden møter vi den dyktige byggmesteren Brede Rantzau, som tilfører bebyggelsen i Drammen kvaliteter som hever den opp fra det ordinære, og setter sitt preg på byen. Han hadde betydelig innflytelse på utformingen av bebyggelsen i Drammen i løpet av de 36 årene han bodde i byen.

Karakteristiske trekk ved Rantzaus byggverk

På de fleste bygninger er hovedfasaden bygd symmetrisk med barokk betoning på midtaksen. Han la ekstra stor vekt på inngangspartiet. Rundt 1750 bygde han hus med inntrukket inngangsparti, flankert av pilastere (flate søyler) som ofte er brukt til å skjule laftekassene rundt tømmerknutene. Byggmesterens pilastere hadde dobbelt sett kapiteler (den øverste og rikest utsmykkede del av en søyle eller pilar). Utformingen av kapitelen i en kombinasjon av relieff (opphøyd billedhoggerarbeid utført på en fast bakgrunnsplate) og en mer plastisk form er typisk for mestersnekkeren Rantzau. Han bygde sine hus på en høy grunnmur, slik det var vanlig i København. Den kraftige sokkelen underbygger husets monumentalitet. Bygningens tak skulle være høyreist og helvalmet (tak med fire skrå sider) i barokken, og nøye avpasset til husets øvrige dimensjoner. Rundt 1750 innfører han en elegant svai i takfoten, da oppnår man et lettere og mer spenstig tak. Hele tiden er gesimsene rikt profilerte, og størrelsen tilpasset takets og husets form. Senere tok Rantzau i bruk mansardtak (et brutt tak med vindu som skyter ut fra det nedre bratte partiet) for å skape en festlig rokokkobygning. Da blir taket høyt og lett.

Trelasthandler og skipsreder Lars Smith skulle bygge seg en ny bolig på Bragernes, et såkalt palé. Han var den mest velstående mann der. Brede Rantzau påtok seg å bygge Smiths palé, det ble imponerende både i størrelse og utstyr. Denne langstrakte bygningen hadde korte fløyer mot bakgården, inntrukket inngangsparti og helvalmet barokktak. Den må ha vært et av de største bolighus i Norge på den tiden. Denne

Bygning nr. 2 fra høyre er Smithegården. Gården stod ferdig i 1749, den ble restaurert i 1785, og brant ned i 1866. Bildet av bygningen er hentet fra H. P. C. Dahms gouache i 1820.

boligen stod ikke tilbake for det beste som ble bygd i Christiania den gangen. Lars Smith kunne ikke få fullrost byggmesteren, og underskrev på en attest at hans nye gård, som ble ferdig i 1749, er det beste bevis på Brede Rantzau's dyktighet, og at han hadde nøye fulgt opp tømmermennenes arbeid, og bygningen var innredet vakkert på alle vis.

Lystgården Smithestrøm

Sagbrukseier Gabriel Smith og hans hustru Petronelle engasjerte Brede Rantzau til å sette opp lystgården Smithestrøm på sitt landsted utenfor byen. Bygningen har fått avveide proporsjoner og et høyreist mansardtak. Den ligger i landlige omgivelser i en gammel hage med høye trær som omkranser hovedbygningen. Ei høy trapp midt på langsiden fører opp til husets hoveddør. Denne rokokkodøren er et mesterstykke av Brede Rantzau. Overlysvinduet har sprosser utformet med byggherrens initialer PGS- Petronelle og Gabriel Smith. De elegante sprossene er utformet som blomster og bladverk. Hele dørå bærer tydelig preg av stilarten rokoko. Når man kommer inn i entréen, blir man overveldet over å se en så rommelig hall som går gjennom to etasjer. En høy trapp svinger oppover til 2. etasje og fortsetter videre. Rekkverket er utformet med attisk (som hører til det gamle Attika eller Aten) båndsløyng og utskårne flammer i ovalene. Feltene mellom ovalene har blomsterranker. Bygningen har mange rom, og

interiøret gjør et fornemt inntrykk. Her er vakre stoler, gamle jernovner, lysekroner i glass, høye vinduer og høyt under taket. Alt er gjennomført i stilarten rokokko.

Brede Rantzau var spesialist på trappeløsninger. I 1760-årene har han hentet inspirasjon fra nyoppførte danske rokokkopaléer, og erstatter trange, norske trappeløsninger med en rommelig hall gjennom to etasjer, der det er god plass til en toløpet trapp med behagelig stigning. Trenger han ekstra takhøyde, trekker han himlingen opp i loftet. Disse trappeløsningene er monumentale, og har store dimensjoner med vakkert utformet rekkverk og lavt stigningsforhold. I barokken var det vanlig å bruke tettstilte balustere, også kalt dokker, (søyleformet, utbuket støtte som bærer den øverste del av et rekkverk) etter dansk byggetradisjon. Dette minner oss litt om alterringen og trappeløsningene i Kongsberg kirke.

De fleste bygningene Brede Rantzau oppførte var i Drammen, de gikk med i den store brannen i 1866; de fleste i Bragernes. De andre er interiøret i Kongsberg kirke og hovedbygningen på Odal verk.

Her er en fortegnelse over bygninger Brede Rantzau har bygd, de fleste har vært i Drammensområdet.

Christen Hiorts gård, oppført 1745, Caspar Suurs gård, oppført 1745, Christoffer Olsen Thornes gård, oppført 1745, Smithegården, oppført 1749, Tollboden, Strømsø,

Lystgården Smithestrom, bygd i perioden 1777 til 1778. Dette er trolig Brede Rantzaus siste større arbeid. Fotograf: Gunvor Bøen

Brede Rantzaus trappeløsninger er monumentale, og har store dimensjoner med vakkert utformet rekkverk og lavt stignings-forhold. Fotograf: Gunvor Bøen

oppført 1751-52, Bragernes skole, oppført 1753, Brandts hus, Rantzaus nabo, oppført 1757, Rantzaus eget hus, oppført 1757, Marthe C. sal. Møllers gård oppført 1760, Kongsberg kirke (interiør), 1759-61, Odals verk, Sør-Odal, oppført 1767, Jens Clausens gård, oppført 1770, Æresport for prins Carl av Hessen med gemalinne og datters besøk i Drammen i 1778, oppført 1778, og Smithestrøm oppført 1777- 78. Sønnen til Brede Rantzau, Jens Bredesen, (1742-99) nevnes blant håndverkerne på Kongsberg i 1788.

Brede Rantzau setter spor etter seg i interiøret i Kongsberg kirke

Kongsberg kirke trengte mange dyktige håndverkere og kunsthåndverkere i sin tjeneste i den tiden kirken ble oppført. Grunnstenen ble nedlagt i 1740, og kirken ble innviet 17. september 1761, men den ble ikke fullført før ca. ti år senere. Da de skulle innrede kirken, hadde Brede Rantzau allerede gjort seg bemerket som en meget dyktig byggmester og arkitekt i Drammensområdet. Hans viktigste innsats hadde vært oppsetting og innredning av bygårder. Som nevnt ble han engasjert i forbindelse med innredningen av Bergstadens kirke. Han skulle påta seg å oppføre alterveggen med prekestolen og kongestolveggen i tillegg til trappeløsningene.

Et sitat fra Riksantikvarens store bok om Kongsberg kirke, redigert av Anders Bugge og Henning Alsvik, skriver om det som var planer for hvordan interiøret skulle bygges.

«Brede Rantzau antager sig Altertavlen, Prædikke Stoelen og Kongens Stoel at utfærdige mod 700 rdl.» Den kanskje viktigste opplysning følger etter: «Blev Gabriel Lunder selv nærværende overleveret det af H. Etatz-Raaden fra Kiøbenhavn laante Ritz over Prædike Stolen og Alter Tavlen, for at copiere.» Denne tegningen er bevart, og angir

den form som de to viktige partier i kirken- alterveggen med prekestol og kongestol-
veggen- skulle ha, og det synes klart at man har innordnet interiørets arkitektur etter
disse hovedledd. Tegningen er utført i København av den tysk-danske billedhuggeren
Johann Friedrich Hänel fra Meissen i Sachsen. Proporsjonene er tillempet forholdene
i Kongsbergkirken, men hovedtrekkene i Hänels prosjekt er beholdt, og utførelsen er
fra Rantzaus hånd sikker, med klart kjennskap til profiler og arkitektonisk detaljering.
Hänels tegning ligger så nær opp til Stukenbrocks (overberghauptmann og kirkens
arkitekt) alterutforming, at man skulle fristes til å tro at den er utført etter bestilling,
og på grunnlag av den foreliggende plan. Michael Heltzen (overberghauptmann og
leder av fullføringen av kirken) kan ha kommet i kontakt med Hänel under et besøk i
København, hvor han hadde en bror ved Rentekammeret, som kan ha satt ham i for-
bindelse med billedhuggeren. Hänels forslag har ellers tilknytning til Christianskirkens
(i København) alterutforming, og kongestolen kan nok også ha sin inspirasjonskilde i
dette interiør av den fremragende arkitekt Nicolai Eigtved.

Prekestolen hadde en noe kraftigere profil i Rantzaus utførelse enn tegningen viser,
men ellers synes han å ha fulgt Hänels forslag så nøye som mulig også når det gjelder
prekestolhimmelen. Kongestolens front har gitt bredden for denne losje, som hadde
sidevegger ført helt inn til ytterveggen, hvor det mektige midtvindu ga lys til et indre
gemakk, men skilt fra selve kongestolen ved en tverrvegg med dør. Selv om ikke maler-
arbeidet var gjennomført, må rommet med det mektige takmaleri og dekorasjonene
over syd- og norddør, gallerienes rike linjer og pulpiturenes (losjenes) vindusrekker ha
tatt seg praktfullt ut.

En mengde folk med forskjellige yrker ble beskjeftiget. Jorden innenfor bygningsmu-
rene ble transportert ut og gråsten muret under bærebjelkene for golvene. Golvplanker
ble høvlet, og arbeidet med de svære søylene beskjeftiget mange mann. Arbeidet med
Hiulet at trekke for Dreiebænken, hvor Pillarerne bliver dreiet, oppføres med hele fem
mann i Uken.

Hänels sirlige formspråk skiller seg ut fra det øvrige. Brede Rantzau er mester ikke
alene for Kongestolen, men også for Pulpiturveggen. Arbeidet med viktige inventar-
deler ble overlatt til byggmester Brede Rantzau. Den nye utforming av galleriene etter
Heltzens plan og av de prektige trappeløsninger og likeså pulpiturveggens sikre oppbyg-
ging må tillegges Brede Rantzau, som den betydelige arkitekt og fremragende håndver-
ker han var.»

Brede Rantzau ble kjent for sine trappeløsninger.

Adkomsten til galleriene var vel gjennomtenkt, og alle trappene er godt formet. Ingen
ting er spart for å gjennomføre de store trappearbeidene. Til og med trappetaarnene
har gelender med balustere, også kalt «dokker», helt opp til kirkeloftet. Som rimelig

Trappen mot syd når en kommer inn hovedinngangen. Denne brede trappen fører opp til losjene for ledelsen ved sølvverket og kongens losje på andre galleri. Denne trappekonstruksjonen er typisk for Brede Rantzau, og vi finner den igjen i flere av hans bygninger. Fotograf: Bjørn Idar Sommer

er, har trappen til Kongestolen (Kongelosjen), som samtidig også fører til pulpiturene for Sølvverkets øverste ledelse, fått den mest pompøse utforming. I festlig bredde løper trappen fra nedre golv, med lave og dype trinn, og med staselige balustere på begge sider som paraderende geledder. Her kunne majesteten og hoffet skride opp til galleriet med Kongestolen.

Rommet under Kongestolen, overbergmesterens losje, er delt med et bjelketak, slik at man får to høyder med pulpiturer, og den øverste av disse, mot sør, har adkomst fra en korridor i forbindelse med den brede trapp. Men før man når så høyt, er det en bred hvileplass i trappen- et repos- og fra dette fører en liten, fornøyetlig svinget trapp opp til det sydligste pulpitur i mellometasjen, et muntert lite brudd i de stramme gelendene. Adkomsten til pulpiturene er løst som ved teatrene losjer.

Kongestolen er den eneste «lukkede stol» på østgalleriet. Den går tvers over galleriet fra den buede front som vender mot alteret, til ytterveggs brede midtvindu.

Kongestolen er delt i to rom, det kongelige pulpitur med skyvbare vinduer mot kirkerommet, og et innenforliggende kabinett med lys fra det store østvinduet. Fronten mot kirken åpner seg med høye, luftige vinduer. Kongens egen stol er hevet et trinn opp over gallerigolv, og veggene både i pulpituret og kabinettet er trukket med strie og malt. Med sin lyse farge og sine gylne lister virker kongestolen luftigere og lettere enn den underliggende pulpiturveggs arkitektur. Kongestolen er alene på sitt galleri med sin avrundede front mot kirkerommet. Dens eliptiske midtparti er i det vesentlige i overensstemmelse med Hänel's tegninger.

Kongestolen er øverst prydet med tvillingrikenes våpen i en mektig kartusj som blir

støttet av to villmenn, og løfter seg som en krone mot det blåmalte taket. Dette omfatter da i første rekke den mektige rokokko-kartusjen med det kronede våpen, som egentlig er Kalmarunionens våpenskjold fra 1397, omgitt av palme- og laurbærgren. Dette er det såkalte danske riksvåpen og tvillingrikenes våpen. De to villmennene på hver sin side av kartusjen kalles skjoldholdere, de tilhører den danske heraldikken. Dette går vi ut fra at Brede Rantzau har laget. Han hadde først laget to villmenn, men de som nå står der, ble senere laget av Hendrich Bech. Villmennene ble senere fjernet da organist Gaarder i 1818 fikk 10 spd. for å male det norske våpen, løven på hellebarden, istedenfor det danske som da ble tatt bort. Kongestolen ble restaurert til kirkens 200-årsjubileum i 1962, da ble den satt tilbake til sin opprinnelige form, og da kom det opprinnelige våpenskjoldet og villmennene tilbake. Våpenskjoldet fra 1818 henger i dag over inngangen til kongelosjen. De to allegoriske kvinnefigurene på hver side av kongelosjen er skåret av Hendrich Bech.

Mellom vinduene på Kongestolveggen finner vi Hänels hengende blomsterfestonger i rik og saftig utførelse. I feltene under vinduene ser vi korslagte palme-grener i en laurbærkrans i midten og musikkinstrumenter på sidene. Dette er det også Brede Rantzau som har utført.

Både i syd- og nordenden av kirkerommet er et øvre galleri med opphøyde sitteplasser for de unge gesellene. Helt opp til det øverste galleriet er det marmorerte gelendere med balustere. De

*Kongestolveggen er satt opp av Brede Rantzau, han har også utført det meste av utsmykningen på denne veggen.
Fotograf: Vidar Skaar Borgersen*

Den store kartusjen over kongestolen med Kalmarunionens våpen i midten. Øverst til venstre tre leoparder i blått på gull for Danmark, under til venstre tre kroner i gull på blått for Sverige, øverst til høyre løven på hellebarden i gull på rødt for Norge og under til høyre en leopard i blått og ni hjerter i rødt på gull for Gotland, som i sin tid ble erobret av Waldemar Atterdag fra hanseatene. Fotograf: Bjørn Idar Sommer

unge gesellene ved Sølvverket hadde egen inngang fra Kirketorget. De gikk oppover og nedover bratte, smale trapper bak alterveggen og orgelet. De måtte sitte på smale benker med ei fjøl i ryggen, i amfi oppunder taket når det var gudstjenester, nøye overvåket av stigere ved Kongsberg Sølvverk.

Den opprinnelige alterveggen fra 1761

Den første utgaven av alterveggen, som var ferdig ved innvielsen av kirken i 1761, hadde en langt tyngre og mer barokk utforming enn den som ble bygd senere. Brede Rantzau fulgte Hänels forslag så langt det var mulig. Prekestolalteret stod midt på kirkens langside, mot vest. Prekestolen stod over alteret med lydhimmel over. Hänels prekestol var holdt i en enkel stil, og virket gammelmodig på den nybygde alterveggen. Høyere opp, over lydhimmelen, var det en strålekrans med trekant på midten, med et mye benyttet symbol, for den treenige Gud, innsatt med «Jehova» i hebraiske bokstaver. Dette var satt inn i en sky med stråler, slik som den senere «Agnus Dei», Guds Lam, omkranset av engler og gullskyer. Knefallet hadde på Hänels tegning en mindre, enklere og mer tradisjonell form enn den senere så elegante rokokkoformen.

Fra kongelosjen, her står kongens stol trukket med gyldenlær. Stolen er fra 1660, og har stått i den gamle kirken som ble revet i 1765. Fotograf: Bjørn Idar Sommer

Alterveggen blir skjøvet utover i kirkerommet

Kirkens arkitekt, overberghauptmann Joachim Andreas Stukenbrock, døde plutselig i 1756, så han fikk ikke se og oppleve den kirken han hadde tegnet. Da overtok Michael Heltzen som overberghauptmann ved Sølvverket, og samtidig ledet han fullføringen av kirken. Heltzen hadde studert i utlandet, og hadde fulgt med i det som skjedde på kulturfronten. Han brakte med seg nye ideer til Bergstadens nye kirke, blant annet ville han ha et større orgel enn det Stukenbrock hadde tegnet plass til.

Kirken ble innviet 17. september 1761, men da gjenstod det ganske mye innred-

ningsarbeid som ikke var fullført. Den 19. juli 1760 inngikk orgelbygger Heinrich Gottfried Gloger en kontrakt for å bygge nytt orgel i kirken, men hans orgelverk måtte bygges ut fra tårnveggen og krevde langt større plass enn Stukenbrock hadde planlagt. Alterpartiet ble da skjøvet lenger ut i kirkerommet og ombygd, og understøttet med lange slanke søyler med dreide kapiteler liksom gallerisøylene. Endringene etter innvielsen 17. september 1761 løser opp mye av barokkens monumentale og faste former, og fører inn rokokkoens eleganse. Endringene på alterveggen er et godt eksempel på dette.

Spor etter Brede Rantzau etter utvidelsen av alterveggen

*Alterveggen slik den ble etter ombyggingen.
Fotograf: Vidar Skaar Borgersen*

Det ble gjort en del endringer da de måtte flytte alterveggen lenger ut i kirkerommet, men noe er blitt stående igjen. Det kan være at alterveggen allerede var ferdig marmorert ved kirkens innvielse i 1761, for vi ser fremdeles merker i veggen etter Hänel's prekestol. Foruten snekkerarbeidet gjelder det de meget sikkert skårne korintiske kapiteler som vitner om Brede Rantzau. Det samme gjelder de seks rokokko-ornamentene langs den indre ramme rundt prekestolen. Videre de seks feltene på postamentene med drueklasene omgitt av små rokokkoornamenter- druene er symboler for blodet i alterets sakrament.

Etter Hänel's tegninger er sidefigurene to allegoriske skikkelser, «Troen» med et kors til høyre, og «Sakramentene» med kalk til venstre, men disse ble tatt bort. På den annen side vet vi at Hendrich Bech satte nye armer med musikkinstrumenter på de to figurene som nå står på sidene av orgelgalleriet. Det er all grunn til å tro at det er disse som opprinnelig har stått ved siden av alteret. De opprinnelige er noe mindre enn de som står der i dag som er skåret av Hendrich Bech.

Som den fremragende danske kunsthåndverker han var, har Rantzau hatt alle

Parti fra alterveggen. Under prekestolen ser vi konturen etter den første prekestolen. Det som er innenfor rammen rundt prekestolen og de korintiske kapitelen øverst på søylene, samt utskjærningene ved siden av søylene, er laget av Brede Rantzau. Fotograf: Vidar Skaar Borgersen

Utskjærningene på postamentene under søylene i alterpartiet, utført av Brede Rantzau. Fotograf: Bjørn Idar Sommer

betingelser for å forstå, vurdere og utføre Hänel's tegning av alterveggen og kongestolveggen. Han var fortrolig med stilartene regence og rokokko, den siste konsentrert om drueklasene og rammen rundt prekestolen. Alt annet er preget av senbarokk eller regence: prekestol med baldakin, søylestillinger, røkelseskar, Gloria, festonger og musikkemblemer.

Alterringen i Kongsberg kirke

Kirkens alterring har en meget elegant rokokkoform. Den er laget i store rokokko-buer og trenger ganske stor plass. Den er meget forseggjort. Rekkverket er utformet med attisk båndsløyng og ovaler rundt hele alterringen. Dette er et mesterverk i håndverkskunst. Denne alterringen minner mye om rekkverket i trappeoppgangen i lystgården Smithestrøm som er omtalt tidligere. Av riksantikvarens bok om Kongsberg kirke fra 1962 kan man vanskelig finne ut hvem som har utformet alterringen. Men fordi Rantzau var så engasjert i denne kirken, og har bygd mye annet der, er det mest sannsynlig at han har laget alterringen.

Odals verk

Aasmund Olavsson Vinje besøkte Odals Verk på vei til kongekroningen i Trondheim i 1860. I sin bok *Ferdaminne fraa sumaren 1860* skrev han at «Odals verk dei kallar i Søre Odalen, er ein av landsens fagreste og beste gardar, og saa vel vaksi med hagar og lystskogar og veglundar at det er eit sant herreset, like hugsamt å leva som døy paa.»

Det ble drevet mange jernverk her til lands på 16- og 1700-tallet. Et av dem var Odals verk, som nådde sitt høydepunkt under Iver Hansen Neumann, som drev jernverket fra 1764 til 1823. Han var gift med Inger Marie Hersleb fra Christiania.

Han drev sag og teglverk og moderniserte jernverket. Der ble det støpt ovner av høy kvalitet, både

Hovedbygningen på Odals verk tegnet av Brede Rantzau og bygd i 1767. Denne bygningen regnes for å være et av hovedverkene i 1700-tallets rokokko-arkitektur i Norge. Fotograf er ukjent.

kunstnerisk og teknisk. Flere av modellene ble utført av Hendrich Bech, hovedmesteren i hele vår rokokkoskulptur. Frem til 1774 drev Iver verket sammen med sin bror, Jacob, som eide Hassel jernverk i Eiker. Ved utløpet av elva Fløyta satte han opp et nytt tun. Der oppførte han fire store bygninger som fremdeles står i dette området. Den aller viktigste er hovedbygningen som ble oppført i to etasjer i 1767. Arkitekt for denne vakre bygningen var Brede Rantzau. Den ble oppført i laftet tømmer med utvendig panel.

Denne bygningen regnes for å være et av hovedverkene i 1700-tallets rokokko-arkitektur i Norge. Den store bygningskroppen, med en bygningsflate på 34 x 10 m og med to rommelige etasjer og høyt valmtak, virker lett og plastisk. Gårdsfasadens to kolonnader i rekke, i 1. og 2. etasje, minner om gammel, norsk bondeskikk med svalganger og om en ekte, antikk søylehall. Bygningen har Norges eldste svalgang. Innenfor svalgangen i 1. etasje er det tre inngangsdører. Fra forstuen eller hallen midt i huset fører en usedvanlig vakker trapp opp til 2. etasje. Det er overalt høyt under taket, og i 2. etasje er takhøyden avpasset etter rommenes størrelse. Der oppe ligger festsalen, husets praktværelse og største rom. Den er utstyrt med brystpanel, vakre dører, bislag og malte dørøverstykker med amoriner og andre motiver. Taket er gipset og dekorert. Hovedbygningen danner midtpunktet i hele verksanlegget. I parkanlegget øst for hovedbygningen ligger et kinesisk inspirert lysthus som antagelig ble oppført i Neumanns tid. Det kan også være tegnet av Brede Rantzau. Edelløvtrær som lind og ask ble plantet i hagen i stor stil på 1800-tallet, og i parken er det også en karpedam.

Vest for hovedbygningen oppførte Neumann i 1799-1800 tre store murstensbyg-

ninger. Det første ble oppført i ubehandlet rød tegl, og fungerte som stabbur, kornlager og korntørke helt frem til 1981. De to andre murhusene er gulmalte og danner frittstående «fløyer» av hovedbygningen. Den ene var kontorbygning, den andre inneholdt bryggerhus, landhandel, meieri og boliger for de ansatte.

Fossesholm herregård ble utvidet

Jørgen von Cappelen, som var eier av Fossesholm herregård i Vestfossen, var storleverandør av tømmer til Kongsberg sølvverk. Dette var på den tiden Bergstadens nye kirke ble bygd på Kongsberg. Det kan nevnes at Eric-Gustaf Tunmark, som malte det store takmaleriet Forklarelsen på Berget og flere andre malerier, fikk flere store oppdrag på Fossesholm. I 1762 ga Jørgen von Cappelen og hans hustru, Magdalena Darjes, verdifulle kirketekstiler til den nye kirken på Kongsberg til en verdi av 1000 riksdaler. Da godseieren skulle utvide hovedbygningen på Fossesholm, er det mye som tyder på at det var Brede Rantzau som fikk i oppdrag å lage tegningene til dette. Over brønnen på gårdsplassen er det dessuten satt opp et lite brønnhus som ligner påfallende på tårnet i Kongsberg kirke. Hvem vet om ikke dette også er laget av mesternekkeren Brede Rantzau.

Kilder:

Sellæg, Jo: Drammen. By i utvikling gjennom 400 år Brakar 2010

Alsvik, Henning og Bugge, Anders: Kongsberg kirke. Forlaget Land og kirke 1962

Gloger Orgelet. Utgitt av komiteen for restaurering av Glogerorgelet i Kongsberg kirke 2001

Bøen, Gunvor og Hølje. Kongsberg kirke. Bergstadens juvel Arfo forlag 2003

Per Sunmann: Brede Rantzau – og hans bortgjemte kirkeskulptur. Laagendalsposten 14. aug. 1989.

Coldevin, Axel: Norske storgårder Bind 1

Stolte skiløpertradisjoner 40 år siden stafettgullet til Svarstad

Av Jørgen Sandberg

Nevner du navnet Sjulstad i langrennskretser, vil mange ikke gjenkjennende på hodet. Det kan lett forbindes med velfylte premieskap, Holmenkollrenn og svett treningstøy. Det hele startet med brødrene Ole og Hans, født i henholdsvis 1925 og i 1927. Sistnevnte lever fortsatt, og han forteller gjerne om da han som den eneste ledsager fra idrettslaget, var med da Svarstad-guttene tok stafettgullet i 1979.

Hans vant Vidarløpet i 1953. Her med statuetten som var premien den gang. Dessuten havnet det en tegning av ham på forsiden av Arbeiderbladet. Foto Jørgen Sandberg.

Men først skal han få lov til å fortelle om sin egen karriere. Den førte ham helt til norgeseliten og tilbud om landslagsplass. Han tar imot i sitt hyggelige hjem i Svarstadkroken. I Kroken har han bodd etter at han ble skogsbestyrer for Treschow og som mangeårig pensjonist. Så lenge undertegnede har kjent ham, og det begynner å bli i mange år, har Hans vært en munter mann der smilet og en karakteristisk latter ligger lett på lur. Han kan se tilbake på en begivenhetsrik tid i langrennsløypa både som aktiv og leder, og det beretter han gjerne om.

– De første renn i juniorklassen som jeg var med på, fant sted under krigen, men de var få, og da var det bare på kretsplan. Alle idrettsarrangementer som ikke gikk i naziregi, var forbudt. Men måten vi fikk informert hverandre om når og hvor det skulle være renn, var at vi slo på tråden og ga beskjed per telefon. Transporten sørget

Petter Lindaas for, Svarstads kjøpmann i mange titalls år (reds anm.) Han hadde en lastebil, og vi satt på lasteplanet. Men de stevnene vi hadde under krigen, foregikk bare ute på bygda.

– *Men så tok krigen slutt, og du begynte å hevde deg i løypa. Fortell litt om hvordan du trente den gangen.*

– Ja, på den tida var jeg ferdig på skauskolen i Kongsberg og jobba som formann hos Treschow og bodde på Lauvås. Her kan intervjueren skyte inn at Lauvås er Vestfolds høyest beliggende gård. Den befinner seg i høydedragene der grensene til Buskerud, Telemark og Vestfold møtes.

Det var mens jeg bodde der oppe at jeg begynte å trene systematisk, og den foregikk stort sett om vinteren. Jeg hadde en løype nærheten av huset som jeg hadde tråkka opp. Den fløy jeg rundt i laussnøen uten ski, og det blei jeg kjempesterk i beina av. Når jeg kom hjem fra arbeidet om ettermiddagen, begynte det å mørkne. Så da hadde jeg en fast prosedyre. Først satte jeg på potetene med det samme jeg kom hjem, så jeg ut og trente. Når det var gjort, var potetene kokt og mørket falt på. Seinere utvida jeg løypelengda gradvis og dro innover mot Presteseter og Grorud. Da hadde jeg ski på beina og måtte brøyte løype sjøl. Det blei tungt, men samtidig ga det meg veldig god trening.

– *Hva slags utstyr hadde dere den gangen?*

– Jo, vi hadde skikkelige Splitkein langrenn-ski med Rottefella binding. Så brukte vi bambusstaver og de var veldig lette, men tålte lite, så det blei mye stavbrekk. Smørningen var kommet på markedet den gang, og det gikk mye i Swix.

Så kom jeg inn på landbruksskolen i 1953, og den sesongen vant jeg bl.a. Vidarløpet i Oslo og flere andre store turrenn. Et av dem jeg husker spesielt godt fra den tida, var et Vindfjelløp. Da hadde det kommi mye snø på forhånd. Den gang starta løpet fra Vindfjelltunet og hadde målgang i Larvik. Det militære var utkommandert for å trække løype, men når jeg var kommi halvveis, hadde de gitt opp og satt og kosa seg med kaffi. Så da måtte jeg brøyte løype nesten helt ne te Larvik. Da kom Paul Nordkvelde fra B klassen og tok meg igjen. Sjøl gikk jeg i A klassen og lå i teten av den hele veien, men det blei for tungt med all brøytinga, så han gikk forbi meg, og jeg blei nummer to. I den tida da jeg gikk på landbrukshøyskolen på Ås, vant jeg studentmesterskapet to år og Nordisk Akademisk mesterskap ett år. Men det var ikke rå å kombinere toppidrettssatsing med studier. Jeg fikk tilbud om landslagsplass, men valgte å prioritere studiene som jeg var ferdig med i 1956.

– *Men så var du ferdig med din aktive tid, og begynte som leder?*

– Ja, min bror Ole og jeg var med i styret i Svarstad Idrettslag sammen med Børjer Sogn. Men før jeg kom så langt, var jeg blitt kjent med min tilkommende Ragnhild mens jeg gikk på Aas. Vi gifta oss mens jeg var skaubestyrer hos Løvenskiold i Skien. Så blei jeg ansatt hos Treschow, og vi flytta til Lardal.

– Og da fikk du en ny rolle i og med at i dine to eldste sønner satset hardt på, og hevdet seg på toppplan i langrennsløypa. Da kan det passe å lede samtalen inn på den store stafett-triumfen. Den er nemlig blitt stående med gullskrift i Svarstad Idrettslags historie.

Her veksler Pål Sjulstad som nummer to med Jan Erik Bårnes. Bemerk rimet i barten, det var sprengkaldt i Rindal.

Nå innbiller du deg kanskje at lardøling-er fra de dype skoger nord i Vestfold er

sindige folk som ikke ytrer med spontan begeistring i utrenngsmål? Joda, det kan nok være noe i det. Det er forskjell i lynnet på en bergenser og en skogboer, men det finnes unntak fra regelen. Det inntraff 26/1 1979, da gikk bygdefolket i Svarstad av hengslene. Det utspant seg sydlandske scener der folk falt hverandre om halsen på butikken, herredsagronomen heiste flagget på kommunehuset og en overskrift i Østlandsposten forkynte: «Ring litt senere – skiformann Hoff er besvimt». All denne hurlumhei skyltes at tre staute skiløpere fra Svarstadkroken gikk hen og ble norgesmestre i stafett. En sensasjon som knapt er overgått siden.

Hans var med som eneste ledsager fra Svarstad. Han og de tre karene kjørte oppover til Rindal i Nord-Møre i bilen til eldstemann Jan Vidar Skaug. Hans fløy frem og tilbake i løypa og sekunderte, stadig mer oppgearet ettersom løpet skred frem. Her lar vi løperne føre ordet slik det fremkom i referatet i Østlandsposten.

På førsteetappe gikk den 21 årige skogsarbeider Pål Sjulstad, sønnen til Hans. Han kunne vise til norgesmesterskap i juniorklassen: «Siden vi var blitt nr. 46 i fjor, måtte vi stille langt bak i rekkene og jeg kom ut som nr. 50. I begynnelsen gikk jeg forbi en hel del løpere på utsiden, men etter to kilometer lå jeg som nr. 10. Til slutt hadde jeg bare Ove Aunli foran meg, men han ble for rask, og jeg vekslet som nr. to.»

Den som overtok var 26-årige ekspeditør Jan Erik Bårnes. Han kunne vise til seier i hovedlandsrennet, NM for 14 og 15 åringer: «Det var ikke bare å ta over en annenplass. Var nervøs, men prøvde å holde hodet kaldt og gå rolig. Etter fire kilometer ble jeg tatt igjen av Lillehammers Anders Bakken. Han tok jeg ikke sjansen på å følge».

Her er de tre lykkelige vinnere av stafetten i 1979. Til venstre Pål Sjulstad, Jan Vidar Skaug og Jan Erik Bårnes.

Sistemann ut var bankfunksjonær Jan Vidar Skaug på 30 år. Han kunne vise til en andreplass i junior NM og med en femteplass som bestenotering fra senior NM: «Jeg likte ikke at Hokksund bare vekslet ett sekund bak meg. Vi lå sammen helt til omkring fire kilometer. Der tok vi igjen Kyrksæterøra, og i en mote rykket jeg i fra. Omtrent midtveis var det en lang mote, og her fikk jeg kontakt med Lillehammer. Så var det bare å kjøre på med det jeg hadde. Underveis passerte jeg lederen vår, Hans Sjulstad og han var helt vill. Det var bare å kjøre på, sa han, og det gjorde jeg, og i mål var jeg 12 sekunder foran Lars Erik Eriksen fra Bjerke som var den store favoritten.»

Etter hjemkomsten spanderte kommunen en middag på de tre heltene med familie på Gavelstad pensjonat. Der vanket det gaver og hilsener fra mange instanser, og opptaket med Bjørge Lilleliens reportasje fra den spennende innspurten ble avspilt. Det ble en minnerik kveld.

Ja, slik gikk det til da Svarstad gikk av hengslene. Hans har parkert skiene for godt nå. Han tar ikke sjansen på å falle med en operert hofte. Men han følger fortsatt med i idretten, og skal du ha ham i tale i de store vintersportshelgene, kan du stort sett glemme det. Da hører han verken ringeklokke eller telefon. Da rigger han seg til med kaffikoppen foran TV skjermen, og sist vinter ble det jo en særdeles vellykket medaljefangst å følge med på fra sofatribunen.

Kjell Scott – skihopper han også

Av Frank T. Brandbu

Kjell Scott, født 15. mai 1911, død 14. januar 2002.

Kjell drev et bilverksted i Smedkroken på Kongsberg og importerte også biler for salg. Denne virksomheten solgte han til Becker i 1968.

Han ble tidlig med i hoppporten på Kongsberg. En velfyllt hylle med premier på Kongsberg Skimuseum vitner om interesse og iver for

hoppporten. Hvor god han var, er vanskelig å si, men å få premier i hoppbakken på den tiden viser et bra talent.

Kjell var en godt voksen mann da han solgte bedriften sin. Hans kunnskaper om verktøy og vriene reparasjoner var kjent og arbeidslysten fortsatt til stede. Voksende behov for dyktige fagfolk i verktøyavdelingen på Esco Armaturfabrikk A/S i Gomsrud avgjorde veien videre. Ansvar for vedlikehold og utlevering av verktøy var perfekt for begge parter.

Kjell kunne sin skihistorie og fortalte med glede og entusiasme om store og små hendelser i store og små bakker. Da bedriften hadde en intern avis, selvfølgelig kalt «Vannposten», ble Kjell intervjuet om sin tid som skihopper. Heldigvis ble internavisene tatt vare på. Intervjuet ble trykket i «Vannposten» sommeren 1975.

Kjell Scotts pokaler på Kongsberg skimuseum. Midtre hylle.

Kjell Scott smører hoppkia. Bilde på Kongsberg skimuseum.

Kjell Scott forteller:

«Hannibalbakken» – i dag og i går:

«Kongsberg hadde i 1920-årene ganske store bakker etter datidens forhold. Jensrudbakken lå øst i Suluåsen og Kongsbergbakken (Storåsen) vest for kirken. Felles for begge bakkene var at de lå solvendt, noe som ofte skapte vanskelige forhold

Kongsbergbakken hadde dessuten en stor brønn ved enden av hesteskoen. Under et renn falt en av hopperne nedi, og han ble hengende i bindingene med hodet ned. Heldigvis fikk en våken tilskuer reddet ham fra den forsmadelighet å drukne før han hadde fått hoppet andre omgangen.

I Persløkka gjorde mange storhoppere sine første hopp for sesongen. Dette skjedde bededagshelgen (siste søndag i oktober). Ofte måtte man transportere snø i sekker, bøtter og spann, men sammen med barnåler fikk man som regel til et brukbart underlag. At det vanket «blåræv» og ømme punkter her og der, hørte bare med til treningen.

Kongsberg hadde visstnok verdens første lysbakke. Den lå ved Skauløkka syd

for Metodistkirken. Her ble det bygget en liten treningsbakke og satt opp lysstolper. I denne bakken ble det holdt kostymereenn så sent som St. Hansdagen. Snøen, som var ryddet fra byens gater og tippet her, ble beskyttet mot vårsola ved hjelp av laken og presenninger.

Når hornmusikken spilte opp, og hopperne utførte skiakrobatikk i de merkeligste kostymer, var det stor stemning på Skauløkka. Publikum møtte fram i tallrike skarer, så det ble noen kroner for en slunken skikasse.

Vinteren 1925 var det lite snø. Nede i byen var det helt bart, men oppe i gruveåsen var snø, og slik fant man Hannibalbakken. Da våren kom, satte guttene i gang, og de var utrolig oppfinnsomme når det gjaldt å få fri fra skolen. Det ble jobbet sent og tidlig for å få bakken klar til vinteren.

Da snøen kom, ble bakken tråkket, og allerede første dagen ble det prestert hopp på

over 50 m. Samme vinteren ble bakkerekorden satt til 56 m. Denne rekorden skulle komme til å holde i hele ni år.

I 1929 ble «Hovedlandsrennet» lagt til Hannibalbakken, som derved hadde fått sitt kvalitetsstempel. Mange store renn ble arrangert i årene fremover, og det ble vist mange fremragende prestasjoner. Bakkerekorden ble til slutt på 57.5 m.

Etter krigen ble bakken bygget om. Det var landssvikfanger som ble satt til denne jobben, og de gjorde godt arbeid. Bakken ble torvsatt, nytt hopp ble bygget, og vi fikk t.o.m. ei skihytte der oppe. Og nå etter frigjøringen ble det igjen hoppet med liv og lyst.

Det kan fortelles mange historier om Hannibalbakken. En søndag hadde Sigmund Ruud fått en idé. Han ville sette ny verdensrekord. Det ble bygget et provisorisk hopp på en fjellknaus langt opp ved siden av tilløpet. Så ble det trakkert et nytt tilløp langt oppe forbi toppen av det ordinære tilløpet. Det var altfor ujevnt, hvilket gjorde at han gjorde mange luftige svev før han kom til den egentlige hoppkanten. Som ei kanonkule kom han ut fra hoppkanten, svevde høyt over flaggstengene og landet med et brak på kulen langt ute på siden. Skiene ble omgjort til pinneved, og han gikk kast i kast nedover bakken. Heldigvis var han relativt hel etter dette rekordforsøket, og alle var vi en erfaring rikere. Det ble ingen rekord, men det sies at svevet målte ca. 60 m.

Det var store tider i Hannibalbakken etter krigen. Mange vil huske «Tirsdaysrennet» (første tirsdag etter Holmenkollsøndagen), der hele verdenseliten var med. Arnold Kongsgård flyttet bakkerekorden til 67.5 m.

Etter at bakken i mange år har ligget nede, ser det nå bedre ut. Hannibalbakken er av N.S.F. utpekt til sentralbakke for Buskerud og Vestfold. Ved hjelp av forskjellige tilskudd samt tippemidler, og med storinnsats av K.I.F. s skigruppe med Halvard Ulland i spissen, er bakken nå i ferd med tre frem som en moderne «normalbakke». Det gjenstår å bygge permanent dommertårn samt forskjellige detaljer, hvilket er beregnet ferdig til neste sesong.

Tjuvstart hadde man imidlertid i vinter, da Numedal Skikrets arrangerte sitt jubileumsrenn. Per Bergerud vant rennet på ny bakkerekord, 77 meter.

Vi som minnes Hannibalbakken fra de store tider, da Kongsberg hadde den skiinteresserte verdens øyne rettet mot seg, takket være våre mange storhoppere, hilser Hannibalbakken velkommen i rekken av de modernehoppbakkene, og vi håper den vil bli flittig brukt i årene fremover.»

Kjell Scott anbefaler skiinteresserte bøkene «Skispor krysser verden» og «Sporene videre», der Ruudbrødrene forteller om storhetstiden i norsk hoppssport.

Takk til velvillig bistand på Bergverksmuseet.

Takk til Haavald Næss for opplysningene om bilverkstedet.

Postkort.

«Indgang til Kongsberg's Gruber»

Av Hans Gulli

Dette postkortet er trolig det tidligste fotografiske kortet som viser inngangen til Christian 7. stoll i Saggrenda. Det ble utgitt av Bay & Eckhoffs fotografiske Forretning ca. 1899. Personene på bildet er ukjente.

Christiane Marie Eckhoff og Elida Andrea Bay åpnet sitt fotoatelier i Dybdals gård på Nymoen 15. februar 1897. Men de ble ikke værende lenge på Kongsberg, da forretningen allerede i 1900 ble overtatt av fotograf Jenny Arnesen.

Kilder:

Susanne Bonge: Eldre norske fotografer. Bergen 1980.

Opplysninger fra Vidar Skaar Borgersen.

Sørsamen og gjeter Nils Olsen Kants liv i Uvdal fra 1890 – 1930

Del 1

Av Bente Fønnebø

«Like under jul fikk mor mi se julenissen komme framover Øyan på ski – en liten mann med rød topplue, en stor stav i den ene handa og reip over aksla som han trakk skikjelken med i den andre og hvor alle hans eierdeler var stablet. Da kom Kant flyttende til oss og fikk husrom i den gamle stugo på Jemtland», forteller Bodil Selnes (f. 1926) når vi prøver å nøste opp historien om reingjeteren Nils O. Kant, som mange i Uvdal har hørt om og som eldre generasjoner har fortalt neste generasjon om. Men i dag er det vel ikke mange i live som husker Kant?

Episoden Bodil forteller om, skjedde noen dager før julaften i 1927. «Da var jeg litt over ett år, og de nærmeste år frem til han døde i 1930, ble Kant en del av vår familie og min beste lekekamerat», forteller Bodil. Bodil og foreldrene Ågot Reiersen og Lars Reiersen Grøtjorden hadde nylig flyttet til gården Jemtland i Uvdal. Før Kant kom til dem, bodde han i «Slaveriet», ei steinbu ved Smågeosen på Hardangervidda, men som nok dugde best som sommerhusvære. I 1916 var det et vedtak i Opdal Renkompani om forhøyet godtgjørelse til Kant og krav om å skaffe han et nytt husvære i Uvdal. Hvor Kant bodde i årene 1916 – 1927, har vi ikke funnet ut, kanskje noen av leserne har opplysninger om dette? Kant bodde fra 1927 i ei vinterisolert gammel stue på gården Jemtland på Øyane

Bodil Selnes og Nils O. Kant på Jemtland i 1929, fotograf er Bodils mor, Ågot Reiersen.

Kants bodde i mange år på «Slaveriet», ei steinbu ved Smågeoset. Fotoet er tatt i 1930, samme år som Kant døde på Torsrud i Uvdal. Gjengitt i Haakenstad (2010, s. 96) betegnet som Kants husvære. Nore og Uvdal fotoarkiv.

i Uvdal, denne ble siden kalt Kantstugo. Da familien Reiersen Grøtjorden flyttet til gården Torsrud i 1930, var Kant med på flyttelasset hvor han døde 12. oktober samme år. Noe av det siste moren Ågot har fortalt Bodil at han sa, var «er jentungen hen?» - Han savnet lille Bodil, som skapte glede de siste leveårene. Men hun var fire år og på besøk hos mormoren, Sofie Fjerdingsstad på Kongsberg.

At Kant kom til Jemtland jula 1927, hadde sin forhistorie. Bodils far, Lars

Reiersen Grøtjorden var en av seks aksjonærer i 1893 frem til 1922, og var sameiepartner med Lars Olsen Grøtjorden i felleiendommer i Skarvet/Fagerskar (Enerstvedt, 2006). Han hadde møtt Kant oppe på hovedvegen senhøsten 1927, og da hadde Kant sagt: «det var du som fikk meg hit, så nå vil jeg bo hos deg». Og det stemte, Bodil ble fortalt at faren dro til Sør-Trøndelag på leit etter samiske gjetere til Opdal Renkompani. Her gjorde han avtale med Kant, og året etter, i 1890, ble det skrevet arbeidskontrakt på Haukeliseter som var knutepunkt for kjøp av rein. Flokken på 234 dyr ble kjøpt på Haukeli i 1890. Kants første kontrakt var undertegnet av to av de fire som startet Renkompaniet, de tidligere skrepppekarene Erik K. Bakke og Lars Olsen Grøtjorden, begge fra Uvdal.

Kant siste år og Bodils første

Bodil husker godt Kants siste leveår, selv om hun bare var tre - fire år. På gården Jemtland hadde de noen fine år. Hun forteller: «Når vi i 1930 måtte flytte til Torsrud, fulgte Kant med, han var en del av vår familie. Her døde han i 1930 og ikke i 1923 som det står i Enerstvedts bok (2006) om Opdal Renkompanis historie». Bodil sier med et smil at Lars Enerstvedt «tok livet av Kant» sju år før han døde. Hun husker godt at hun lekte med Kant, han var hennes trofaste leikekammerat. Bodil trilla ballen fra øverst på låvebrua, og Kant tok i mot og kastet den opp til henne.

Kant var de første årene «dyrehyrde» i Jøransetfjell i Smådøl

Historien om Kant er del av et større bakteppe enn personlige minner. Dette ble vi klar over etterhvert som vi begynte å undersøke hvem Nils Kant var, den sørsamiske Kantslekten og hans liv i Uvdal. Den er del av en stor historie om samenes innsats i Opdal Renkompani fra 1890-1950-tallet. I denne første del om de samiske gjeterne i Opdal Renkompani er hovedfokus på Nils O. Kant, fordi vi enten har kjent ham personlig eller fått høre mange historier om han fra slekt i Uvdal. Kant ble ansatt som «dyrehyrde¹» 7. mars i 1890 det første året med tamreindrift. Å skjøtte dyreflokken alene oppe i Jøranset- Fauskofjell i Smådøl i det første beiteområdet de leide, ble for stor oppgave for en gjeter. Året etter kom samens Thommas Eliassen. Det var da to erfarne samer som tok seg av alt som angikk driften. Men Eliassen sluttet allerede i 1892 og dro tilbake til Namsostraktene hvor han giftet seg samme år. Ny jakt på dyktige gjeter var nødvendig og samens Lars Petter Jonassen ble ansatt fra 1893-94 og Thomas Johnsen i 1895. Sistnevnte kom ut for en ulykke i fjellet øst for Jøransetfjell ved et stup ved Nuten mot Tunhovdfjorden og ble skadet. Han fikk etter dette tilnavnet Halte-Thomas. I del to vil jeg fortelle om ham og andre samer som arbeidet i Opdal Renkompani på østlig del av Hardangervidda.

Reingjeteres omfattende ansvar for drift og flokk på avveier

Reingjeterens oppgaver var omfattende og innebar også å spore opp rein som var kommet inn i andres flokker. Det betød lange vandringer i all slags vær også vintertid. Vi får inntrykk av at særlig de første tiårene var dette et problem fordi beitetrengselen også skapte utfordringer. Kant gjorde en stor innsats for å holde flokken samlet det første tiåret. Enerstvedt (2006) forteller at i kontrakten forpliktet Kant seg til å lede arbeidet med kalving, slakting, merking og kastering (gjelding) til en årslønn på 300,-. I avtalen inngikk også rett til kjøp av fem simler og en bukk for samme pris som reinkompaniet betalte til Knut Haukeliseter (Haukelid, 1979), Opdal Renkompanis kontaktperson knyttet til kjøp av rein på Haukeli. Kant hadde derfor egne rein i flokken. Vi vet ikke hvor lenge dette var aktuelt. I en artikkel skriver barnebarnet til Knut Haukeliseter, Knut Haukelid (1979), om bestefarens reise til Kautokeino for å kjøpe rein og lange handelsferder i 1883-85 hvor han sammen med Olav Garsteig og Lars Garen i Eidsfjord drev reinen lange veier til Kristiania og fra Drammen, gjennom Kongsberg og opp Numedal, over vidda og frem til Berunuten og Haukeliseter. De solgte også rein på Kongsbergmarken. I 1890, da Kant ble ansatt, hadde disse karene

¹ Begrepet dyrehyrde, ble benyttet om yrket reingjeter. Det tror Lars O Enerstvedt (2006) er fordi samene alltid omtalte reinen som dyr, noe uvdølinger også tok opp i språket når det var tale om rein på Vidda.

holdt på i fem-seks år med kjøp av rein, blant annet i 1884 i Hattfjelldalen på reise fra Kautokeino. Det er tydelig at handelen var lønnsom og spredde om seg. Problemene de måtte løse i Opdal Renkompani, var knyttet til å utvide sikre beiteområder og ellers unngå at flokken dro mot tidligere kalvingsplasser. Det var en kjent sak at simlene søkte tilbake til tidligere kalvingsområder. Reinens bevegelser førte til store og strabasjose skiturer og vandringer for eierne av kompaniet og de samiske gjeterne. De måtte skille ut kompaniets rein i andres flokker og drive dyra tilbake til Opdal Renkompanis beiteområder enten i Jøransetfjell det første årene eller andre beiter på Østvidda som etterhvert ble kjøpt eller utvidet gjennom nye aksjonærer med eiendommer i fjellet, som Bodils far, Lars Reiersen Grøtjorden.

Kant er et sentralt sørsamisk slektsnavn i Trollheimen

Etternavnet Kant er beskrevet i Norsk etternamnleksikon (2000) som et sørsamisk slektsnavn kjent fra 1747. I Sør-Trøndelag fantes i år 2000, 49 mennesker med dette etternavnet og 17 i Østfold. I tidsskriftet Spor - arkeologi og kulturhistorie (nr. 2, 2018) dukket det opp et foto som vekket interesse fordi reineieren som var avbildet, heter Ole Nilsen Kant. Artikkelen handler generelt om ny forskning knyttet til date-

Slekten Kant er sentralt i reindrift og del av sørsamenes historie i Trollheimen, her representert ved Ole Nilsen Kant med kone, svigerinne og barn. Fotoet er hentet fra tidsskriftet Spor. 2/2018 s. 46, utlånt av Stiftelsen Saemien Sijte.

ringer av hustufter. Nye feltstudier viser at det var samisk bosetning allerede i jernalder og bronsealder i Trollheimen, noe man tidligere har avvist. Artikkelen er skrevet av Harald Bugge, arkeolog ved Sametingets kontor på Snåsa. Fotoet (Bugge, 2018, nr. 2. s. 46) viser foruten Kant, kona Anna Jeremina, søsteren Elsa og barna: Gustav Julius, Martin, Elias og Nils. De står utenfor familiens gamle under Høghøa, øverst i Minilldalen i Trollheimen. Etter søk i digitalarkivet, fant Bodil ut at denne Ole N. Kant, var født i 1851 på Røros og farens navn er Nils, ergo kan de ikke være brødre. Det fremkommer også at sønnen Martin som ligger i komsa på bildet, ble reindriver som faren, forteller Anne Severinsen (1974), forsker ved Rørosmuseum. Hun har i en årrekke belyst samenes liv og rettigheter i Trollheimen og i de senere år i kamp mot vindkraft i Trollheimen.

Vi fortsatte å jakte på vår Kants nærmeste familie, eventuelle personer som han var onkel til, men det var ikke lett. Gjennom Facebook søkte vi etter Kant og fikk opp dagens Ole og Nils Kant. I 2000 var det som nevnt registrert 66 personer med etternavnet Kant. Sommeren 2019, fikk vi kontakt med hans navnebror, Nils Olsen Kant, 81 år. Gjennom samtaler med ham, dannet det seg et bilde av en samisk slekt. Han fortalte at guttenavnene Nils, Martin, Morten og Ole gjentas i generasjoner. Flere søsken og deres barn, tilhører samme slekt og har samme navn. Han forteller at han holder på med slektsgransking og har møtt på problemer fordi samene også flyttet mellom kommuner fordi de fulgte reinens vandringer. Kirkebøkene og folketellingene stemmer ofte ikke overens, kunne dagens Nils Olsen Kant fortelle. Reineiere og gjetere med familier forflyttet seg knyttet til driften på lignende måte som tidligere jeger- og sankerfamilier. Lenger kom vi ikke i denne omgang, men dagens Nils Olsen Kant er satt på saken!

Kantslektens røtter i Trollheimen

I en artikkel om sørsamere i Trollheimen, forteller Anne Severinsen (1974) at hele den sørsamiske Kant-slekten er reineiere og driver reinnæring i Trollheimen tilbake til 1700-tallet. Etter nye arkeologiske undersøkelser (Midthjell, 2018) kan Kantslekten kanskje føres tilbake til bronsealder. Samene har dype røtter i områdene viser nyere undersøkelser av innholdet i gammer eller boplasser. Knyttet til vår Kant, fikk vi endelig noen opplysninger å forfølge. Etter forespørsel om Nils Olsen Kant til Rørosmuseum, fikk fagkonsulent Jenny Fjellheim overført Paul Fjellheims oversikt over samiske familier i Rørostraktene. Fjellheims oversikt viser at Nils Olsen Kant er sønn av Sigrid Andersdotter (1807-1877) og Ole Andersen Kant (1815-1903). Faren er født i Tydal og moren i Hede socken i Sverige. De bodde i Tydal kommune og fikk fire barn: Anders født i 1841, Kari Olsdatter, født i 1843, Nils (1846-1923) og den yngste Morten født i 1848. Nils hadde tre søsken og var nest yngst. Han fikk selv ingen barn

Kant på vei fra Storero med fiskestang og presenning over sekken, hans vanlige oppakning. Buskerud Fylkesfoto.

etter det vi har opplysninger om. Som man ser gjentas her feil årstall for Kants død. Vi kontaktet derfor museet igjen og de rettet feilen. De var svært interessert i Kant og de andre samiske gjeterne innsats i Opdal Renkompani.

Nils Olsen Kant var 44 år da han flyttet til Nore og Uvdal

I søk Bodil gjorde i folketellingen i år 1900 for Nore herred, fremkommer det at Kant er ugift, født i 1846 i Selbu og bodde rundt 1900 på Loftstueiet i Nore herred. Da han skrev kontrakt med reinkompaniet i 1890, var han 44 år. Nytt søk i folketellingen i 1900, viser at han er «besøgende» hos familien til Tosten Tammasen Skaalbø i Tessungdalen og at kona Birgit er fra Opdal. Det opplyses at Kant kommer fra Røros og er bosatt i Opdal i Numedal. Vi fikk stadig påminnelser om Kant, enten i form av foto som dukker opp i forrige generasjons svart- hvitt-album eller i prat

med de som husker ham eller er fortalt historier om ham. Kanskje flere lesere har flere historier om ham, det er vi interessert i å få høre om. Foto har dukket opp i Bodils arkiver og min mors Helga Fønnebø Johansens album. Kant var del av Uvdals hverdagsliv frem til sin død i 1930 og minnene om han holdes levende gjennom den muntlige fortellertradisjonen i bygda.

Kjærlighetssorg førte han til Uvdal, men «al-ler vø-re- redd» i fjellet

Even Tråen skrev i Laagendalsposten i 2016 om Kant. Han hadde funnet en artikkel av G. Stein som sto på trykk i LP i 1926. Beretningen handlet om et møte med Kant på Hardangervidda, og artikkelen var signert G. Stein. Han forteller at han bodde i ei steinbu nær ei seter for å fiske. En kveld han kom dit, var døra lukket innefra. Han ropte, og døra ble åpnet. Han så en mørk skikkelse som gikk tilbake til senga, og intet ble sagt annet enn god natt den kvelden. Slik var mitt første møte med Kant, skriver Stein og forteller om en liten kar med kraftig kroppsbygning som ikke var merket av

Kant her sammen med Tov G. Løvstuen og Georg Prestegården fra Uvdal, på slutten av 1920-årene, Fotoet er tatt av Bodils mor, Ågot Reiersen, i forbindelse med en artikkel om tamreindrift. Hun var korrespondent for «Busken»/Buskerud Blad og freelance t bl.a. med reportasjer i Fremtiden.

så høy alder som Kant fortalte at han var, nemlig 73 år. Som vi nå vet, ble Kant født i 1846, og da må dette vært i 1919.

Stein forteller at håret var stort og ravnsvart, og han pep når han snakket. Kant ble spurt om han ikke var redd for å ferdes alene i fjellet senhøstes, men Kant hadde svart: «al-ler vø -re re – redd» og lagt til at om en hadde Gud med seg, var en trygg. Bymannen Stein var i starten fordomsfull, og ifølge teksten: «måtte han vedkjenne at han hadde trodd det var en hedning han hadde møtt, men ble belært i egen religion». Kant fortalte ham også at han kom fra Røros-traktene og reiste derfra på grunn av en ungdomskjæreste som han ikke fikk. Kant hadde en spesiell måte å snakke på, forteller Stein, noe Bodil også minnes. Han hadde en særegen uttale – litt stakkato – og stemmen og toneleiet hadde en særlig klang, som hun i dag som hun i dag, med kunnskap om samisk språk, tolker som preg av morsmålet sør-samisk.

I 1920-åra er Kant avbildet sammen med Tov G. Løvstuen og Georg Prestegården (Enerstvedt, 2006. s. 21), og i billedteksten står det at han på grunn av dårlig syn, sluttet

som reingjeter. Eksakt når han sluttet, gir kildene ulike årstall på, en gang mellom 1912-1920 var nok tiden som gjeter forbi. Ifølge opplysninger fra Lars Enerstvedt fikk han føderåd fra Opdal Renkompani etter at han sluttet å gjete på grunn av dårlig syn rundt 1916. Fra 1927 til 1930 nøyte han heldigvis gode dager som del av familien Reiersen Grøtjorden og i lek med ei lita jente på gården Jemtland i Uvdal.

Kilder:

Enerstedt, L. (2006). Opdal Renkompani 100 år 1890 –1990. Drammen: Saturn. Grafisk kommunikasjon.

Haakenstad, H. (2010). Hardangervidda til Lågens kilder – Vandringer, fiske, natur og kulturhistorie. Eget forlag: Skog og varde. Valdres trykk as.

Haukelid, K. (1979). Dryge turer og tungt vann. I F. P. Nyquist Red. (1979) Hardangervidda. Oslo: Grøndahl og Søn Forlag A.S.

Henriksen, V. og Indrelid, S. (1990) Vidda og mennesket: Del II Viddas egne folk. I Finn P. Nyquist. (red.) (1990). Hardangervidda. Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A.S.

Hytta, L. (2009). Fjellfolkets rike. Folk og virke på Hardangervidda. Øvre Numedal Fjellstyre.

Midthjell, H. B. (2018). To tusen år med samisk historie i Trollheimen. I Spor- arkeologi og kulturhistorie, s. 42-47, nr. 2/2018. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet/Museumsforlaget.

Severinsen, A. (1974). Sørsamenes fjellfiske, ørret, sik og røye -et svømmende matforråd. Røros: Publikasjoner. Rørosmuseet.

Sønsterud, K. (1998). Nore og Uvdal i form og nye – frå Rudi til Kyllsdal. Del II: Gards- og ættesoge for Uvdal. Nore og Uvdal kommune: Nore og Uvdal kommune/Teiknestugu.

Tråen, E. (2016). Paa Numedalsheiene. Kongsberg. Laagendalsposten 22.10.2016.

Veku, O. (2000) Norsk etternamnleksikon. Norske slektsnamn - utbreiing, tyding og opphav. Oslo: Det Norske Samlaget.

Vamre skoles siste år som skolested

Av Trygve Simensen

Vamre skole er det vesle skolehuset i skogkanten nord for Vamre-gårdene i Rollag i Numedal. Skolen blei nedlagt ved sentraliseringen i 1958.

Ragnhild Nesset

Unge jenter som akkurat var ferdige med videregående skole, søkte seg frivillig til det vesle skolehuset uten bilvei, uten elektrisk komfyr og med ansvar så vel for sin egen leilighet som for oppvarming av skolerommet pluss full undervisningsjobb seks dager i uka.

Disse unge «frøkner» bodde i ensomheten med utedo og en sparsom kjerreveg like forbi vinduet en hel mørk vinter.

Vamre skole. Foran fra venstre: Haldis Næsset f. 1945, Bjørg Dokka(?), Åse Dokka (g. Bjørkgården) f. 1942, Inger Simensen (g. Hansen) f. 1942 og Ingebjørg Helgesplass(?) (g. Stryse) f. 1940. Bak fra venstre: Ragnhild Nesset (f. Hoff) (1905-90) og Kristi Kongsjorden (1881-1976). Bildet utlånt av Rollag Fotoarkiv.

Min skoletid starta med Ragnhild Nessel som lærerinne i hennes 28. år i Vamre hvor hun hadde hatt begge mine foreldre og mine fire søsken.

Et minne fra tida med Ragnhild er om spissing av blyanter, for det skulle selv de minste lære: På et bord ved kateteret lå et lokk fra en skoeske med en skarp tollekniv oppi. Vi måtte gå fram dit og selv, under veiledning, bruke kniv til å spisse blyanter med uten å søle utenfor eskelokket og sikkert uten å sløse med blyanten.

Bygda hadde et svært godt forhold til familien til Ragnhild, og deres utrettelige hjelp til de som trengte det, er kjære minner. Ski kunne jo være mangelvare hos familier som hadde det trangt økonomisk, men siden Ragnhild mente at «å løype på ski» var vesentlig, med både hopp og slalåm på «timeplanen», skaffa hun alle barna ski. Rettnok skal det sies at brødrene hennes eide skifabrikken på Kongsberg, men stor-sinna var det likevel

Thora Marie Åvik

Utpå høsten i 1954 slutta Ragnhild, og da kom så Thora Marie Åvik fra Lindesnes. En lang vei hadde hun reist, og lite ante hun om hva hun gikk til. På Laugi stasjon møtte en representant for skolestyret, og etter en liten biltur måtte de ta beina fatt. Thora Marie var et sprekt turmenneske, livat og åpen, så året gikk bra. Noen ganger blei det hjemmebesøk for å se til syke barn, det husker jeg godt, ellers må kveldene ha vært lange i de to små romma som ho disponerte. Høyt var det under taket, like høyt som i skolerommet, og med ei enslig lypære hengende ned midt i rommet.

*Vamre skole
ca. 1970.
Foto: Trygve
Simensen.*

Var ho redd? Nei, aldri redd noen ting, og alltid med ulåst dør (Jeg snakka senest med henne for et år siden).

Thora Marie stilte store krav til hjemmelekser. Ennå husker jeg en opprørt far som kom på besøk og satt ved vårt kjøkkenbord og refererte leksene som var gitt. Som småbruker med en skolegang fra svært tidlig 1900, var det nok ikke hans stil å lese leksur, noe han heller ikke mente at barna behøvde.

Thora Marie hadde litt erfaring før ho kom til Vamre. Man måtte nemlig være 20 år for å komme inn på lærerskolen den gang, og siden hun hadde tatt artium som svært ung, underviste hun først et år hjemme på Sørlandet før hun kom til oss. Etter dette året var hun kvalifisert for lærerskolen.

Et godt år i Vamre

Dette året fikk skolerommet et nytt vindu nedover mot jordene på Vamre. Et stort, tre-fags vindu gav etterlengta lys fra flere kanter. I klasserommet hang jo bare fire enkeltpærer og lyste fra taket, noe som etter tidens krav var i minste laget.

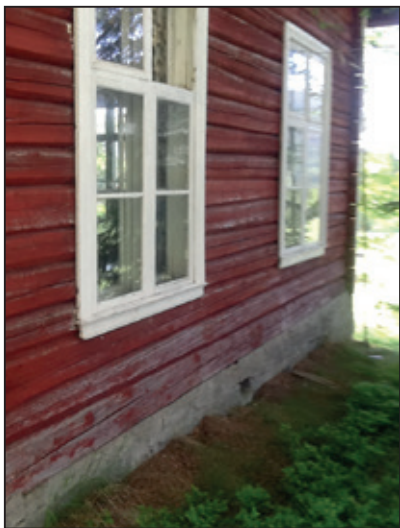
Få år tidligere hadde Olaf, Ragnhilds mann, laga nytt inngangsparti på skolen. Skolebildene fra før 1950 viser en flott utbrodert sveitserinngang, men da med dører rett inn både til lærerens leilighet og til skolerommet. Dette må ha vært kaldt. Den nye inngangen gav plass både til garderobe for læreren og et lite materialrom.

Med den nye gangen kunne frøken gå i morgenkåpe fra sin leilighet og inn i skolerommet for å fyre opp uten egentlig å gå ut, og jeg husker klart at det hendte vi kom før frøken hadde stått opp. Dette var ikke fordi hun lå lenge, men fordi vi var uforskammet tidlig ute. Dagen starta jo tidlig på gårdene, og det var da ingen grunn til å vente. Med godt skiføre var veien til skolen, i alle fall for meg, rask og en rein fryd å kjøre.

Men Thora Marie husker også forseintkomming, ikke slik at det var vanlig, men bodde man langt av lei og var mørkeredd, var det kjekt når store brødre skulle samme vei om morgenen. Hvis ikke, kunne det nok hende at en førsteklassing valgte å vente med å gå på skolen til lyset kom.

Thora Marie kan bare huske å ha hatt et godt år i Vamre. Kontaktnettet var nok ikke særlig stort, helsesøster Astrid blei hennes nære venn, ellers var det nok naboene på de nærmeste gårdene som står i minnet som gode og inkluderende mennesker. Thora sier at hun var på besøk til alle hemma, en bragd for ei ung jente uten kjennskap til mengder av snø, mørke kvelder og intens fjøslukt.

Vi husker begge to julefesten, da var det kakaokoking og påsmøring av julekake i frøkens kjøkken, intet var «privat». Det var levende lys på treet og orgelmusikk til sangen og gangen rundt juletreet. Håken Jaren spilte på eget orgel, brakt til skolen med hest og slede i dyp snø en dag mens vi var på skolen.

Paradisgroper langs veggen. Foto: Trygve Simensen

Leik og moro

Omgivelsene til skolen var vesentlig som tumleplass for oss barna. Vi var ikke nøye med å ta oss lange friminutt, men kunne fare vidt av sted og unngikk gjerne at å bli ropt inn igjen. Vinterstid lokka bakkene, og hoppbakken noen hundre meter nedafor skolen blei flittig besøkt. Sommerstid var stor granskog interessant. Nordøst for Øvre Vamre fant vi en «vikinggrav» som lot fantasien løpe løpsk.

I 1954 begynte det fire gutter i Vamre. Det var heller ikke jenter i 2. klasse, så først på 3. trinn fant vi de som hoppa paradiset! I mange år etter min skoletid i Vamre kunne man fremdeles se gropene etter paradishopping langs skoleveggen. Gropene antydte at barneleiker slett ikke var noe flyktig, men varte ved i generasjoner.

Hvordan vi så ut da vi kom inn etter leik og moro ute, er nok en annen sak. Skolerommet blei vaska hver dag, og oftest var det ei jente som akkurat hadde gått ut av skolen som fikk jobben mot betaling. Vi må jo ha grisa til noe fryktelig, for ingen tok av seg på beina. Gummistøvler og skisko satt på hele dagen, og vått tøy blei stabla rundt klasserommets eneste ovn, en stor og flott etasjeovn som frøken må ha hatt et enormt ansvar i å holde varm hele vinteren. Frøys ikke vannet, drakk vi vann av ei slags fontene på håndvasken. I skolen var vassausa borte for godt selv om den absolutt eksisterte hjemme.

Helsemessig sett blei vi nok tatt vare på etter tidas krav. Distriktslegen kom en dag med stor veske, gående fra Vamre, og vi blei bokstavelig avkledd ved våre pulter. Det var bare guttene, og minnet om stor forskjell i forberedelsene til denne dagen husker jeg godt: Det var nok ikke alle som hadde vært i byen og handla nytt undertøy til legevisitten, kan man si.

Lærdom

Så blir spørsmålet om vi egentlig lærte noe, eller om det var slik at den viktigste dagen var den da vi ikke var på skolen. For de små og de store gikk jo hver sin dag slik at det blei tre skoledager på hver gruppe.

Jo, vi lærte. Som Thora Marie sier, om enn hun var uten pedagogisk utdanning, forsøkte hun jo å følge læreboka i alle fag, så stoffet blei gjennomgått. Progresjon var noe bøkene la opp til, og individualisering var et ukjent begrep. Men med så få i klassa

Vamre søndagsskole 1957. Bakre rekke fra v: Bjørg Dokka, Inger Simensen, Åse Dokka, Ingebjørg Helgesplass. 2.rekke fra venstre: Knut Bakke, Kåre Løkseth, Jan Løkseth, Harald Hagen, Egil Simensen, Severin Helgesplass, Karin Bekkjorden, Gunleik Kleivan, Jan Simensen, Elsa Juvelid, Bjørg Hagen Fremre rekke: Kjell Hagen, Trygve Simensen, Halvard Bjørkgård, Torgunn Juvelid. Ukjent fotograf. Utlånt av Gunvor Haug i Rollag (som leda søndagsskolen)

hadde man jo tid, tid så vel til omsorg som til innøving av grunnleggende ferdigheter. Og jeg tror vi var snille elever som var glade for å få et innblikk i verden utenfor vårt eget univers. Og om det kom vandrende en kar på veien fra Vamre, kunne det gjerne være en omreisende predikant eller en annen gjest som kom med en filmrull i veska. Da blei det høytid, for filmapparatet var det lett å koble til, og rullgardinene gjorde rommet mørkt nok til å ta verden inn via dette merkelige mediet som hette film, nesten like merkelig for oss som telefonen. Fire korte ring, det var signalet som blei manuelt utført om man skulle ringe til skolen, et signal som selvsagt var annerledes enn til de andre gårdene på linja. Oppringingen skjedde via sentralen, en manuell tjeneste som også da var så begrensa at bare noen få hadde kjøpt den.

En svunnen tid, litt uvirkelig å tenke på for den som har levd hele sitt yrkesliv i skolen. Vi som fikk være med på Vamres siste år, led ingen nød, vi blei tatt godt vare på, vi levde et liv i større nærhet til jord og skog enn til bøkene, og bare i korte øyeblikk fikk vi et pust av den verden som eksisterte utenfor bygda.

Bestemors kjevla

Av Trygve Simensen

For småkårsfolk har det aldri vært snakk om store og verdifulle arveoppgjør, men via min mor fikk jeg overta bestemors kjevla, noe jeg anser som en større arv enn mye annet.

Bestemor, Tønne Pedersen Plassen (f. 1886), kom sammen med sin ektemann Karl Kravik til Vidhammer i Rollag i 1920 da de kjøpte denne gården.

Her skulle bestemor bo resten av livet, de siste åra som enke etter at bestefar hadde fått slag og var sengeliggende heime i flere år før han døde i 1955. De bodde da i ei stue de hadde fått bygd på gården da sønnen og familien overtok drifta.

Mine minner om bestemor er gode. Når vi kom på besøk til henne, vanket det melk fra ei fin PP-mugge (Porsgrunn Porselen), den var med blått mønster. Og så fikk vi snipper, disse tykke snippene som slett ikke var småkaker, men som nærmest var som et lite måltid å regne. I en periode forsøkte jeg å gå til bestemor før klokka 12 om dagen. Bestemor hadde nemlig gjøkur, og det var jo midt på dagen man virkelig kunne høre gjøken!

Hjem til oss var det

Bestemor Tønne, ca. 1940. (Fra Trygve Simensen)

20 minutters gange gjennom skogen, og denne veien brukte både vi og bestemor når vi besøkte hverandre både titt og ofte.

Numedalslefsene er noe vi er svært stolte av, og som vi verdsetter høyt i alle livets og årets høytider. Tynne og store som de er, smurt med smør og sukker, er det virkelig festkost som aldri har gått ut av tradisjonen, men som fremdeles brukes, for eksempel til «småmat» eller betasuppe til fest.

Lefsestabel. (Fra Trygve Simensen)

Bestemor bakte lefser for oss. Dette er minner som sitter godt, for når det blei bakt inne på kjøkkenet, på bakstefjøla som ellers hadde tilhold på stabburet, var det slett ikke lett å være barn. Vi skulle ikke springe ut og inn, for da blei deigen kald, og bestemor fikk trekk på beina. Heime satt alltid bakstekonene ved fjøla, og det var kort avstand til kjøkkendøra som gikk rett ut i en kald gang.

Lefsene blei bakt ut og lagt i stabel med papir mellom, før de høytidelig blei båret til eldhuset og stekt på den gamle og svært sprukne, vedfyrte takka. Her gjorde faktisk barna en innsats: Rundt stabelen lå det tykke klede for å beholde fuktigheten. For hver lefse som var ferdig stekt, skulle de tykke kledene som ruva (den ferdige stabelen) med lefser, løftes av raskt, og deretter legges på, like raskt etter at den nystekte, varme lefsa var riktig plassert. Dette fikk en liten gutt lov til å gjøre, mamma var nemlig opptatt med et dynkeklede som av og til måtte brukes for å få riktig mengde fuktighet inn i det ferdige produktet.

Etter steking blei den store fjøla med de innpakka lefsene båret inn på kjøkkenet igjen og fikk ligge der på bordet til etter kveldens fjøsstell. Da var det tid for smøring og sukring og nødvendig produktkontroll. Var vi heldige, kunne vi kanskje få litt avklipp fra kantene, eller en smak av den siste lefsa fordi den som oftest var svært lita og således ikke skulle oppbevares sammen med de andre.

Alt dette er minner som knytter seg til bestemor kjevle, et kjevle jeg nå har og bruker stadig.

Det finnes fortsatt heime i Rollag rester av bestemors virke som læremester.

Ragnhild Mogan, som har vært en stormester i bakst, husker godt da ho kom til Risteigen og lærte kjevlekunsten av bestemor.

Bestemors kjevle er en svært rik skatt som jeg har med meg, og som jeg kun bruker til demonstrasjon når jeg holder bakekurs. Jeg tar ikke sjansen på at kjevlet skal få skader av litt uforsiktig håndtering.

Min mor overtok kjevlet etter bestemor da bestemor slutta å bake. Da var det mors tur, samme opplegg, deigsetting og utbaking like etter fjøsstellet om morgenen, så steking i eldhuset. Dette siste blei det nok slutt på ganske raskt da mor blei alene om arbeidet, for da kom den elektriske takka i bruk (ca. 1957), og alt arbeidet i eldhuset blei historie.

Vi numedøler er litt sære på lefser, og det er ikke en tilfeldig oppskrift som brukes. I så måte er det litt merkelig at bestemors oppskrift, hvor det skulle være «to store suppeøser» fløte og «mel til passe deig», i mors tid blei erstatta av en mer eksakt

angitt mengde ingredienser. Grunnen til dette er kanskje framveksten av husmorskolene og påvirkningen fra det mer mål- og vektbaserte samfunnet som blant anna disse skolene førte med seg. Selv mamma kjøpte seg Stabekkboka, kokeboka som blei utvikla på Statens lærarskole i husstell. Mammas bok er fra 1961 og er en revisjon av 1955-utgava. Prisen var kr. 49.10, og jeg kjenner faktisk til at noen tok slike kokebøker på avbetaling med 10 kr/mnd!

Bestemors kjevle var med over alt, og det er helt utrolig at et kjevle, med svært smale riller, kan holde så godt selv i en alder av nærmere hundre år. Nå er kjevlet godt slitt, og det er 1 – 2 mm smalere ytterst enn inn mot midten. Dette tyder på at bruken har vært god, og at det nok har blitt laga noen tusen lefser med det. Ikke

Trygve Simensen med bestemors kjevle. De var vanligvis laget av bjørk. (Fra Trygve Simensen)

minst er det utrolig at noen kan ha laga slike fine ting med nokså enkle redskaper og middelmådig lys. Særlig når man i dag knapt finner noen som våger å påta seg å lage maken, med en presisjon som skulle den være laga av maskin både hva dybde og bredde på rillene angår.

Men hvorfor er jeg nå så redd for dette kjevlet, kan ikke et hvilket som helst gjøre jobben?

Jo, på ett vis er det rett, men jeg kan vel si at jeg har blitt litt sær etter hvert, og for oss som baker mye, er det jo spennende, om ikke vesentlig, å se på mønstringen i det ferdige produktet. Mønsteret på kjevlet skal nemlig sitte igjen i lefsa, og således vitne om kjevlets grovhet – eller – i min situasjon, om kjevlets finhet i rillene. Skulle jeg sammenligne det å studere kjevlemønsteret på lefsa med noe, kan det kanskje være det at enkelte håndarbeidsentusiaster tillater seg å se på vranga av en brodert duk hvor fin sømmen er der, - litt sært, vil vel de fleste si.

Og med bestemors kjevle, kan jeg i alle fall ikke skylde på dårlig emne. Således kan jeg jo slutte meg til Olav Aukrusts ord: «Emne, gut, det lyt du ha...».

Og klarer jeg å utnytte det emnet jeg har overtatt etter bestemor, skulle i alle fall min generasjon kunne få gode lefser, for å bringe en god Numedals tradisjon videre.

Mor Annie Simensen (Fra Trygve Simensen)

Bakre rekke f.v.: Arthur Øya, Hartvigsen, Syversen (Bombakken), Hermansen, NN, Reidar Ek (Raumyr), Kristoffer Hvam (Bombakken), Lars Hvam (Bombakken), Sigurd Hellerud, Oskar Halling, NN. Midtrekken: NN, Schwanborg, Anders Thorberg (Drammensv.), NN, NN, Carl Halvorsen (Krakebakken), NN, Sverre Sembsmoen, NN, Ove Lund, Alf (Amundsen) Hvidsten, NN, Alf Kjennerud, Damtjernhaug, NN, Eugen Syvertsen, Harald (?) Damtjernhaug, NN, Einar Kjørstad, Karl Gudmund Antonsen (Åslandsgate), NN, Sverre Larsen (Banjo- Larsen), Mantor Martinsen, Ottersen (Baneveien). Fremre rekke: Sønn til baker Kristiansen, Asbjørn Pålsen, Myglund, Alf Gundersen (Apis), Nils Hesla, Johannes Hedenstad, Hvam (Gatesjømann) (Oskar Hvam kalte seg Oskar Jørgensen etter faren som het Jørgen), Conrad Ek

Utvandring til Canada i 1927

Av Egil Håvaldsrud

I 1927, 1. april, reiste 60 unge arbeidsledige menn til Canada. Det var «fortvilende arbeidsforhold og framtidsutsikter» her hjemme som gjorde at masseutvandringen ble støttet av kommunen. Billettene til reisa var forskuttert av kommunen. Siden dette var et kommunalt anliggende, ble canadafarerne samlet i bystyresalen før avreisen i 1927. Her blei det tatt bilde av de som skulle reise. Bildet er tatt i den gamle bystyresalen av ingeniør Jørgensen.

Mange av guttene kom tilbake etter kort tid. Den første som betalte «lånet» tilbake, var ifølge Per Helliksen, Kåre Helliksen.

I Halifax fikk guttene fra Kongsberg utbetalt 25 dollar for dekking av utgifter på den videre reisen. I Winnipeg ble de ventende i tre dager. Det var flere som da hadde brukt opp (drekk opp) alle pengene, så de måtte bli igjen der. Resten reiste til Edmonton. Et måltid mat kostet 25 cent. Dette blei fortalt av Oscar Halling som bodde i Gamlegrenda. Han var i Canada i 12 år.

Likvidasjonen på Kongsberg

av Dag Kristoffersen

Likvidasjon betyr egentlig å avvikle noe. Under krigen blei ordet også brukt om å avvikle et menneskets liv lovlig. Altså noen hadde da rett til å drepe. Og de som skulle drepes, var først og fremst de som var farlige for motstandskampen, motstandere av Hjemmefronten og Milorg. Også på Kongsberg skjedde det, og i ettertiden har det gått mange spekulasjoner på hvem som sto bak og hvem som gjorde det. Endelig er saken oppklart.

Likvidasjoner i Norge

Både under krigen og etter krigen har drapene som blei utført på okkupasjonsmakten og Nasjonal samlings medløpere og støttespillere, vært omstridt. Særlig forfatteren Egil Ulateigs bøker skapte diskusjon. Arnfinn Moland, historiker og tidligere leder av Hjemmefrontmuseet, så seg nødt til å få en avklaring på dette, og det er hans bok «Over grensen?» som har blitt referanseboka en må ha om dette temaet. Bruken av ordet «likvidasjon» tilsier at en allerede under krigen så på dette med helt andre øyne enn drapene Gestapo og tyskernes medløpere gjorde i Norge. Moland har kommet til at det skjedde 82 likvidasjoner i Norge i løpet av krigsårene. Fem i 1942, 12 i 1943, 41 i 1944 og hele 24 på om lag fire måneder i 1945. Både den norske regjeringa i London og Milorg i Norge var i de første krigsåra sterkt imot slike likvidasjoner siden det kunne føre til represalier fra okkupasjonsmakten og NS-regjeringa. Men samtidig bestilte Milorg likvidasjoner fra Asbjørn Sundes «Osvaldgruppe». De var rett og slett bedre trent med krigserfaring fra Spania og tøffere i slike situasjoner. Britenes SOE via Kompani Linge sendte inn folk fra England for likvidasjoner etter lister bl.a. satt opp av Asbjørn Bryhn, seinere sjef for Politiets Etterretningstjeneste (POT). Han hadde også «ureglementert» samarbeida med Asbjørn Sunde ut fra denne lista han hadde satt opp over «farlige personer» som måtte likvideres. Mot slutten av krigen blei dette akseptert også av Milorg og regjeringa, og det hadde jo mye å si for hva som skjedde etter krigen mht. å slippe rettsforfølgelse, da disse likvidasjonene blei godkjent. Så dermed var ikke lenger «Osvald gjengen» banditter, som de hadde blitt stempla som i de første krigsåra.

Sandsværing unngikk å bli drept i likvidasjonsanslag

En av de mest kjente likvidasjonene under krigen var det som skjedde i Blindernveien i Oslo, 8. februar 1945, og det var det Milorg som sto for. Sjefen for Sikkerhets- og Statspolitiet, Karl A. Marthinsen, blei der drept av både maskingeværskudd og direkte pistolskudd mot hodet for å sikre at han døde. Likvidasjonsstedet var beregna ut fra at bilen gikk på knott og ville senke farten i bakken. Ved siden av han satt sjåføren hans, Dagfinn Dagseth fra Øvre Sandsvær. Han blei truffet av et skudd i handa og et i kneet samt tre streifskudd, men kom seg ut av bilen og unngikk dermed døden i dette attentatet. Etter krigen blei han dømt til to år og tre måneders fengsel.

Men verre var det nok med represaliene som blei satt i gang. Hele 24 motstandsmenn som allerede var arrestert, blei henta ut fra Akershus festning, og fire andre borgere blei plukka ut. Marthinsens kamerat justisminister Sverre Riisnæs var selv med etter sterkt brennevinsinntak og fyrte vilt med sin pistol mot mennene som skulle henrettes. Riisnæs blei for øvrig ikke dømt til døden etter krigen. Mange mener at han spilte gal og dermed unngikk dødsstraff. Han fikk straff på Reitgjerdet mental-sjukehus og blei skrevet ut i 1960.

Likvidasjoner i nærområdene til Kongsberg

I nærområdene til Kongsberg skjedde det også likvidasjoner. Fra 1. juli 1943 var politibetjent Yngvar Løvdok fra Drammen blitt lensmann i Haug i Øvre Eiker. Han var blitt en farlig angiver som reiste rundt i hele Buskerud og sto for en rekke avsløringer av det illegale arbeidet. Blant annet var han medansvarlig for opprullingen av avsnitt 16.1 på Kongsberg høsten 1943 (se for øvrig nedafor). Dette blei rapportert, og Hjemmefrontens ledelse beslutta at han måtte tas av dage. Oppdraget var vanskeligere enn venta, med da han skulle i selskap til kollegaen Hans Christian Qvan i Skoger 18. januar 1944, slo de til. Linge-karen Edvard Tallaksen (som seinere blei tatt sammen med Gregers Gram) var kommet til Drammen for å ta han. Tallaksen skulle slå han ned med ei lånt politikølle for deretter å frakte han avgårde og presse han for å få vite hvor mye han visste. Rett utafor hjemmet til Løvdok i Schreinersgate 7 i Drammen spør Tallaksen om det er Løvdok. Får et bekreftende svar og får gitt han et slag, men bommer med noen centimeter så Løvdok springer til nærmeste hus. Tallaksen følger etter og skyter fem skudd hvorav fire treffer. Det blei full oppstand, og hele politistyrken i Drammen tråkka rund drapsstedet og ødela bevisst spor. Ingen naboer hadde hørt noe. Svært mange var innforstått med hva som hadde skjedd og oppførte seg deretter, noe som vi kanskje også skal se seinere.

En noe mer tragisk likvidasjon, må en vel si, skjedde natt til 20. juni 1944, ikke minst konsekvensene ved represaliene etterpå. Lensmannen i Nedre Eiker, Arthur Horgen, hadde overtatt den vesentligste delen av Løvdoks politiske arbeid. Han var

Olav Wettestad.

Åge Hedenstad.

overivrig i etterforsking av illegalt arbeid, heter det. Søndag 2. mai 1944 kommer Horgen kjørende i Hokksund sentrum, denne dagen ekstra mistenksom og var på utkikk etter mistenkelige etter at Osvaldgjengen hadde rana en sparebank på Modum 17.april. Så ser han noen gutter sitte på trappa til Fagerlis forretning. De er studenter på vei til et Milorg-opdrag og venter på skyss. Han fortsetter og lenger borti gata treffer han betjenten sin. Så kjører de bort til guttene som han da tror er ranerne fra Osvaldgjengen, og går ut av bilen. Lederen for gruppa, Finn Reidar Andersen, grep pistolen sin, men Horgen skjøt først og drepte han. En kommer seg unna, men blei seinere angitt av ei eldre dame. I en av ryggsekkene finner de et kart over Holtefjell der det er ringa rundt cellene. Horgen sammen med gestapomenn fra Drammen og soldater omringer cellene, og i alt ni studentene blei grepet. To av disse var **Aage Lorang Hedenstad** f. 1921 og **Olav Josef Wettestad** f. 1923, begge fra Kongsberg.

Dermed blei likvidasjonsordre av Horgen gitt. Han var i ferd med å rulle opp Hjemmestyrkene i distriktet, så dette blei sett på som en helt nødvendig likvidasjon. Det blei først montert en sprengladning i bilen hans som skulle gå av når han startet bilen. Imidlertid var det feil ved bilen, og Horgen oppdaget sprengstoffet. Men ved andre forsøk lyktes hjemmefrontmennene. Dessverre sov Horgen sammen med kona. De som skulle likvidere han, gikk inn i hagen kl. 0200 om natta, men fant der

to vinduer som sto åpne. For å være sikre kasta de en håndgranat inn gjennom hvert av vinduene. Av en eller annen smalt det ikke så høyt, så det var såkalte «lydløse håndgranater». Så det var ingen som reagerte selv om dette var midt i tettbebyggelsen. Begge ble drept umiddelbart da den ene håndgranaten falt midt i senga mellom dem. Lensmenn som seinere ble beskylt for å drive angiveri, fikk et visittkort med følgende tekst «Velkommen etter. Hilsen Horgen». Det er forøvrig ulike versjoner av hendelsen som gjengis.

Kulturminister Rolf Jørgen Fuglesang uttalte til staposjef Marthinsen at en passende svar på drapet var å skyte ti patrioter. De ni studentene som satt arrestert, ble dermed henta ut 3. juli og dømt til døden. Wettestad sammen med seks andre ble skutt på Trandum 4. juli. Dagen etter ble Hedenstad og en av de andre henta. Hedenstad hadde blitt dømt til 15 år, men både han og medstudent Kjell Koren ble dømt til døden og henretta 5. juli.

Bare tre uker før freden, skjedde det en svært omstridt likvidasjon ute på jordet på Hals i Øvre Eiker. Sverre Hals hadde vært med tyskerne på en razzia. Ute på jordet 18. april 1945 da han harva, ble han konfrontert med at han var kjentmann for tyskerne. Dette benekta han. Han ble så skutt. Han hadde også vært med å vise vei for tyskerne tidligere da en mann ble skutt. Dette skal ha vært bakgrunnen. Her blir det fortalt i ettertid at det ble trukket om hvem som skulle gjøre det. Mannen som skulle gjøre det, turte likevel ikke, men at det da kom inn en helt annen som hadde psykisk styrke til å gjøre det.

I 1947 ble saken tatt opp igjen av kona til Sverre Hals, Astrid Hals. Likvidasjonen ble da bekrefta lovlig av milorgsjef Jens Christian Hauge. Men det blir også bekrefta at det ikke var noe forsettlig angiveri.

Lik i Eikern og Fiskumvannet

Den tredje likvidasjonen i Norge skjedde i Kongsberg milorgområde på ettersommeren 1942. Til Dagali kom det en som utga seg for å være engelsk sjømann. Han var blitt torpedert utafor Vestlandet, hevda han. Han ble sendt til Kongsberg først i huset til John Gjestrud i Jondalen, og det var med tanke om at han var provokatør. Han snakka dårlig engelsk, var nervøs og patta på ei kald pipe. Han prøvde også å rømme, men ble raskt fanga inn igjen. Derfor ble han frakta til Fiskum, til Kristian Smedstads hus like ved Heimtun og satt under streng bevoktning. Sentralledelsen i Milorg bestemte likvidasjon. Etter to uker i huset ble han tatt av dage og senka i Eikern med ståltråd og stein. Men liket fløyt opp, og 21. august 1943 ble det funnet av Erik Høgstad. Politifolk med kontakter i Milorg identifiserte liket ut fra pipa han hadde. I denne pipa fant politifolkene en kapsel med papir med oversikt over alle han hadde vært i kontakt med fra Vestlandet og til Kongsberg. Dette kunne ha ført til stor

opprulling av hjemmestyrkene flere steder. Etter krigen bekrefta Befehlshaber der Sipo i Oslo at det var en av hans agenter, altså en tysker. Dermed var dette den første tysker som blei likvidert og havna altså i Eikern. Seinere, natt til 21. februar 1944, skjedde det en tragedie i huset til Smestad. Vinmonopolbestyrer Einar Haug på Kongsberg som først hadde vært i Milorg for seinere å melde seg inn i NS, skulle fraktes til Sverige for ikke å røpe noe. Han tente på huset som brant ned, og dermed omkom han selv også.

Helt mot slutten av krigen skal den andre agenten tyskerne hadde i området, ha blitt likvidert av XU. Han hadde infiltrert organisasjonen, men blei avslørt. Likvidasjon blei klarert, og han blei drept med bare nevene og kasta i Fiskumvannet. Dette var, ifølge Moland, den eneste i XU-regi. Det er imidlertid ingen direkte kilder om dette.

Olaf Dexter Dokken i canadisk uniform.

Kilde: Flesberg fotoarkiv.

Olaf Dokken – Lyngdal, Hamar og Canada

Olaf eller Ole som det står i kirkeboka var født på Dusterud i Lyngdal sogn i Flesberg 27. mai 1887. Han omtales som Olaf eller Olav, men også i dødsannonsen står det Ole. Det er jo det mest logiske at han var oppkalt etter farfar da han var den førstefødte i familien. Det var innerst og snekker Knut Olsen Dusterud og Jøran Kristoffersdatter Livlandeie, som det står i kirkeboka, som var foreldre, men det var Jøran som var datter av bonden på Dusterud. Så de overtok Dusterud i 1890. Olaf fikk sju søsken. En av disse, Hellik Dusterud, flytta til Saggrenda og fikk mange barn der som er kjente i sølvverksmiljøet. Foreldrene til Olaf flytta til Øvre Dokken i 1916. Derav navnet Dokken i stedet for Dusterud for Olafs del. Jøran døde i 1929, og Knut Dusterud/Dokken flytta til Kongsberg og døde der i 1946, så han fikk oppleve likvidasjonen av sønnen.

Olaf dro ut av bygda for å få seg utdanning. I 1907 var han på Hamar og var lærerskoleelev. Der traff han den tre år eldre Mathea Ludvigsdatter Onsenengen fra Ringsaker. Med henne fikk han sønnen Leif 31. desember 1907. Olaf bar navnet Olaf Knudsen Dysterud da, som det står i kirkeboka. I 1910 bodde Mathea som innerst og syerske på gården Aaset på Ringsaker sammen med sønnen Leif. Olaf står ikke som uteksaminert elev ved lærerskolen, så antagelig slutta han.

Så dro han og den seks år yngre broren til New Brunswick i Canada i 1910 med skipet Oscar II. Anders kaller seg Dexterud, mens Olaf kaller seg Dexter. Så antagelig etter at foreldra flytta til Dokken, tar han navnet Dokken når han kommer hjem. Men før han kom hjem, verva han seg til den canadiske hæren. Om han tjenestegjorde i verdenskrigen, er usikkert, det sies, men han er ikke funnet ved søk på soldater som deltok i krigen. Men ifølge Laagendalsposten 13.november 1944 skal han ha deltatt som sersjant.

Til Kongsberg

Muligens var det bakgrunnen i den canadiske hæren samt lærerskolen som gjorde at han fikk stilling som politikonstabel på Kongsberg. Det ser ut til at han begynte i politiet i første halvår 1920. (Første journalregistrering av han er 15. juni 1920.) Muligens var det fetteren, politibetjent Kristoffer Aasane, som fikk han inn i politiet. Men Dokken måtte tilbake til Lyngdal for å finne seg kone. Der var det Marit Olsdatter på Geitnes han fridde til. Hun var seks år yngre enn han, og det lyses i mars 1921 i Flesberg, og de gifta seg 30. mars i Kongsberg kirke. De flytta til Treatrumsgate, der han antagelig hadde bodd fra han kom til Kongsberg. Der hadde Olaf ei løkke sammen med Ole O. Dokken. Dagens adresse ville vært Treatrumsgate 15, eiendom 845E. (Han selger for øvrig sin halvpart til Ole O. Dokken i oktober 1924.)

I juli samme år fikk de sin førstefødte som fikk navnet Ottar Ernst. Da er de registrert i Olavsgate, så de bodde nok kort tid i Treatrumsgate. Samme måned kjøpte Olaf eiendom 733 L for 27.500 kroner av Greger Olsen Løkka. Iberegnet var også både kjøreredsaker og jordbruksredskaper. Løkka selger ut mange parseller fra sin eiendom Skriverløkka /Wilhelms Birkelund som det står i panteregistret. Løkka hadde kjøpt eiendommen i en auksjon etter kjøpmann Wessels konkurs. Huset er i dag Aalsgate nr. 12 på Mønsterplassen, dagens Raumyr.

Det ser ut til at Dokken hadde jobb som politikonstabel fram til vinteren 1923. I politijournalen er det registrert innkomne regninger fra reiser Dokken var på, stort sett fangetransport eller i undersøkelser. Ofte var han sammen med en annen politikonstabel eller betjent. Hvorfor Dokken slutta i politiet, er uvisst, men på våren 1923 må han tilbakebetale uniformsgodtgjørelsen fra Kongsberg kommune for da er det en annen mann som blei midlertidig ansatt som politikonstabel. Dokken må tjene til

livet andre steder. Han eide flere hus og tjente nok penger på utleie.

Mellom første og andre barn går det hele sju år. Knut Harald blei født 1. april 1928. Olaf står da med yrke gårdbruker, ikke så rart kanskje ut fra kjøpet av gården og med sin bakgrunn som bondesønn.

Ved siden av gården, dreiv han nok med litt av hvert. For i en rapport fra 1934 er han registrert som eier av Grågaltan og Ramstad gruver i Sigdal (se nedafor). Kona opplyser også at han var tømmermann, i alle fall mot slutten av 1930-åra. Sønnen Ottar gikk på gymnaset etter hvert og begynte på Trondheim Tekniske høyskole. Sønnen Knut likte nok å kjøre slalåm ved siden av skolegangen ser det ut til. Olaf har noe anstrengt forhold til sønnene, men da Ottar blei eldre, bedra dette seg, «da han snakket faren til fornuft», som Marit uttalte i et avhør. Han var ivrig NS-medlem allerede før krigen, og dette var godt kjent blant kongsbergensere.

Via annonse i Aftenposten kommer det fram at han ville selge en stor kano, 5 meter lang og av canadisk type, verdi 350 kroner da, 12900 kroner nå. Muligens var dette noe han hadde med seg derfra.

Krigen

Hvordan Dokken tenkte da krigen kom, er vanskelig å mene noe om, men han var jo ivrig nazist. Han arbeidet som nevnt som tømmermann. I listene etter krigen, nevnes han som bergteknikker og som vi så fra 1934, eide han altså noen gruver. Høsten 1941 gjennomførte han geologiske undersøkelser i Sigdal Nikkelgruver. I forkant av undersøkelsene hadde han en annonse i Aftenposten «Nikkel-Kopper-Molybden-Jern. Drivverdige norske forekomster disponeres for utnyttelse.» Dette ut fra at han selv eide noen av gruvene. Om han fikk noen til å drive dem, vites ikke.

Men så er han jo medlem av NS og blir dermed med i Hirden også. Han deltok på hirdøvelser på Skytterlaget og på Solbakken oppe i Bombakkene. Han var lagfører. Begge sønnene blei også medlemmer. Knut deltok i mange slalåmrenn. 13 år gammel, i februar 1941 var han på samling for ungdomsfylkingen på Knutehytta og blei tatt ut til konkurranse i Garmisch –Partenkirchen i slalåm og utfor. Det var ei lang reise i flere uker hvor de også skulle innom flere tyske byer. I renn seinere representerte han stort sett guttehirden og knives med en annen kongsbergenser også han sønn av en kjent nazist. I de første årene lå Knut stort sett etter han, men slo han i flere renn mot slutten av krigen. I januar 1944 er det et stort renn i løypa i Hannibalåsen. Der var nok både mor og far med som tilskuere, sammen med blant annet politimester Samuelsen og ordfører Lande. Begge de to sistnevnte fikk for øvrig landssvikdommer etter krigen. Denne våren gjorde Knut det godt. Samtidig veit vi at det var idrettsboikott, så hvor gode resultatene hadde vært med full deltakelse, får vi jo aldri vite.

Vaktsjef og angiver

Gjennom sitt engasjement i NS og Hird, samt bakgrunn som soldat i 1. verdenskrig og som politikonstabel, passet det jo bra med stillingen som norsk vaktsjef i Kongsberg Våpenfabrikk fra vinteren 1942. Han hadde også jobb som kontrollmåler av korn, tobakk osv. Denne sommeren ville han også selge bilen han hadde, en Buick 1928-modell, femseter. Om han fikk 700 kroner for den evt. fikk solgt den, vites ikke. Men som vaktsjef fikk han vel bedre råd. Denne jobben gjorde han jo noe utsatt, ikke minst etter KV-sabotasjen. Han var «litt tøff i kjeften» og skal ha uttalt ved innsettelse som vaktsjef (Regjeringens informasjonskontor sier at det var vaktsjefen for det norske Waffen SS og Gunnar Sønsteby sier at dette var Dokken): «Vi overtar vaktholdet etter våre tyske kamerater. Vi skal beskytte fabrikken like godt som dem. Her skal ingen sabotørsvin komme inn om han så er Gud eller Fa'n sjøl.» Dette trigga milorgsjefen Oscar Beck. Og de kom jo inn og sprengte kanonfabrikken i september 1944. Verre var det nok like vel det andre han var med på. Under storrazziaen natta til 24. november 1943 var både han og telegrafbestyrer Alf Jørgensen med på tyskernes side. Her var også den tidligere lensmann i Haug, Yngvar Løvdok, med. Denne kvelden blei meget dramatisk, og omtrent 20 personer, blant dem mange milorgfolk, blei arrestert. Om det var Dokken eller Jørgensen som var med inn i leiligheten til daværende milorgsjef Storm-Munch, vites ikke. Denne var i den gamle skogskolen, Kirkegata 4. Uansett var angiverne nå merket av hjemmefronten. Milorg lå etter dette nede helt til sommeren 1944 da Oscar Beck fikk organisert den igjen.

Krangel og episoder

Dokken diskuterte kraftig med andre folk, og han fikk nok flere uvenner. Kona nevnte særlig harde diskusjoner med dansken Laursen fra nabolaget. På sommeren 1944 hadde to karer fulgt etter han fra arbeidet en kveld, og det hadde kommet til slåsskamp. Antagelig begynte han å bli noe nervøs fordi han rapporterte dette til Torstein Solheim som var NS-leder på Kongsberg. Etter en tyttebærtur i september blei han stoppa av «en Løver i Gomsrud» som hadde trua han.

Hirdkameraten Alf Jørgensen og sønnen Tor bodde på telegrafstasjonen i Klokkebakken. Rundt bygningen og gården var det piggrådsgjerde og to tyske vakter inne på stasjonen døgnet rundt siden dette var en sentral stasjon i Sør-Norge. En kveld i oktober prøvde to karer å klippe seg gjennom piggråden. Jørgensen avfyrte skudd mot dem, men det blei ikke til noe mer. Disse to karene skal vi komme tilbake til. Det var nok en nervøs stemning hos flere nazister etter KV-sabotasjen. Antagelig også for Dokken. Men i motsetning til Jørgensen, var han ikke bevæpnet hjemme eller på vei til jobb.

Ordre om å likvidere Dokken

Alt henger sammen med alt, heter det. I Drammen hadde det blitt etablert ei motstandsgruppe via Norges kommunistiske parti. Asbjørn Sundes «Osvaldgruppe» var blitt oppløst, og NKP ville fortsette med sabotasjene slik de hadde gjort. Pelle-gruppa blei etablert i Oslo, og Martin Gunnar Knutsen, den seinere formannen i NKP, blei leder for ei gruppe i Drammen. Denne hadde forgreininger også til Kongsberg. Ei celle som først holdt til på Nordsetra og seinere flytta til Viermyrstua ved Tverrelva i Sveve/ Jondalen. (Se Langs Lågen 2018). Knutsen-gruppa var under sterkt press da to tyske agenter infiltrerte gruppa. Det var uroligheter og avsløringer og redsel for avsløringer og angiveri. Dette førte til drapet av Gregers Gram på Plasskaffeen i Oslo 13. november og fengslingen av Edvard Tallaksen. Tallaksen tok 29. november sitt eget liv for ikke å røpe noe under tortur. 14. november blei flere fra gruppa i Drammen arrestert.

Tilsvarende frykt var på Kongsberg siden forbindelsen til Drammen var tett. Brødrene Sverre og Mathias Vold var i denne tida i ledelsen av NKP på Kongsberg (se Langs Lågen 2017). Milorg hadde som nevnt sprengt kanonfabrikken og gutta var på vei ut i milorgceller. Hva kunne her avsløres av en kjent angiver? Derfor beslutter brødrene Vold å henvende seg til Drammen og be om at angiveren Olaf Dokken må likvideres. Hvem skal så stå for dette? Gutta på Viermyrcella? Var noen av dem kapable til det? Eller skulle noen som kunne behandle våpen og kanskje ha vært med på dette før, ta jobben?

Her er det noen fakta som kan dokumenteres og noen antagelser. At henvendelsen fra Vold-brødrene kom til gruppa i Drammen, forteller Tor Martinsen som var en av de sentrale personene der (se LL 2018). Planlegging av en slik likvidasjon krever tid og observasjon. Her kan det antas at noen lokalt på Kongsberg, har vært sentrale for opplysninger om Olaf Dokkens rutiner, hvor han kunne tas osv. Den som peker seg ut er sjefen for Viermyr-gruppa, Gerhard Haddeland. Han blei også seinere ved pågripelse i februar 1945 anklaga og forhørt om dette. Han har også ifølge familien, fortalt at han hadde vært med på å drepe en mann under krigen. Så mye peker på at han da har vært med på planleggingen av selve likvidasjonen. Dokken var en fare for både Kongsberg NKP, Viermyrgruppa, Milorg og Drammensgruppa. Men hvem kunne så utføre dette? Ved henvendelse til Drammensgruppa, hvem skulle så av disse kunne utføre dette, hvem blei ordren gitt til?

Skjebnekvelden fredag 10. november 1944

Dagen hadde vært normal, om en kan si at Dokken hadde normale dager etter at han hadde sluppet inn eller ikke forhindre en sabotasje på våpenfabrikken. Men det hadde ikke fått konsekvenser for han. Han skal på nattevakt som begynte klokka 22. Fra huset på Mønsterplassen pleide han å sykle over jordet til Olavsgate, forbi

Sykelveien fra Aalsgate 12 til Olavsgate Fotografi fra Widerøe.

Lager Köningsberg som tyskerne hadde på banen til daværende Kongsberg AIL (Arbeideridrettslag), den seinere BK-banen.

Der hadde tyskerne bildeklager og en kontingent russiske krigsfanger. Videre nedover Olavsgate. Tilbake tok han Raumyrveien siden denne var lettere hjem igjen. Dette var nok godt kjent. Klokka halv ti var han klar, tok på seg den gråsvarte uniformskappa med knapper med løve på, ikke ulik kappene de brukte i Garden. Uniformslue med gullsnor, skygge og rødt våpenskjold med løve. Det var kaldt ute, så han tok på seg votter. Skinnpungen med legitimasjon puttet han i lomma. Så gikk han ut for å ta sykkelen. Sykkelen hadde lykt, men han hadde ikke blanding på lykta. Sønnen Knut hadde ordna lykta. Uten noen flere viderverdigheter satt han seg på sykkelen.

Klokka var 2140 da han kom til tyskerleiren. Rett ved enden av plankegjerdet er det to menn som stopper han. Er det fordi han ikke har blanding på sykkellykta? Han satt fra seg sykkelen ved plankegjerdet. De ber han legitimere seg. Han tar av seg den ene votten, tar opp legitimasjonen. Men han hadde nok fått mistanke og skriker opp. Men de er to. Den ene griper han fast i et tak, skyter han ved venstre øre. Den andre skyter han i bakhodet. Begge hadde pistoler kaliber 7,62. Dokken faller så ut i veien og blir liggende nesegrus tre meter fra plankegjerdet. Den tyske leirvakta

Olavsgate-Lager Köningsberg lå bak plankegjerdet til venstre i bildet. Foto: Svein Myhra.

på Lager Köningsberg forteller at han ser munningsflammen. Dette er tvilsomt og virker konstruert. Hadde han sett og hørt dette, ville han ha varsla sin overordnede. Så han så og hørte ingen ting, men måtte kanskje finne på en forklaring siden det da var en kjensgjerning om drapet rett på utsiden av leiren. Og forklaringen kom lenge etterpå. Pistolene blei jo holdt tett inntil hodet på Dokken. Og typen pistol skal vi se på seinere. Normalt hadde det også vært hørbare skudd. De to mennene drar så fra stedet.

Seinere på kvelden

Klokka 11 på kvelden var arbeidskameratene Kåre Hvamb, Hermod Rustand og Hilmar Holthe ferdig med skiftet på våpenfabrikken. De sykla over Gamlebrua, bort til Drammensveien og oppover Eikermoen. I krysset ved Olavsgate dro de to første videre, mens Hilmar Holthe sykla oppover Olavsgate. Han passerer et par som hadde kveldens siste prat etter en kinoforestilling. Det var frøken Ingeborg Barkås og politimannen Melby Hansen. Det var mørkt i gata, det er jo blendingspåbud, så han gikk av sykkelen og triller videre. Så ser han noe som ligger foran seg i gata. Han riper av ei fyrstikk og ser et hode i en blodpøl. Resolutt snudde ha og sprang ned de 100 meterne til Berta Myra der frøken Barkås bodde. Melby Hansen blei med Holthe opp til per-

sonen som lå i gata, og han antok var død. Deretter gikk de tilbake, og Melby Hansen ringte til lege og politi. Det var politibetjentene Brekka og Bakken som kom sammen med doktor Fodstad. Klokka var da blitt tolv. Da de kom, blei det bedre lys fra bilene, og de så at det var Olaf K. Dokken som var drept. Rett ved drapsstedet, bare 10 meter fra der Dokken lå, bodde Karl Eriksen som var en gammel mann og sterkt forkrøpla. Han blei vekt. Han hadde sovet fra klokka 18, fortalte han og hadde ikke hørt noe. Fodstad undersøkte liket, og klokka to på natta blei Dokken frakta til Kongsberg sjukehus. Politimennene avhører samtidig Hilmar Holthe og Kåre Melby Hansen.

Etterforskingen

Dagen etter blir det satt inn full etterforsking og likskue. Ryktet har selvsagt spredd seg, så kona Marit og Knut har fått høre om drapet før politiet kommer på døra. Marit trur at han blei drept pga. sin NS-bakgrunn. Selv var hun ikke medlem. Gunhild og Wilhelm Nygård bodde like nedafor drapsstedet og blei selvsagt avhørt. Wilhelm kom for øvrig seinere til å dra til celle 4 på Lauvhovd og blei en av «milorggutta på skauen». Antagelig skjønnte han fort at dette hadde vært en likvidasjon. Begge fortalte at de hadde hørt et skrik og to skudd. Vilhelm antok at klokka var ca. kvart på ti. Han antok at dette var fra den tyske leiren og tenkte ikke noe mer over det, da han ikke hørte noe mer, forteller han i avhøret. Her er det milorgfolk og de har allerede hørt hva som har skjedd, får en anta. Og for ikke å vekke mistanke, forteller de hva de tenker er riktig å si der og da. De kunne ikke vite hvilke våpen som blei brukt.

Likskuet skjedde 11.11. fra kl. 1345 på Kongsberg sjukehus. Sakkyndige var doktor Fodstad og overlege Paulsson. Fra politiet deltok konstabel Melby Hansen og politibetjent Nils Bakken. Ut fra dette, funn på stedet og avhørene blei det konstruert hvordan hendelsen antagelig hadde skjedd.

Statspolitiet

Som vi har sett, hadde det vær mange likvidasjoner i Norge før Olaf Dokken blei drept. Statspolitiet blei varsla allerede klokka ett på natta, så det lokale politiet antok nok at det var snakk om en likvidasjon også her. Det var statspolitibetjent Jon Bell Breivik som tok saken. Litt tidligere på høsten hadde politibetjent Jonassen i Horten blitt likvidert. Breivik mente å se sammenhengen mellom Jonassen-saken og denne. Han trakk også inn anslaget mot telegrafbygningen, som tidligere nevnt. Men egentlig sto nok både politi og statspoliti på bar bakke. Men det blei sendt ut etterlysning av tre menn. 1. Mann, lyst hår, 174 cm høy, kvise på høyre kinn, mørk jakke, grønn nikkers, brune sko, sixpence, ca. 23 år. 2. Mann, lyst rødlig hår, 184 cm høy, smalt ansikt, spiss nese, tynn, grå vindbluse, grå nikkers, ryggsekk, gikk sjelden med lue. 3. Mann, mørkt hår, 176 cm høy, velbygget, briller, skummelt utseende(!), velkledd,

mørke klær. Men det førte ikke til noen pågripelse.

Reaksjon

Broren Hellik Dusterud var patent jøssing og likte dårlig at broren Olaf var nazist og hirdmann. Så da en av sønnene hans kom stormende inn om morgenen mens han satt og leste Laagendalsposten, og ropte: «Nå har'em tatt og skoti'n onkel!!», svarte han bare åndsfraværende «å, fa'n, har'em det?» og leste videre, blir det sagt.

Dødsannonsen i Laagendalsposten.

Begravelsen

Det blei beslutta at Dokken ikke skulle sendes til rettsmedisinsk institutt, så dermed kunne begravelse skje som normalt. Laagendalsposten meldte om drapet på mandag 13. november. Ei uke etter drapet, fredag 17. november kl. 14 blei han begravd.

Nazi-prost Hoem forretta og tegna et vakkert bilde av avdøde, står det i Fritt Folk og Aftenposten. Det står det ingen ting om i Laagendalsposten. Ellers blei begravelsen prega av hans NS-tilknytning. Kristian Haugen og ingeniør Munthe-Kaas var marskalker, kontorsjef Wasstøl fra KV og Solheim fra NS-Kongsberg sa noen ord ved kransnedleggelse. Kranser var det også fra Rikshirden og fylkesfører Tjersland. Og til slutt paraderte en vaktbataljon fra Kongsberg våpenfabrikk.

Ettertidas fortelling før denne artikkelen

Drapet på Olaf K. Dokken blei i mai 1948 antatt som en likvidasjon. Etter krigen var mange av de 82 likvidasjonssakene innrømmet av Milorg. Men Dokken-saken er ikke offentlig avklart før nå! Nye opplysninger i saken kom fram i Hageliens bok i 1995 om motstandskampen. Der sies det at to menn entret ei drosje i Sandsvær, og at de hadde fått ordre fra kommunistene om å drepe Dokken. Drosja skulle ha stoppa ved Dyrmyrskogen, mennene likviderte Dokken mens drosja venta. Her er for øvrig framstillingen en annen enn i politirapporten hvor henting eller drosje ikke nevnes. Mennene skulle ha henta Dokken hjemme tatt han med og likvidert han. Deretter skulle de ha løpt tilbake til drosja. Men sjåføren fikk ikke starta knottgeneratoren, så de stakk derfor av gårde. Dette er lite troverdig, spesielt med drosja. Ei likvidasjonsgruppe tar ikke drosje! De hadde nok heller en sjåfør og bil tilgjengelig. Antagelig er

informasjonen planta for å forvirre. Drosje og Sandsvær- stemmer ikke. Heller ikke at han blei henta hjemme. Enda verre er det i Ulateigs bok om likvidasjonen. Der står det at drapsmennene først hadde dratt til våpenfabrikken og deretter hjem til Dokken, og at det var 10. oktober. Men Ulateig har det fra tyskeren Josef Seuffert som er påvist som en løgner i mange av sakene. Men som vi har sett, stemmer ikke den delen av historien.

Så langt virker nok politirapporten mest sannsynlig om forløpet. At det var kommunister som sto bak, er riktig. Milorg innrømme flere av likvidasjonene, for eksempel på Dokkens kollega under razziaen på Kongsberg, Yngvar Løvdok, og ville antagelig ha gjort det her også. Men det var jo ikke Milorg og dermed ikke noe å innrømme.

Willy Paulsen. Ungdomsbilde. Foto: Privat.

Ordren utført av to vestfossinger

Som vi har sett over, var det uro i sabotasjemiljøet blant kommunistene i Drammen akkurat på tidspunktet ordren kom. Han som var den aktuelle i miljøet til å påta seg denne jobben, hadde røtter på Kongsberg, bodd i Vestfossen, jobba i Oslo og lært seg opp på våpen og eksplosiver. Hans navn var

Willy Cato Paulsen

Willy var født på Kongsberg 23. juli 1918. Foreldrene var våpenarbeider Ragnvald Paulsen født i Oslo og Mimmi Karlsen fra Kongsberg. De bodde i Veungsdalen. Mimmi var datter av Petrine og Karl Tollefsen Lønnevig som bodde i Veungsdalen. Så Willy hadde barneårene på Kongsberg. Imidlertid blir det skilsmisse mellom Mimmi og Ragnvald, og Mimmi gifter seg etterpå med Olaf Sletten fra Vestfossen, og hun og Willy flytta dit, og Willy gikk de siste åra av folkeskolen i Vestfossen. Faren Ragnvald bodde i Stixrudgata på Kongsberg, så Willy besøkte han og tok inn hos han når han var på Kongsberg i krigsåra. Willy

hadde dermed et sted å bo om han skulle rekognosere på Kongsberg og en grunn til å være der om han skulle bli spurt. Ragnvald jobba i Sølvverket til nedleggelsen og etter det på Mynta. I Vestfossen blei han også kjent med flere gutter som var med i Milorg. Samtidig hadde Vestfossen et sterkt kommunistmiljø. I motstanden mot okkupasjonen og NS betydde det ikke noe om en var kommunist, sosialdemokrat eller ikke-sosialist under krigen, forteller hjemmefrontsfolk.

Willy drar til Oslo og jobber i Vinmonopolet på Økern. Om han er direkte involvert i «Osvaldgjengen», er usikkert, men han er i alle fall i kontakt med Asbjørn Sunde og Osvald-gruppa og involvert i motstandsarbeidet til kommunistene med nær tilknytning til Peder Furubotten. Han bruker da kodenavn Cato som jo er det andre fornavnet hans. Blant kamerater kalles han villkatten. Da lensmann Horgen blir likvidert i juni 1944, har hovedmannen Edvard Tallaksen med seg Willy ifølge Odd Myklebust: Eiker i krig s. 125. Muligens er dette Willys første likvidasjon. Med sin bakgrunn fra vestfossenmiljøet kommer han høsten 1944 tilbake og hjelper hjemmefrontsgutter ved Junger i opplæring i våpen og sprengstoff. Også Tor Martinsen i sabotasjemiljøet i Drammen får opplæring av Willy der, bekrefter han. Han danner ei kommunistgruppe for motstandsarbeid i Vestfossen. Gruppa plyndrer en NS-mann i Nedre Eiker og samarbeider med lensmannsbetjent ved Nedre Eiker lensmannskontor Arne Kvam Horgen. Det har i ettertid vært spekulert om Willy Paulsen var med på bankranet Eiker Sparebank 10. august og avfyrt det dødelige skuddet der, men det har blitt avkrefta (se Eikerminne 2018). For å ha et skjulested når han er i Vestfossen, har han tilgang til ei hytte på østsida av Eikern. Han bygde også ei lita hytte selv helt nede ved Eikern på vestsida. Kleiva eller Rødkleiv ikke så langt fra Hakavik.

Men ut fra denne bakgrunnen er det Willy Paulsen som får ordren om å likvidere Olaf Dokken. Men han vil ha med seg en mann til. Kanskje han er usikker, og de hadde jo vært to da han var med på likvidasjonen av lensmann Horgen. Da må han få med seg en han kjenner og en han kan stole på og en som er våpenkyndig. Antagelig gikk han i klassen hans, de er i alle fall født samme året. Han var også lagleder i milorg, nemlig

Lars Fossesholm

Han hadde vokst opp i Vestfossen og bodde på nabogården til herregården. Han var sønn

Lars Fossesholm Foto: Privat.

*En Welrod.
Foto: Privat.*

av Anders Fossesholm og Therese Hals.

Lars gikk som nevnt på samme trinn som Willy Paulsen på Vestfossen folkeskole. Han spilte fotball på AIF, Arbeidernes idrettsforening hvor det var spillere på begge sider politisk, AP-sosialister og NKP-folk. I 1939-40 var Lars i garden. Han skulle ha dimittert og var ved krigsutbruddet på Fornebu. Her slapp tyskerne bomber, og Lars fikk en splint i låret. Men det gikk bra, og han fikk ikke mén av det.

Lars er med i hjemmestyrkene, Gruppe 1412-2 Vestfossen i 1.tropp og lagfører i 3. lag. I 2. lag er Lorang Larsen lagfører og kjenner Willy fra før. Han blir gift med Willys søster Ella. Han var også i tider ved Jungercellene og kan jo ha hatt kontakt også da med Willy.

Lars får besøk og aksepterer å være med Willy. De fraktes i bil til og fra Kongsberg. Ifølge Lars egen forklaring til sønnen Anders bruker i alle fall han en spesialkonstruert pistol med lyddempende rør og kun ett skudd. Antagelig en Welrod.

Antagelig brukte også Willy en slik, det var jo ingen vits med bare en, skuddet skulle jo ikke høres. At begge skøyt Dokken var jo også en sikkerhet for at ikke en av dem seinere kunne si at han ikke hadde skutt. De var to om det.

Spekulasjon blir det vedrørende likvidasjonen av Hals. Willy Paulsen kan ha «kommet inn fra siden» og blitt spurt om å gå inn da vedkommende trakk seg. Han var jo ifølge han selv «likvidasjonsleder i Buskerud». Dette visste noen i miljøet og har dermed kanskje kontakta han. Kanskje er det den mest sannsynlige teorien av spekulasjonene.

Grav og ettertid

Sikkert er det derimot at det i dag ikke finnes noen gravstein etter Olaf K. Dokken.

Marit Dokken var det nesten ingen som snakka med, blir det sagt, så hun hadde det nok ikke så lett. Marit døde nærmere 95 år gammel i 1988, og Ottar døde nærmere 90 år gammel i 2011 og begge ligger i samme grav på Kongsberg gravlund på Gomsrud. Men Olaf Dokken blei først begravd på kirkegården ved dagens Teknologipark. Der sto gravsteinen/minnesmerket hans, men hvor lenge vites ikke. Rett ved, rett øst for grava hans, blei det etter krigen reist ei høy støtte til minne om to motstandsmenn som blei skutt på Gunhildsrudseter i april 1945, Arne Langrin og Cato Skarpås. Da passa det nok ikke å ha gravstøtte/minnesmerke av Olaf Dokken rett ved den.

Knut Harald Dokken gikk først på gymnaset på Kongsberg og feira russ. Og muntlige kilder forteller at denne likvidasjonen ikke blei nevnt av hans medelever. Han tok så sivilingeniørutdanning og blei ansatt som overingeniør i Oslo kommune med ansvar

for asfalt. Han bodde på Hosle. Han døde i 1997 på rikshospitalet og er begravd på Alfaset i Oslo. Han etterlot seg en gutt og to barnebarn.

Willy Paulsen måtte gå i dekning mot slutten av krigen. Kona Inger Gran fra Oslo, kom fra Oslo og de bodde hos Ovidia Bollerud ikke langt fra Sundhaugen. Willy bodde også hos Granbakken. Så kommer freden. En av Willys menn kommer med en uttalelse til en Milorg-leder i Nedre Eiker om når de kan begynne, underforstått å knerte nazistene. Slik blir det i hvert fall tolka. Dermed blir han, Willy Paulsen og

Olaf Dokkens grav foran Minnesmerke over Langrin og Skarpås. Foto: Dag Kristoffersen.

Willy Paulsen. Fotografert etter krigen. Foto: Privat.

hans gruppe arrestert og internert på Røren skole, sammen med hirdfolk og NS-folk. Dette føles selv-sagt nedverdiggende.

Episoden(e) for Willy og denne ene episoden for Lars har nok slitt for dem etter krigen. Willy kom til å ta sitt eget liv i 1960, bare 42 år gammel. Lars hadde nok også samvittighets-kvaler, og vi veit jo at ting som skjedde under krigen kunne sitte lenge i. Lars døde i 1992 nærmere 74 år gammel.

Kilder og litteratur:

- Folketellingene 1900 og 1910 og kirkebøker for Flesberg/ Lyngdal, Ringsaker og Kongsberg*
- Panteregeister og pantebøker for Kongsberg*
- Kongsberg Politikammer: Journal 3-4 1918-21*
- Kongsberg Politikammer: 1944, sak Olaf K. Dokken*
- Regjeringens Informasjonskontor Stockholm, 1.september 1944, nr 1443, Lensmann Horgen*
- Regjeringens Informasjonskontor Stockholm, 1.oktober 1944, nr 1508, KV-sabotasjen*
- Kongsberg Dagblad 22.01.1946 (Landssviksak Dagfinn Dagseth)*
- Ove Hagelien: Glimt fra motstandskampen 1940-45 i Kongsberg og Numedal (Lågdalsmuseet 1995)*
- Hamar Lærerskole 100 år (Hamar 1967)*
- Odd Arne Helleberg – om Hellik Dusteruds reaksjon*
- Audun Knappen: Motstand og krigsseilas. Drammen Skoger Lier 1940-1945 (Brakar Drammen 1998)*
- Arnfinn Moland: Over grensen? (Orion 1999)*
- Odd Myklebust: Eiker i krig (2004)*
- Egil Ulateig: De gode mot de onde (Vega forlag 2011)*
- Sigurd Vinger: Flesbergboka bind 3 s. 400-401.*
- Intervju med Tor Martinsen, Per Lorang Larsen og Anders Fossesholm.*

Banjo-Larsen

Av Dag Kristoffersen

I artikkelen om canadafarerne i 1927 finner vi Sverre Larsen. Han var på byen bedre kjent som Banjo-Larsen. Vi skal se litt mer på denne originalen på Kongsberg. Flere av historiene om han er saksa fra Øyvinn Kværnas bøker «Det var før det- på Kongens Berg» og av andre som opplevde han.

Sverre Larsen var født 28. november 1911. Faren var jernbanearbeider Aksel Larsen fra Ramnes, og mora var Petra Karoline Pettersen fra Øvre Eiker. Det hadde skjedd mye i Sverres familie før det.

Den 20 år gamle Petra Karoline hadde truffet den to år eldre brøtningsarbeider eller tømmerfløter Helge Olsen Bakken fra Jondalen og blitt gravid med han. Og dermed blei halvbroren til Sverre, Oscar Bakken, født «uægte» som det het, i 1896. Karoline og Helge gifta seg borgerlig like etterpå og bodde på Eikermoen. Helge fikk seg jobb i våpenfabrikken og familien flytta til Treatrumsgate. Her blei Johan født i 1900. Så skjer tragedien. Helge Olsen Bakken blei myrda 22. desember 1900 – på drekkedagen. Vi siterer klokkeboka: «Myrdet ved knivstikk. Overfalt av en drukken person og stukket i venstre hjertekammer saa døden strags paafulgte». Det var jo en tragedie, Oscar var fire år, Johan var 9 måneder, og enka Karoline var 24 år. Hun måtte ta seg løsarbeid, som det står. I følge Kværna jobba hun seinere som vaske-dame, så det var nok det som ligger i løsarbeid.

Men hun traff en ny kar, Aksel Larsen fra Ramnes. Han hadde jobba som skogsarbeider og bodd på Jerngruva ute på Meheia, men fått jobb på jernbanen. Han var fire år yngre enn Karoline. Hun blei gravid igjen, men denne gangen gifter hun seg i april og gutten Alf kommer i september 1903. De bosetter seg på Steglet. I 1910 bor de i boligkomplekset til Haldor Streng, det som seinere fikk navnet Tømmårsgården, dagens Sandsværveien 4. Og hun har antagelig med seg begge guttene sine, men Johan er ikke funnet i 1910-folketellingen hos familien, så muligens døde han før dette, selv om dette ikke er funnet i kirkeboka. Etter Alf kom jentene Kirsten, Marie og Agnes og deretter Sverre. Så han vokste opp med mange søsken, og det er jo halvbroren Oscar Bakken og Banjo-Larsen som har satt spor etter seg som originaler på Kongsberg. Karoline blei tidlig enke. Aksel døde allerede i 1920 bare 41 år gammel,

og dermed måtte Karoline ut og jobbe, da som vaskedame. Hun hadde mange barn å forsørge, og Sverre var bare ni år. Men hun blei nesten 95 år gammel og overlevde Sverre.

Fortellinger om Oscar Bakken og Banjo-Larsen

Banjo-Larsen dreiv med maling, og her er det flere historier. Han var jo tørst og sendte en læregutt fra meieriet der han malte, og ned til ølutsalget i Bussedalen. Men læregutten fant ikke ølutsalget. Da gikk Sverre ned sammen med læregutten, malte vinduskarmene og døra, så han neste gang han skulle kjøpe øl for Sverre, skulle finne fram. Blå ramme og blå dør skulle han se etter da. En annen gang malte han et par dører på sommernatta på hjemveien. Han blei politianmeldt, men Marianne Wiermyhr på Sandsværmoe syntes det var blitt bra.

En gang skulle han male taket der han leide som en del av leia og måtte gjøre det før han flytta. Da er det to versjoner. Den ene sier at han malte fotspor i taket, og da han blei spurt, sa han at det var den siste av jødefolket som forlot Egypt. En annen sier at det var en svart sirkel, for han fikk «ta med seg rævva» og komma seg av gårde. Det er klart det blei mange historier om en slik original, og hva som er sant eller ikke, er vanskelig å si, men det blir jo mange gode historier om slike originaler.

Banjo-Larsen var jo musikalsk og opptrådte på lokale steder som Glitre, Arbeidersamfunnet og Labro. Favorittsangen var «En natt i Rouen» som kom i 1937 av Erling Zetterstrøm og Einar Kristoffersen. Andre ganger var det «På tyttebærtur i Kanaans land» eller «Jugærvisa», som noen kaller den. Antagelig lokalt tilpassa.

En annen historie er der brødrene opererte sammen. Brødrene var i Oslo og kom som så ofte før i pengeknipe. Oscar leide seg et flott antrekk og Sverre gikk til en sentral plass i slitte klær og spilte. Oscar sto som snobb og lytta til denne fattige banjospilleren. Da det hadde samla seg flere, tar Oscar opp lommeboka og proklamerer at han synes synd på denne fattigmannen og oppfordra de andre å samle sammen penger til denne fattigmannen. Som sagt så gjort og pengene strømmen inn. Så dro de videre til neste plass og gjentok suksessen der.

Tilsvarende skjedde på Kongsberg, da på bussen, Sverre spilte og Oscar gikk med hatten og begge fikk dermed penger til bussbilletten.

Et par historier fra Odd Arne Helleberg:

Oscar Bakken var en sammensatt personlighet. Ingen tok seg flattere ut og tedde seg mer elegant i penklærne enn ham, han var fingernem, oppfinnsom – men også litt av en luring. Reparasjon av sykler var hans spesialitet, men også annet kom fra hans flittige fingre:

Under krigen var det mangel på det meste, herunder gebiss. En kjenning hadde aldeles elendige tenner, han fikk trukket dem til sist, men så var det gebiss: Køen var uendelig. «Det skal jeg or'ne», sa Oscar. Han fikk fatt i noe vinduskitt, tok avstø-

ping, og ikke mange dagene seinere kunne han levere kjenningen et gebiss. Det hadde til og med gullplombe, men den var av messing, og måtte pusses, forøvrig var gebisset bra i mange år.

Oscar hadde sjarmert seg til en trygdeutbetaling tidlig på 50-tallet. Så kom det en ny sjef, som tok den i fra ham, til Oscars store forbittelse. Sjefen var fra Nord-Norge, i likhet med rådmann Friis. En dag møtte han dem på gata, hilste og spurte: «Har'i hørt at dem er kvitt herrmoridene i Nord-Norge?»

Nei, hvordan det?

«Alle rasshøla har fløtt sørover!»

*Brødrene var i Oslo og kom som ofte før i pengeknipe.
Tegning: Øyvind Tingleff*

Banjo-Larsen flytter inn

På hjørnet Stixrudgata og Brydesgate, i dagens Stixrudgata 7, bodde fru Olava Sofie Jonassen. Mannen hennes hadde vært politi under krigen, men nå bodde hun aleine der og var ei holden dame med penger. Hun var 22 år eldre enn Sverre. Før henne hadde Tollef Harto eid gården og etter hennes død, fra 1965, Ove Olslund. Titt som det var, kom Banjo-Larsen inn i gården og spilte på banjoen og sang, forteller Egil Håvaldsrud. Det endte til slutt med suksess, og Banjo-Larsen flytta inn. Der bodde han til han døde, 2. januar 1965, bare 53 år gammel. Sofie døde et halvt år før, 17. august 1964.

Men livet hadde ikke vært «tørt» på flere måter for han Sverre. Ei dame overhørte en samtale mellom halvbroren Oscar og en mann da Sverre var død. Det var trist me'n Sverre, var det en som sa. Oscar Bakken repliserte da: Ja du veit det va'kke akkurat noen gebursdag. At han Sverre er borte, er et mirakel, sa en annen da denne gledessprederen var død.

Kilder: Folketellinger, kirkebøker, og DIS gravminner. Øyvinn Kværnas bøker, Odd Arne Helleberg, Egil Håvaldsrud.

Kan vi finne olje og gass langs Lågen?

Av Christer Hoel

I år er det 50 år siden Norges første produserende oljefelt, Ekofisk i Nordsjøen, ble funnet. Det ble funnet etter noen få år med leteboring på norsk kontinentalsokkel. Slik var begynnelsen på historien om Norge som en olje- og gassnasjon.

Så kan man jo stille spørsmålet om det hadde vært mulig å finne drivverdige funn av olje og gass på fastlandet i Norge også. På 1960-tallet foretok oljeselskapet Esso to prøveboringer i det sentrale østlandsområdet, og på Svalbard er det seinere blitt boret en rekke brønner, men uten drivverdig resultat.

Et minst like interessant spørsmål er om vi kunne funnet olje eller gass ved å bore etter dette i undergrunnen langs Lågen. Kan vi vente å finne dette der? La oss se litt på de grunnleggende forutsetningene for at olje og gass skal kunne påvises i undergrunnen.

For at det skal kunne finnes olje og gass i undergrunnen i et område må flere forutsetninger være oppfylt. Det må finnes en kildebergart, der organisk materiale er blitt pakket sammen til organisk rik skifer, det må finnes en reservoarbergart, der olje og gass fra kildebergarten kan samles opp, og det må foreligge en takbergart, som kan holde oljen og gassen på plass.

Dessuten må kildebergarten med det organiske materialet ha blitt utsatt for såpass trykk og temperatur at det skjer en modningsprosess som skaper petroleum som kan migrere over i reservoarbergarten. Reservoarbergarten må ha såpass til mindre hulrom, porer, at den kan romme olje og gass; den må være porøs, ha porøsitet. Men den må også ha forbindelse mellom porene, så olje og gass kan strømme gjennom den; den må være permeabel, ha permeabilitet. Som oftest er det sandstein, sammenpakket sand til stein, som spiller denne rollen, men det kan også være oppsprukken kalkstein, som på Ekofisk-feltet, eller annen bergart som har både porøsitet og permeabilitet.

Syd for Kongsberg, i en sone som strekker seg fra Eiker via Krekling og Hedenstad

Utsyn sydover fra Skollenborg. Foto: S. By.

til Raje, ligger avsetningsbergarter, også kjent som sedimentære bergarter, fra de tidsperioder av jordas oldtid som kalles kambrium, ordovicium og silur. Disse ble dannet i perioden fra 542 til 416 millioner år siden. Nederst i lagrekka finner vi det som kalles alunskifer. I nærheten av Skrim finner vi også en sone med sandstein. Vi er nå i den geologiske provinsen som kalles Oslofeltet. Den strekker seg videre blant annet langs Lågen til Larvik. Lenger sydover mot Larvik består berggrunnen av eruptive bergarter, altså vulkanske bergarter og magmatiske bergarter som har kommet opp i jordskorpen fra

jordas indre og størknet sakte til granitt, dioritt, larvikitt og annet.

På grunn av det høye innholdet av organisk materiale hadde alunskiferen potensiale til å bli en god kildebergart for olje og gass. Man antar da også at store mengder olje ble dannet da alunskiferen ble begravet ned til 3-4 km (120-150 °C) dyp ved overgangen mellom tidsperiodene silur og devon. Det har vært begrenset med reservoarbergarter som oljen kunne samles i, bortsett fra sandsteinen som kalles ringerikesandstein, og som det altså også er litt av ved Skrim. Men det har ikke vært noen takbergart som kunne holde olje og gass på plass, så dette er forsvunnet. I permtiden (ca. 300 – 250 millioner år siden) ble alunskiferen og de andre sedimentene i Oslofeltet de fleste steder utsatt for enda høyere temperaturer på grunn av vulkanisme og dannelse av magmatiske bergarter. Det antas at olje derfor er migrert ut eller gått over til gass og sivet ut av skiferen under hevingen mot overflaten.

Fra omlag Skollenborg – Hedenstad og nordover renner Lågen langs omdannede bergarter, også kjent som metamorfe bergarter, fra jordas urtid, altså bergarter som er mer enn 1000 millioner år gamle.

På tilsvarende måte som i Oslofeltets eruptiver, finnes det heller ikke her verken kilde-, reservoar- eller takbergart for petroleumsforekomster.

Det finnes også noe som heter terrigenisk gass, gasser som er dannet i jordas indre. Dette kan dreie seg om flere forskjellige gasser, bl.a. metangass. Terrigenisk gass kan også opptre i berggrunn som er metamorf eller eruptiv. Slik gass er imidlertid ikke gjenstand for kommersiell utvinning.

Om nå petroleum – olje og gass – ikke er å finne i undergrunnen langs Lågen, så er likevel grunnen ressursrik nok mange steder. Sølvgruvene på Kongsberg er kanskje det fremste eksemplet på det, men også andre gruver har vært i drift langs Lågen. Tallrike grus- og sanduttak er i drift, og mange steder, så som på Kongsberg, består vannforsyningen av grunnvann. Jordgrunnlaget danner grunnlaget for jordbruk, som er særlig omfattende fra og med Sandsvær og sydover. Morenejorda i skogområder gjør på sin side skogvekst og dermed skogbruk mulig.

Referanser:

Ramberg, I. B.; Bryhni, I. & Nøttvedt, A. (red.) 2006: *Landet blir til. Norges geologi*. NGF. PDC Tangen AS trykkeri.

<https://seenorway.files.wordpress.com/2013/06/pictures-073.jpg>

<https://snl.no/Oslofeltet>

<https://www.ngu.no/upload/Publikasjoner/Kart/B250/Oslofeltet.pdf>

<https://www.mn.uio.no/geo/tjenester/kunnskap/geologi-oslofeltet/geologi-slofeltet.k.b.pdf>

<https://no.wikipedia.org/wiki/Oslofeltet>

<https://www.norskolje.museum.no/forside/kunnskap/publikasjoner/arbok/norsk-oljemuseums-arbok-2004/> («Oljedrømmer og rå geologi på Norges ytterkant»)

Mestersmed Andreas Jensen Bryde ved Kongsberg Sølvverk

Av Hølje Bøen

Andreas Jensen Bryde var født i 1728. Det er overveiende sannsynlig at han ble døpt i Trinitatis menigheten i København, men det er og de som mener at han var født i Tyskland. Han døde på Kongsberg i 1793 og ble gravlagt der 2. mars 1793. Da ble det betalt for ringing med alle klokker. På dette tidspunktet hadde Kongsberg kirke fire klokker, det største ringeanlegget i noen norsk kirke. De fire klokkene veide til sammen ca. 5 tonn.

Andreas trolovet seg i Eidanger 15. februar 1759 med enke Anne Margrethe Uldrichsdatter, født ca. 1712 i Porsgrunn. De giftet seg i Eidanger kirke 15. mai 1759, da er det oppgitt at Andreas var smedsvenn. Foreldrene til Anne Margrethe var: Uldrich Knudsen og Anne Jensdatter. Anne Margrethe giftet seg første gang 15. november 1727 i Eidanger kirke med enkemann Hans Nilsen fra østre Porsgrunn, født ca. 1695, døde i 1757 i Porsgrunn. Med Hans hadde Anne Margrethe ni barn. Da Anne Margrethe gifta seg med Andreas Jensen Bryde, var hennes yngste barn med den første mannen ni år. Da Andreas Bryde og kona kom til Kongsberg, må de ha hatt med seg barn fra hennes første ekteskap. Andreas og Anne Margrethe hadde ingen barn sammen.

I en disposisjon over Kongsbergborgere i 1760 er Andreas Bryde oppgitt som «Smed i Byen Andr. Bryde». Når Andreas Bryde kom til Kongsberg, er litt usikkert, men det må ha vært rundt 1760. Det oppgis at Andreas Bryde var kleinsmed i Kongsberg, og en stor bidragsyter med smedarbeid til den nye kirken, som da var under bygging. Kleinsmed er en smed som utfører mindre, finere arbeid i jern, f. eks. låser, beslag og lignende, til forskjell fra en grovsmed. Hans arbeid i kirken skal jeg komme tilbake til.

Andreas Brydes første kone, Anne Margrethe, døde på Kongsberg i 1766, hun ble gravlagt 15. mars 1766 på Kongsberg. Den 16. mai 1766 giftet mestersmed Andreas Bryde seg igjen i Kongsberg kirke med Anne Elisabeth Jobsdatter Arveschoug, døpt i Eidanger kirke 16. mai 1739. Anne Elisabeths foreldre var skipsfører Job Christensen Arveschoug og Anne Chatrine Marthinisdatter Bloch. Dette var Jobs tredje ekteskap.

Andreas Bryde og Anne Elisabeth hadde etter det jeg har funnet seks barn.

1. Anna Dorothea Andreasdatter Bryde, født 1767 på Kongsberg, konfirmert på Kongsberg i 1781, gift med Ole Adamsen Bang, f. 3. mars 1773. Litt mer om denne familien senere.
2. Job Andreassen Bryde, født 1768, døpt 12. november 1768 på Kongsberg, død 22. februar 1845 på Kongsberg. Mer om han litt senere.
3. Anna Chatarine Andreasdatter Bryde, født 1770. Henne vet vi ikke noe mer om.
4. Anna Maria Andreasdatter Bryde, født 26. august 1771, død 25. september 1771.
5. Et barn født 1772, død 1772.
6. Jens Andreassen Bryde f. 30. mai 1776, han døde samme dag.

Brydes arbeider i kirken

Så til Andreas Brydes arbeider i kirken. Det første jeg har funnet at Andreas Bryde melder fra om, er i 1761, da skriver han: «Forfærdiget Vor Allernaadigste Arve Herre og Konge Friedrich den Femte med Krone og Nagel og Eisen og Aars Tallet 1761 med 24 Muur Anchere dertil, paa Vestre Kandten pa Taarnet». Han laget tilsvarende på østveggen, alt for 110 riksdaler. Dette er Friedrich Vs monogram og årstallet 1761 var det året kirken ble innviet. Dette står på kirkens øst- og vestvegg. Bryde hadde også «Beslaget Kongens Stoel» og 60 stoler for øvrig med sitt fulle behør. Dessuten hadde han laget 600 nøkler. Bryde skriver: «Mit Begjær til Naadige Øvrighed, at som ieg haver haft saa Stoer en For Liis paa Nøglerne I Kirken saa ieg haaber og for venter at ieg faaer min Betaling for di 600 Nøgler som er i samme Talet. Stedse og altid forblivende deres høye Herrers underdanigste samt Ringe tiener».

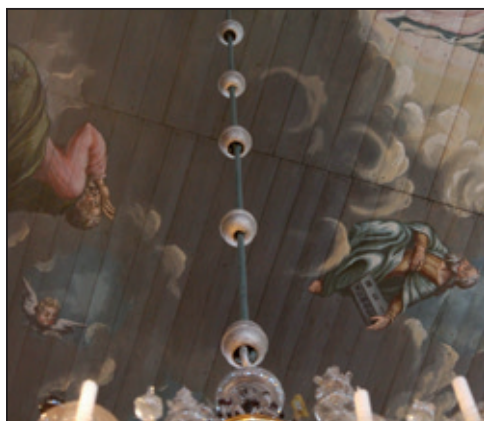
I den gamle kirken var det tre lysekroner i jern. Da den gamle kirken ble revet i 1765, ble inventaret solgt på auksjon. Den ene av de tre jernlysekronene var i så dårlig forfatning at den ikke var salgbar, de to andre ble solgt. Den ene kjøpte Andreas Bryde og den andre kjøpte sorenskriver Darjes på Mælum.

Frederik Vs monogram med hammer og bergsjern under. Laget av mestersmed Bryde i 1761, og belagt med gull av malerentreprenør Johan Diderich von Dram.

Flere smeder ble i årenes løp nevnt i forbindelse med arbeid i kirken. Men den som har utført det mest betydelige smedarbeidet i kirken, er mestersmed ved sølvverket Andreas Jensen Bryde. Gang på gang opptrer han i regnskappene. Av de mer markante gjenstandene kan nevnes en lysarm til kongens stol, som han utførte for tre riksdalere i 1764. Han laget også de svære jernstengene som lysekronene henger i. De kom på plass i 1771. Jernstengene er skjøtt sammen av flere stenger hver på ca. en meters lengde, med krok i den ene enden og sannsynligvis ei løkke i den andre. Stengene er skjøtt sammen til ei lang stang for hver av de tre kronene. På loftet er det tre kraftige firkanta treklosser med hull gjennom, en for hver av de tre kronene. Der kommer den øverste stanglengden gjennom og festes med en kraftig bolt gjennom løkka på stanga. Skjøtene på stengene i kirkerommet er skjult med uthulte sølvmalte treklosser. Den store midtkrona veier ca. 100 kilo, og hver av de to sidekronene veier ca. 75 kilo. Om Bryde har laget smijernskelettet til lysekronene, er usikkert.

Bryde laget også bladet til jordpåkastelsesspaden i 1770 med initialene A.I.B. Skaftet på denne spaden er forseggjort med akantusmotiv, medaljong og kranium på toppen. Det er nærliggende å tro at det er Hendrich Bech som er mester for utskjæringen. Vi vet at han i 1760 skar en spade med «knap af bilthuggerarbeide» til Christianskirken i Halden. Muligens var den av samme type som spaden på Kongsberg.

Jernstengene som lysekronene er hengt opp i, er laget av Andreas Bryde. Her er stanga som midt-krona henger i. De sølvmalte trekulene dekker over stangskjøtene. Foto: Bjørn Idar Sommer

Denne spaden ble brukt ved jordpåkastelse. Bladet er smidd av Andreas Bryde, skaftet er sannsynligvis laget av Hendrich Bech. Foto: Bjørn Idar Sommer

Kirkeblokken i hamret messing fra 1791 laget av Andreas Bryde. En gave til kirken fra kjøpmann Wilhelm Teisner og hans kone Else Maria. Foto: Bjørn Idar Sommer

Den mest interessante gjenstanden fra Brydes hånd i kirken er den store «Mæssing Kirkeblokk», som den kalles i inventarfortegnelsen fra 1821. Den er utført i hamret messing og er en gave til kirken fra kjøpmann Wilhelm Teisner på Kongsberg og hans hustru Else Maria, født Poppe.

Blokken har fått en monumental plassering på kirkegolvet, til venstre for alterringen, som en motvekt til døpefonten på den høyre side av alterringen. Denne kirkeblokken er uvanlig rikt utsmykket og fortjener oppmerksomhet. Det er ting som tyder på at Bryde har hatt Heltzens alterlysestaker i tankene da han laget blokken. Et hovedmotiv i komposisjonen er den svære kuben som tjener som pengebeholder. Dermed er straks angitt den tyngre karakteren, som ytterligere understrekes av den tykke, profilerte stilken og fotkuben av samme størrelse som beholderen.

Med god vekselvirkning avsluttes blokken oventil av en avbrutt halvkuleformet topp med to kuler øverst. I bruddet sitter en liten skuff, som med en sinnrik mekanisme sender pengene trygt ned i beholderen.

Den drevne ornamentikken på punslet bunn er inspirert av alterlysestakene med for det meste Louis-seize karakter. Her krever punslet en forklaring. Punsle betegner teknikken å prege et mønster ned i en overflate ved hjelp av et verktøy kalt *punsel*. Punsel er et «stempel» av stål brukt til siselering av metaller, lærarbeider og lignende for å frembringe figurer, mønster eller tall i opphøyet relieff. (Louis-seize-stil betegner den stilen som kom til uttrykk i arkitektur, interiørkunst og møbeldesign gjennom siste del av 1700-tallet.) Toppen av kirkeblokken viser akantusløvverk, løpende hund og falske meanderborder, (meanderbord eller meander er et ornament der linjen i en bord danner en rekke med gjentakende, spiralaktige buktninger eller et bånd av rettvinklede haker).

Fotkuben er helt dekket av gitterverk med blomster, som man finner på foten av lyse-stakene. Pengebeholderen er derimot mer sammensatt. På sidene finner en sirkelrunde våpenfelter omgitt av rokokko-ornamentikk, med giverens initialer W. T. og E. M. T. Midtfeltet derimot har en sirkelrund medaljong opphengt i en girlander, og i medaljongen er det prikket inn følgende: «Wiss din Hengivenhed /og Troe paa Gud din Fader! / Glem ej Pligt / imod Hans Tempels Gavn og Tarv! / Glem ej det Huus / hvor Han dig Veien finde lader / Til Evig Engle Fryd / Til Salighedens Arv! / A. 1791 Bryde.»

Sideflata på venstre side av pengebeholderen, (se forrige bilde) her ser vi sirkelrunde våpenfelter omgitt av rokokko-ornamentikk med giverens initialer W. T. Foto: Bjørn Idar Sommer

Til tross for Louis-seize-ornamentene har Bryde i de to våpenfeltene uten tvil hatt som forbilde Hendrich Bechs rokokkoskurd i kirken. Det synes direkte å fremgå av laurbær- og palmegrenene på hver side av hjelmen.

Da Andreas Bryde utførte «Kirkeblokken» i 1791, var han etter datidens forhold en relativt gammel mann. Han døde to år senere, 65 år gammel. Bryde hadde fulgt arbeidet med Kongsberg kirke, og var kjent med det formspråk som utfoldet seg der. Helt naturlig måtte det bli et kompromisspreg over et arbeid med kirkeblokken, der han forsøkte å adoptere den nye tids stil. Det ble noe tungt og alderdommelig over kirkeblokken, men mesteren hadde både dyktighet og sikkerhet nok i seg selv til likevel å gi den en fast form. For å ta ut pengene fra denne blokken, måtte det være fire betrodde menn med hver sin nøkkel.

Tilbake til etterkommerne etter Andreas og Anne Elisabeth Bryde

Ved folketellingen i 1801 bodde Anne Elisabeth hos sin sønn, Job Andreassen Bryde, i Tretrum Gaden på Kongsberg. Job Bryde var da 33 år, myntarbeider, og var gift med Ingeborg Frideriksdatter, hun var 30 år. De hadde da to barn: Johanne 5 år og Andreas 3 år.

I Hyttegata bodde i 1801 Anna Dorothea Bryde f. 1766. Hun var gift med bergarbeider Ole Adamsen Bang, f. 1773. De hadde da to barn, Nils Olsen Bang seks år og Andrea Olsdatter Bang tre år. På denne tiden gikk det dårlig med sølvverket, det var lite sølv å finne. Dette resulterte i at eneveldekongenes underjordiske skattkammer på Kongsberg ble nedlagt ved kongelig resolusjon i 1805. I alt 1760 arbeidere stod uten arbeid. Ved avskjedigelsesmannntallet ved Kongsberg Sølvverk i 1805 finner vi at Ole arbeidet som schachthauer (tømmermann i gruva) i Gottes Hülfe in der Noth Grube. Han var en av de som fikk avskjed. Deres sønn, Nils Olsen, ble konfirmert på Kongsberg i 1809. Om denne familien forlot Kongsberg, er usikkert. Det må vel og tilføyes at driften ved Kongsberg sølvverk ble tatt opp igjen i 1816.

Job Andreassen Bryde, født 1768 på Kongsberg, død 1845 på Kongsberg, gift første gang med Ingeborg Maria Frideriksdatter Stalsberg, født ca. 1771, død i februar 1813.

Job og Ingeborg hadde fem barn.

1. Johanne Maria Jobsdatter Bryde, født ca. 1796, konfirmert på Kongsberg i 1811.
Noe mer har jeg ikke funnet om henne.
2. Andreas Arveschoug Bryde, født 1798, død 15. juli 1865 på Kongsberg.
Andreas gift første gang 10. oktober 1842 med Ida Hedevidg Kinck, født i 1821 på Furnes på Hedemark, død 28. november 1842 på Bragernes i Drammen.
Andreas gift andre gang 1849 i Drammen med Laura Christine Jørgensen, født 1824 på Kongsberg, død 1887 i Drammen, men ble begravd på Kongsberg 1887.
Ved folketellingen i 1865 bodde Laura med sine fire barn i Store Kirkegade på Kongsberg. Hun var da enke og dreiv forretningen etter sin mann. De fire barna var:
Edvard Storm, 17 år, født i Drammen, han er oppkalt etter sin morfar, Edvard Storm Jørgensen. Ida Hedevidg Kinck Bryde, 15 år, født i Drammen, hun er oppkalt etter Andreas første kone, Jorane Marie Bryde, 10 år, født i Drammen og Andreas Arveschoug, 7 år, født på Kongsberg. Arveschoug-navnet kommer inn med Andreas Jensen Brydes andre kone, Anne Elisabeth Jobsdatter Arveschoug, fra Eidanger, som var guttens farmor.
3. Anne Elisabeth Bryde, født 1801, død 24. januar 1880, g. 26. desember 1824 med Daniel Joseph Henckel, født 1794 på Kongsberg, død 1857 på Kongsberg. Han var kjøpmann. De hadde to barn:
Mathilde Marie Henckel, henne vet vi ingenting om. Så Johan Martinus Henckel, født 1828 på Kongsberg, død 1895 i Skien. Han var jurist, senere overrettssakfører i Skien. I 1875 var Johan gift med Caroline Hermansen født i Kristiania i 1836, de bodde da i Henrik Ibsens gate i Skien, de hadde ingen barn.
4. Friedrica Marie Bryde, født 1802 på Kongsberg, død 1845.

5. Friedrich Jobsen Bryde, født 1805, død før 1845.

Job Andreassen giftet seg igjen 1813 med Anne Maria Josefsdatter Henckel, født 1787 på Kongsberg, død før 1840.

Job og Anne Maria hadde seks barn.

1. Johan Joseph Jobsen Bryde, født 1814, på Kongsberg, død 1888 på Hamar, gift 26. desember 1855 i Garnisons Menigheten på Akershus med Christine Lystad, født 1824 i Kristiania, død 1882 på Hamar.

De hadde ikke barn. Ved folketellingen i 1865 var Johan på Hamar, han var 52 år og handelsborger, Christine var 41 år og husmor. De bodde i Qartalet no. 60.

2. Jens Jobsen Bryde, født 1817 på Kongsberg, død 1877 i Kristiania, gift 1847 med Caroline Louvise von Fortenbach, født 1807 i København, døpt 1808 i German St. Gertrud i Stockholm, død 1895 i Kristiania. Hun skal være begravd på Vår Frelses gravlund i Kristiania. De hadde ingen barn. Ved folketellingen i 1865 bodde Jens i Drammen, dette er litt usikkert, hans yrke var gullsmed. De hadde da en pleiesønn, Harald Wilhelm Bryde, åtte år og født i New York. Han var sønn til Jens' yngre bror, Christian og Ulrikke Margrethe, (se nedenfor). Harald ble i Norge, han døde 1925 i Oslo.

3. Job Ingebredt Martinius Jobsen Bryde, født 1819, døpt 1819 på Kongsberg, død 1881 i Kristiania, gift 1849 i Porsgrunn med Hendrikke Sophie Sørensdatter, født 1810 i Solum ved Skien, død 1881 i Kristiania. De hadde fire barn. Ved folketellingen i 1865 var Job med familie i Kristiania, de bodde i Enerhougskleiven. Job var dreier.

4. Friedrich Johan Elias Jobsen Bryde, født 1821, døpt 1822 på Kongsberg, han døde i København, gift 1851 i Trinitatis i København med Ane Margrethe Tverskov, født 1825 i Aarhus i Danmark, når hun døde er så langt ukjent. De hadde fem barn.

5. Christian Jobsen Bryde, født 1823 på Kongsberg, død 1860 i Brooklyn USA, gift 1851 i Drammen med Ulrikke Margrethe Elise Wedege, født 1821 på Frederiksberg i København, død 1866 i Alexandria i staten Virginia i USA. De hadde fire barn.

Deres sønn, Harald Wilhelm Bryde, født 1865 i USA, var som nevnt pleiesønn hos Christians eldre bror, Jens, i 1865.

6. Ingeborg Maria Jobsdatter Bryde, hun ble bare et år.

Ved folketellingen i 1875 er det en person med etternavnet Bryde på Kongsberg, det var Ida Hedevig Bryde, f. 1850 i Drammen. Hun bodde da hos familien Hans Jørgen Nærup, på Torvet 12 på Kongsberg. Hun var tilreisende og ble forsørget av sin mor. Hans Jørgen Nærup var da forvalter ved Kongsberg Sølverk. Ved folketellingen i 1900 var Ida husbestyrerinne hos Karl Blaumfeldt i Drammen, han dreiv firmaet Blaumfeldt.

Ved folketellingen i 1900 og 1910 var det ingen med etternavnet Bryde på Kongsberg, men det betyr ikke at det ikke var etterkommere etter Andreas Jensen Bryde i byen, de kan bare ha forandret etternavn.

Bryde har og fått ei løkke oppkalt etter seg, Brydeløkka, som grovt regnet omfatter området fra Flåtaløkka i sør til svømmehallen i nord, og fra Lågen i vest til Treatrumsgate og Stikrudsgate i øst. For videre informasjon henvises til Odd Arne Hellebergs artikkel «Bryde- og Florløkkene – en bydel vokser fram» i Langs Lågen 2013, side 153.

Kilder:

Anders Bugge og Henning Alsvik: Norske kirker Kongsberg kirke. Utgitt 1962

Internett: Eidangerslekt.org og Kirkebøker for Kongsberg, Drammen og Eidanger.

Anekdoter

Språkforvirring

Guttorm Friis kom fra Tromsø som nyslått rådmann på Kongsberg like etter krigen, og var på bli-kjent-tur i sin nye hjemkommune. Besøket omfattet bl.a. en tur på Sachsen, med damstiger Anders Wad som cicerone. Friis fikk øye på kaet over Ertzengel Mikael gruve, og spurte hva slags bygning det var.

– Ka, svarte Anders.

– Ja, jeg lurte bare på ka den bygningen blir kalt, tok Friis opp igjen.

– Ka, svarte Anders nok en gang, stussende.

Det ble en kort, litt pinlig pause. Så gjentok Friis langsomt:

– Den der bygningen der, jeg lurte bare på ka slike blir kalla?

– Vi kaller dem for ka, svarte Anders, like langsomt.

Så oppløste seansen seg i felles latter.

Aslaug Aslesen – Arbeid i ungdomstiden

Av Gunilla Thorsen

Kongsberg byhistorielag har siden 1980-åra intervjuet et stort antall eldre personer om deres oppvekst, familieforhold, arbeidsliv og fritid. En av disse er Aslaug Aslesen som vokste opp i Hovin. Hun forteller om sine ungdomsår der, og her vil jeg særlig gjengi til det hun sier om hva slags arbeid hun utførte helt fra ung alder, mesteparten i Hovintrakten, men også om huspost på Kongsberg.

Barndom

Aslaug var født i 1909. Faren hennes het Ola Eilefsson Mogen og kom fra gården Mogen i Hovin, og moren het Liv Olsdatter og var fra Tinn. Faren var anleggsarbeider og reiste dit hvor anlegga var for å få arbeid. Han var på Rjukan i 1907-1908, og i 1910 bodde familien på Ravnås hvor Ole jobba som gruvearbeider. Etter det slo familien seg ned i Hovin, mens faren fortsatt var rundt på anlegg. Aslaug husker at hun var 4-5 år gammel da de kom til Hovin, og noen år senere kjøpte de et sted som het Fossekose. De døpte om gården som fikk navnet Li. Da de overtok gården, fikk de ikke lov til å bruke bolighuset, for det hadde bodd folk der som hadde hatt tuberkulose. De måtte høvle ned treverket, som var feit furu, og da var det ikke farlig å bo der etterpå. Det var åtte søsken i familien, og ingen av dem ble sjuke av å bo i huset.

Bolighuset på gården Li, Hovin

Sju av de åtte søsknene. Aslaug med lite barn på armen. Moren Liv lengst til høyre.

Aslaug måtte tidlig hjelpe til hjemme, hun sier de måtte «gjøre all verdens tingen». Blant annet lærte hun tidlig å karde ull og å spinne, og senere, når hun tjente på gårdene rundt omkring, lærte hun å veve toskaft og firskaft.

Da Aslaug kom i skolealder, gikk hun på Fosso skole. Der ble barna delt i småskolen og storskolen. Småskolen ble kalt første klasse, og der gikk barna i klasse en, to og tre. Så gikk de over til annen klasse hvor de samlet fjerde, femte, sjette og sjuende klasse. Det gikk greit, sier hun, for de hadde en veldig flink lærerinne.

Hun husker at det siste året hun gikk på skolen var hun sammen med faren og broren Olav, som var 11 år, opp i seterlia for å hogge favneved om høsten. De behøvde ikke å skulke skolen, for der gikk de bare annenhver uke. Småskolen hadde skole når storskolen var fri og omvendt. Å hogge favneved var seigt arbeid, sier hun, men det gikk, og faren var glad for å få hjelp og selskap i skogen. Så lærte hun å håndtere øks og sag, og «den lærdommen er ikke tung å bære på».

Gjeter

Aslaug forteller mye og fargerikt om det å være gjeter, et arbeid hun hadde mange somre i ungdommen og i tidlig voksen alder. Hun lærte å kjenne fjellområdene øst for

Hovin svært godt, og «me fekk beskjed om å gå etter kuene for dem visste vegen dem hadde ikkje vilka. Dei greide å komma seg heim». Kuene gikk utenom myrene, og de visste hvor det var farlige hull, og de gikk alltid i en fin løype rundt dem. På Blefjell kunne det være vanskelig å få kuene frem mange steder, særlig når de kom høyt opp. Da måtte de stå og ta imot en og en så de kom igjennom trange pass. Kuene syntes ikke alltid det gikk fort nok, og det hendte gjeteren fikk en horntupp i sida.

Setrene som ligger langs Blefjellet mellom Sørkje og enden av Holmevatn i Hovin, var Aslaugs område. Det var Fosskard, Nystul, Øystul, Liset, Gunleksbue, Frili og Åkli. Det var folk på alle stølene, og det var dyr overalt. Hver bonde hadde sin støl og sine hamneretter, og buskapen måtte gjetes for hver enkelt. Gjeterne måtte passe på at buskapen ikke kom seg inn på en annen bondes område. Aslaug forteller: «Å bevare meg vel, kom me innpå hamna til nokon andre, så skal jeg si vi fekk høre hvor gamle vi var». Gras hadde verdi den gangen, og det var om å gjøre å få så mye gjødsel på setervollen som mulig. Det var lite omgang med andre gjeter, for de måtte ha all oppmerksomheten retta mot buskapen. Det hendte dog at de «huga og laga» til hverandre.

En vanlig dag for gjeterne på setra begynte ved firetida om morgenen. Da måtte kuene ut før det ble altfor mye mygg og fluer. Så tok de dem inn igjen klokken ti sånn at de ikke var ute den varmeste tida på dagen. Ut på ettermiddagen slapp de dem ut igjen, og så gjette de kuene til ti/elleve-tiden på kvelden. Da ble det ikke mye søvn på gjeterne, bare tre-fire timer om natta, og så kunne de ta en liten hvil midt på dagen. Aslaug sier at hun var så trøtt somme tider at hun la seg til å sove mens hun gjette. En sommer hadde hun med seg en liten kalv som ikke kunne spise gress, og han ble gående med Aslaug, for hun måtte hjelpe til å fore på den. Når det var helt stille ut på dagen, «så dubba jeg somme tider – og du veit det var ikkje ei bjølle å høre – å långt i frå! Det var så tomt at det var som det skulle ha fare ein vind over. Og kalven han la seg – hadde liggi den og. Men så kom jeg tel å

Aslaug som gjeter.

kikke på kalven, så visste jeg hvor kuene var. For han hørte bedre enn meg. Han fløtta på øra, dobba dem riktig – å er'e dem er nå'a, sier jeg tel'n. Og så rusla vi i veg og fant dem som regel igjen.»

Når kuene kom inn klokka 10 om formiddagen, måtte gjeterne mjølke, og etter det skulle mjølka separeres og separatoren vaskes, og dette ble gjentatt seint om kvelden. Det var et slit å dra separatoren, og det ble mange tunge løft, for eksempel av de store ystekjelene. Aslaug sier at det var ikke så farlig for henne, for hun hadde alltid vært sterk, men hvis hun hadde med seg noen veikere så kunne det være vondt. Når hun setret sammen med ei gammel budeie, måtte hun også hjelpe henne med de tunge systlene. Det kunne være kinning, vedbæring og fjøsmåking.

Sommeren på Hellebergsetra

En sommer Aslaug husker spesielt godt var sommeren hun gjette på setra til Helleberg – «det var «en umåtelig god sommer». Da var hun 20 år og hadde stelt Hellebergkuene vinteren før og var kjent med dem. Oppå setra hadde hun en buskap på bortimot 30 naut til sammen. Mange av disse dyra tilhørte gårdene omkring som ikke hadde anledning til å setre selv. Derfor var det store fjøs der, og det var tre budeier som delte på arbeidet

Aslaug forteller om en dag hun ofte tenker tilbake på. Hun hadde hatt kuene på en lang fin flate på fjellet nord for Nordstul og skulle hjem. «Vi hadde riksla nedover dalen – for eg gikk som regel foran og lokka eg, for da kom min buskap som eg hadde stelt om vinteren, og når den kom, så kom gjerne de andre etter. For det var liksom sånn da, at når noen gjekk da, så fylgde gjerne de andre med resten. Og eg hugse at eg kom utpå der og snudde meg for eg lurte på om eg hadde fått alle med meg. Da var det ei laaang rekke – dem gjekk etter hinannen som om ein skulle ha tredd dem etter ei snor bortover. Og da tenkte eg, om eg hadde hatt et apparat nå – så skulle det ha vore litt av eit syn, men så hadde eg ikkje det da, veit du.».

Arbeidet på setra gikk på omgang mellom de tre budeiene. Aslaug gjette hver annen eller hver tredje dag. Tidligere somre hadde hennes hovedoppgave vært å gjete dyra, og ei budeie hadde vært ansvarlig for tilberedning av melkeproduktene. Nå måtte hun selv være budeie og stelle maten, koke prim, kinne smør, yste og gjøre alt som trengtes de dagene hun ikke gjette. I fjøset melka de i mindre trespann, og så helte de over melka i et stort trespann som tok tretti-forti liter. Det var et godt lokk på dette tunge spannet som de måtte bære på skuldra inn til seterbua ved hjelp av et slags åk.

Så skulle melka separeres. Det arbeidet syntes Aslaug var ganske greit for de hadde separator med sveiv til å skille melka fra fløten. Den separerte fløten ble oppbevart i trebutter. Når melk og fløte hadde blitt separert, skulle de kinne smør av fløten.

Det var et tungt arbeid. Hjemmefra var Aslaug vant til å bruke stavkinne, men på setra hadde de en som gikk rundt med sveiv på. Kinna ble festet med kroker i veggen, og som Aslaug forteller «... du fikk ikke kinna det der hvis du ikke brukte begge nøvan. Du drog alt du orka for å få detta der og så blei det nå gjerne smør.» Men før smøret var ferdig, måtte det vaskes ut. Restene av

Aslaug står som nummer to fra høyre.

saupe (kjernemelk) måtte ut av smøret. Da tok de smøret ut av kinna og la det over i et trekar, så helte de på reint, kaldt vann, og så vaska de smøret med fingrene. De klappa det, snudde det og klappa det, jevna det ut så det ble flatt og så tulla de det sammen igjen og klappa det til all saupen var ute. Til sist skulle smøret saltas. Det krevdes erfaring å ha i riktig saltmengde, og Aslaug syntes dette var vanskelig de første gangene og innså at hun ikke var fullerfaren ennå. Hun sier at de lagde nokså salt smør for at det skulle holde seg lenger.

Budeiene måtte også yste. De lagde hvitost som måtte ha fin modning, og de lagde myse. Hvis de tilsatte fløtemelk til mysen, fikk de dravle. Dette ble god niste, forteller Aslaug «vi kunne ha det på maten, og vi fikk osteskivu med smør og dravle på til niste. Det gikk fint.» Hun sier ikke så mye i intervjuet om hva slags ost de laget og hvordan dette foregikk.

Til alle disse prosessene ble det brukt ulike trekar, og disse måtte være ordentlig rene. Derfor sto det nesten alltid ei gryte med briskelåg til koking på peisen. Denne lågen ble brukt til reingjøring av tveredskapen. De brukte ikke såpe, bare kokende varm briskelåg. Klutene ble også kokt i den, og de luktet friskt og godt etterpå selv om de ble farget brune. Aslaug sier at «melkegreier, når du styrer på med det, så har det så lett for å bli surt, og da blir det ei ufyselig surheit.» Kjelene de brukte til å koke melkeproduktene i, var lagd av kopper. Disse skulle holdes blanke til enhver tid. Det betød mye pussing, og til det brukte de fin sand og en tvåge til å skrubbe med. Tvågene laget de av de lange tegene som vokser langs etter bakken, troligvis kråkefot. Aslaug satte sin ære i å ha skinnende blanke kopperkjeler.

Skogsarbeid

En vinter hadde Aslaug arbeid med hogst i Hovin og laget favneved, 60 cm lang ved. Det var ikke vanlig å se kvinnfolk i den slags arbeid. På dette tjente hun tre kroner per halvfavn, tror hun. De greide en halvfavn om dagen. De tok bare bjørk, og mange var så store at de nesten ikke fikk kløyvd dem med kiler og alt. De brukte bogesag, og den var oftest ikke skarp heller. De kunne ikke file den opp ute i skogen, og faren, som kunne dette, var ikke alltid hjemme. Hvis han var der, filet han den opp, og så var den bedre en stund. Dette var meget slitsomt arbeid, ikke minst fordi det var mye snø, og de måtte gå på ski blant busker og kratt.

Moren fikk hele lønna for hun trengte den. Aslaug bodde jo hjemme og fikk mat og husrom. Hun skulle gjerne hatt ei krone til å gå på Skyttarhuset for når det var fest, men de kunne ikke ta seg råd til noe slikt.

Huspost i Gamlegrenda, Kongsberg

Da Aslaug var 17 år i 1926 hadde hun sett etter arbeid i avisa og fant en post i Gamlegrenda på Kongsberg som hun søkte og fikk. Den var hos Josefa Teigen Olsen oppe ved konfeksjonsfabrikken. Den ene fabrikken ble bygd opp akkurat over hagen hvor Aslaug arbeidet og der hun hadde planlagt en fin hage. Hun spredte møkk fra kuene over jordene, og da var det ennå ikke bygd noe der. Møkka ble spredd om høsten og skulle ligge over vinteren.

Mannen til Josefa het Anton Olsen og arbeidet på fabrikken, og Josefa drev med skaukatter, det vil si gutter som gikk på Skogskolen på Tislegård. Disse fikk kost og losji mot betaling hos henne. Hun hadde to eller tre gutter boende hos seg. Josefa var voldsom til å svinge opp med mat, og hun hadde mange gjester. I fjøset var det fire kuer, og det var Aslaugs oppgave å stelle dem. Datteren i huset, Bergljot, gikk med mjølk. De solgte mjølk til folk som bodde i gårdene rundt. De leverte ikke til meieriet. Det er usikkert om det overhode fantes noe meieri i byen i 1926, sier hun.

Om sommeren tok Aslaug seg gjeterjobb igjen, så da forlot hun arbeidet i byen. Hun hadde festet seg for gjeterarbeidet før hun dro til byen og måtte stå fast ved det. Dessuten var det vanlig å tidfeste arbeid for en bestemt periode ved ansettelse. Josefa hadde heller ikke noen «skaukatter» om sommeren når det var skoleferie og trengte derfor ikke så mye hjelp da. Aslaug kom tilbake til denne posten noen ganger senere, men da hadde ting endret seg der. Hun sier ikke noe om på hvilken måte.

Aslaugs syn på gjeterarbeidet

Aslaug vendte altså tilbake til gjeterarbeidet hver sommer. Hun gir uttrykk for litt ulike meninger om det. Hovedinntrykket er at hun likte det godt. Det var rolig og

fredelig, men «somme tider var det seigt», sier hun, »ja, de gjetersomrene var i grunnen seige, og jeg var så trøtt.» Men det var lønna som trakk, 45 kroner i måneden, det var bedre enn hun tjente på annet arbeid hvor lønna normalt var 25 eller 30 kroner i måneden. Så «ødela» hun heller ingenting for det var ikke noen ting å bruke penger på oppå setra. Ikke kunne hun reise noen steder heller, og det hun tjente ble reint oppsparte penger.

Voksen alder

I intervjuet som historielaget hadde med Aslaug, fortalte hun ikke noe om sitt liv som voksen. En av hennes sønner, Ivar, har

dog fortalt at hun giftet seg i første del av 1930-åra og flyttet til Kongsberg. Mannen het Ola Aslesen og kom fra Krødsherad. De fikk to sønner, Gunnar og Ivar. Mannen var mye borte på arbeid, og Aslaug tok seg av barna og hjemmet. Hun var meget flink til å brodere og broderte 200-300 bunader, blant annet til Husfliden på Notodden. En annen interesse var blomster, og hun la ned mye arbeid på holde en flott hage rundt huset i Marcus Thranes gate hvor hun bodde i mange år. Hun arbeidet også i kjøkkenet på Grand hotell. Hun døde i 1994 da hun var 85 år gammel.

Aslaug og ektemannen Ola .

Kilder:

Intervju med Aslaug Aslesen i juni 1986 ved Odd Arne Helleberg og Kristi Li.

Ivar og Grete Aslesen, som også har lånt ut bildene.

Gunhild og Oddvar Kaasa.

Store omveltninger i bondekvinnenes liv

Av Jørgen Sandberg

Hvis vi ser oss over skulderen og blikker bakover til de nærmeste generasjoner, vil vi se at bondekvinne fikk oppleve store forandringer i sine liv.

Fra fjøsrøkter til lønnsmottaker

Den første av dem kom da vannet ble lagt inn i fjøset. Stort sett var det hun som hadde ansvaret for det. På de mindre brukene måtte mannen ofte ut i lønnet arbeid for å berge det daglige brød. Dermed falt det i kvinnens lodd å passe barn og stelle fjøs. Siden dette var et kvinnedominert yrke, hadde det heller ikke ingen høy status, og det ble heller ikke satset på. En jordbrukstelling fra 1939 viste at bare 39% hadde innlagt vann i distriktene, men der var det store forskjeller på små og store bruk, og variasjonen fra landsdel til landsdel var også stor. Men i 1946

I årenes løp har hver bondekvinne båret mange tonn vann. Noe bedre blei det med et slikt vassåk. Foto fra P. T. Hallbergs bok Den stolte sliter (Fellesforbundet).

ble en statlig vannforsyningsnemnd oppnevnt. Arbeidet med å skaffe alle vann ble satt på agendaen, og målet ble nådd tidlig på 1970 tallet.

Men denne stille revolusjon var bare den første som bondekvinnene fikk erfare. Den neste fant sted på 1960-tallet. Da var det mange som sluttet ved melkeproduksjon ettersom overgangen til melkemaskin og tankbil ville innebære en stor investering. Driften ble da ofte lagt om til kornproduksjon, og bondekona sto der uten fjøsjobb. Hva som da skjedde, skal vi se litt nærmere på, og vi bruker Kalleberggrenda i Lardal som utgangspunkt.

Karen Anne Evju på Øvre Kalleberg

Hvis vi ser på 1960-tallet, så gikk storparten av kvinnene der ut i lønnet arbeid. En hadde utdanning fra midten av trettitallet og kom i arbeid fra 1950-tallet, mens tre tok seg etterutdanning og fikk arbeid etter at fjøsrøkten var over på 1960-tallet, mens den fjerde overtok en manufakturhandel i Svarstad. Her skal vi høre hva den eneste gjenlevende av disse foretaksomme damer, Karen Anne Evju på Øvre Kalleberg har å fortelle. Hun deler kårhus med datter og svigersønn, og i hovedbygningen holder barnebarn og oldebarn til. Det var kjærligheten som brakte henne til Øvre Kalleberg. Her bodde Ole Kolfinn Evju. Hun giftet seg med ham i 1951 og flyttet hit til gården da. Men hennes befattning med jordbruket startet fra barndommen av, for hun var oppvokst på en gård lenger syd i Lardal. Der kom hun til verden i 1926.

– *Hvordan var det med vann i fjøset på gården der du vokste opp?*

– Jo, vi hadde vann så lenge jeg kan huske og rikelig og godt vann var det. Så fikk vi montert drikkekar til kuene, det kan vel ha skjedd på 1930- tallet en gang. Vi hadde åtte kuer.

– *Hvordan var det med skolegangen?*

– Jo, jeg hadde en mor som ville at jeg skulle få meg en utdannelse, for kunnskap er ikke tung å bære sa hun. Så jeg ble sendt til Larvik. Der tok jeg først middelskolen og siden gymnaset. Det tok i alt seks år, og jeg var ferdig russ i 1947. Etter krigen var det mangel på lærere så jeg søkte en vikarstilling og fikk jobb på barneskolen i Hvarnes, og der ble jeg værende i tre år og hadde en fantastisk tid med mange gleder. Etter tre år møtte jeg mannen i mitt liv, men søkte likevel en lærerpost på Aure i Nord-Møre. Det ble en helt annen verden. Da bodde jeg på fastlandet, men ukependla med rutebåt til en øy, og da var jeg helt ute i havgapet. På den største gården på øya leide de ut stua til skolebruk. De hadde ikke stort å leve av der ute, men de hadde likevel et stort hjerterom. Det var interessant å oppleve et helt annet miljø. Jeg ble der vinteren over og fortsatte som vikar på skolen i hjembygda høsten etter.

Så ville mor at jeg skulle gå på lærerskolen og bli skikkelig lærer, men det ville ikke jeg. Jeg ville gifte meg, og det gjorde jeg. Men først måtte jeg gå på husmorskole for

Her på Øvre Kalleberg har Karen Anne Evju hele bygda for sine føtter.

jeg hadde ikke noe peiling på å lage mat. Så når den var ferdig til jul, flytta jeg inn her.

– *Da var vel vannet for lengst lagt inn i fjøset?*

– Ja, og vi hadde egen fjøsbrønn. Vi hadde hatt mange kuer helt til krigen, 16-17 tror jeg, så i den tid hadde vi sveiser, to gårdsgutter og innejente. Hun hjalp også til i fjøset. Melka ble levert til ysteriet i Svarstad, og da var det felles melkekjøring fra gårdene i Kalleberggrenda. Først med hest og siden med traktor. Når jeg kom hit, var det bare syv, åtte kuer igjen, og da var det mannen min og jeg som hadde fjøsjobben. Han tok den første økta om morran, mens jeg tok meg av ungene som etterhvert kom til. Så var det min jobb å stelle om formiddagen. Da hadde kuene spist, så skulle det stelles i båsene og strøs for, så skulle de hvile. Neste stellet var klokken 15, da var det foring, før melkinga klokka 17, og det var jeg også med på. Det var så lunt og godt i fjøset, en tørr og god varme, ikke betong noen steder, det var en eldgammel tømring.

– *Men så ble det slutt med kuene?*

– Ja, det skjedde i 1965, og det var det en vemodig dag. Men mannen min hadde nær kontakt med landbruksmyndighetene i Vestfold, og de mente at å bygge et nytt fjøs ville innebære en livslang gjeld. Dermed ble det lagt om til kornproduksjon, og det var mange som var i den samme situasjon. Så da fikk jeg fristilt tida mi og fikk da forespørsel fra skolene i Svarstad og Gåserud om å ta vikartimer når noen var sjuke.

Jeg syntes det var alle tiders å komme tilbake i klasserommet igjen. På den andre sida så følte jeg på at jeg ikke kunne like mye som mine kolleger som hadde full utdanning. Dermed modnet ønske om å ta skrittet fullt ut. Støtte fikk jeg fra en veldig snill og tålmodig mann. Han måtte jo ta over ansvaret for ungene mens jeg lå borte i uka.

Fra høsten 1968 begynte jeg på lærerskolen på Eik i Tønsberg og bodde på hybel der. Jeg kom meg igjennom de to åra, jeg syntes det var litt for kort tid. Det hadde vært ønskelig med lenger tid til fordypning innen enkelte fag. Nå tar jo lærerutdanninga fem år.

– *Fikk du fast ansettelse når du var ferdig?*

– Ja, det var ledig en stilling høsten 1970. Jeg tok over etter Anna Omholt. Hun var jo en legende i bygda og hadde vært her siden 1920-tallet. Så var jeg da lærer på barneskolen i Svarstad 20 år. Jeg husker godt når jeg tok imot min første førsteklasse. Da lurte jeg på om jeg hadde valgt rett, for der sto de stivpynta og forventningsfulle, og så skulle jeg leve opp til det. Men den følelsen fortok seg, og det ble mer enn nok å gjøre. Den siste klassen jeg hadde, var på 29 elever, men jeg hadde en forståelsesfull rektor som ga meg litt tid så jeg fikk fristilt noen timer.

Nå har Karen Anne vært pensjonist i snart 30 år. Mye av tiden har gått med til sanitetsforeningen der hun bl.a. har arrangert mange turer til Oslo. Der er hun godt kjent ettersom den eldste datteren bor der. Da den nye operaen åpnet, var sanitetskvinnene fra Svarstad blant de første som fikk omvisning. Noe som krevde en del av hennes tid var at mannen fikk MS i en alder av 56 år. Det krevde sitt på slutten, men hun klarte å ha ham hjemme, så han slapp å dra på sykehjem.

Nå har hun gode dager og er stadig på farten i bygda med sin bil. Med fire generasjoner på tunet kan hun daglig følge med på de unges liv og levnet, og hvis de har tid til å lytte, har hun et langt livs erfaring å formidle fra.

Om navn på «vannansamlinger»

Av Tor Dalaker Lund

Når vi er ute på tur, eller studerer kartet, støter vi på både vann og vatn, sjø og sjå, tjern og tjørn og flere andre betegnelser på ulike «vannansamlinger». Jeg skal her forsøke å gi en oversikt over de vanligste betegnelseene i Kongsberg med omegn og hvordan de blir brukt.

Vann / vatn. Disse betegnelseene brukes vanligvis om litt større vannansamlinger. I vårt distrikt brukes varianten vann i Lågendalen og østover og også noe nordover og vestover fra Kongsberg. Men vi skal ikke langt nord og vest før det heter vatn. Det opprinnelige vatn gikk allerede i gammalnorsk tid over til vann i Sørøst-Norge, og den forma sprer seg nok. Men innsjønavna er gamle, så de kan hete vatn ut fra slik målføret var i tidligere tider. Det heter Kjennerudvannet og Helgevann, men noe lenger vest blir det Dårstulvatnet, og på Ble heter det Kjørkjevattn og Storevatn.

Tjern / tjenn / tjørn / tjønn. Disse betegnelseene er de vanligste som brukes om vannansamlinger som er mindre enn «vann» og ofte ganske små. Den gammalnorske utgaven av dette ordet hadde tydelig uttale av rn, men disse lydene har blitt assimilert til nn. Når mange i dag sier tjern, er det en opprinnelig skriftform som har blitt opptatt i talespråket. Den brer seg nok. Dialektene har tjenn eller tjønn (og mange flere former som det vil føre for langt å komme inn på her). Tjønn er oftest hunkjønn; da heter det altså tjønna i bestemt form, mens tjenn heter tjennet. Men vanligvis opptrer disse betegnelseene i ubestemt form. Tjern / tjenn finner vi i Lågendalen og noe nordover fra Kongsberg, men vi skal ikke langt opp i Numedal eller vest mot Telemark før forma med ø er enerådende.

Sjø. Brukes om ganske store vannansamlinger, som Kolsjø f.eks. Også dette ordet fins i mange varianter. I vårt distrikt skal vi ikke langt vestover før vi finner forma sjå. (Follsjå, Lufsjå).

Fjord. Den vanligste bruken av dette ordet er selvfølgelig om fjordarmer som strekker seg fra kysten og inn i landet. Men det kan også bety innsjø og brukes om store

Kolsjødiplane Foto: Tor Dalaker Lund.

innsjøer. De fleste innsjøfjordene ligger der folk bor, i bygdene, etter hovedvassdraget (Kravikfjorden, Fønnebøfjorden) eller der folk ferdes i gammel tid (Bjornesfjorden, Halnefjorden).

Dam. Betegner en vannansamling som er demt opp, enten det har vært et lite tjern der fra før eller ikke. Rimeligvis finner vi svært mange navn på dam rundt Kongsberg. Med Sølvverkets behov for vann ble det bygd mange dammer. (Kongens dam, Davids dam m.fl.). Ved mange tjern ble det også bygd fløtningsdammer, for å samle vann til tømmerfløtinga. Nydammen og Rendledammen på Ble er eksempler på slike dammer. Dam-navn er den yngste gruppa av vann-navn. – Men dam brukes også i en annen sammenheng, som søledam, plaskedam o.l. Altså om ganske små forekomster.

Pytt / putt. Forma putt er den som fins i vårt distrikt og er dominerende over stort sett hele Østlandet. Betegnelsen brukes gjerne om små, stillestående vann. Det er vanskelig å spore noen putt-navn når vi studerer kart over Kongsbergdistriktet. Det skyldes selvfølgelig først og fremst at benevnelsen er lite brukt her, men kan også henge sammen med at de vann som betegnes som putter, er så små at de ikke blir navnsatt på kartet. Lenger opp i Numedal finner vi Øvre og Nedre Puttjenn nesten nederst i Vergja-dalføret. På Eikersida forekommer putt flere steder. På Holtefjell finner vi Celleputten og Aureputten bl.a. På åsen øst for Eikern finner vi Smøråspullen.

Stutaue. Ganske spesielt navn. Foto: Tor Dalaker Lund.

Dipil. Betegner små, stillestående vann, ofte gjørmete og utpå myrer. Denne betegnelsen er ikke produktiv nå, og mange kjenner ikke betydningen av den. Men vi finner flere dipil-navn i vårt distrikt. Vest for Kolsjø går skiløypa over Kolsjødiplane, og den merka stien like i nærheten går over Dipilskarva. Like sør for Hengsvann ligger Diplemyr, og like sør for Darrebu på Omholtfjell ligger noen småpytter som kalles Diplane. I Skirvedalen, rett vest for Daggrø, finner vi også noen småvann, Diplan – for å nevne noen forekomster av denne betegnelsen.

Dulp. Nærmest ei grop eller et lite søkk med vann. Det er ikke mange forekomster av dette ordet i vårt distrikt, men noen er det. Når vi følger den merka stien fra Omholt til Ivarsbu, går vi over Dulpeknatten. Her er tydeligvis toppen oppkalt etter det vesle vannet som ligger like innunder den. Når vi går stien fra Kroksbekk til Hoensetra, passerer vi et søkk som blir fylt med vann når det regner kraftig. Dette søkket kalles for Dulpen.

Kulp. Dette ordet har to betydninger. Det kan bety et søkk eller fordypning i ei elv og er nærmest synonymt med høl. Men det kan også bety et lite tjern. Svartkulp heter det vesle tjernet ved Knutehytta, og Svartkulp finner vi også på Blefjell, like sør for Brørsteinan.

Flår: Slik definerer Hans Ross flår i ordboka si: «En meget grund og af og til forsvindende liden vandsamling; grund pyt». På åsen mellom Sandsvær og Eikern finner vi flår i noen navn, som Senningflårane og Vinesflårane. Dessuten i usammensatt form, Flårane, like nord for Hajern. I Kongsberg by kaltes området rundt østenden av Møllergata for Flårn. Her har det en gang vært «en grund vandsamling».

Høl, lon, løk, fløyt, evje. Disse er ikke navn på vann og tjern, men på utvidelser, stille partier og «dyb huulning i bunden av en bæk eller elv» (Ivar Aasen). Vi finner Trytehølen i elva like nedafor Hengsvann og Gamphølen i Storelva på Meheia. Like sør for Lyngdal sentrum finner vi Øvre og Nedre Lona i Lyngdalselva. Like nedafor Vatnebrynnvannet utvider elva seg til Kvernarlona. I Smådøla, ikke langt fra turisthytta Dusehesten, utvider elva seg nærmest til et tjern, Storelon. Løkentjern sør for Lisetrene har fått navn etter den stilleflytende bekken i myra vest for tjernet. På Holtefjell finner vi Krokvassløken. Fløyt er ikke vanlig i vårt distrikt, men betegnelsen forekommer i hvert fall i Drammens Nordmark. Evje, derimot, er svært vanlig i Lågens dalføre. Det er mange stilleflytende viker som har fått denne betegnelsen, som Spitevja, Lampelandevja f.eks. Dette er svært gammel språkbruk, og vi har evje i mange gårdsnavn.

Anekdoter

Et nærliggende spørsmål

Sæmund Wulfsberg var på bondeungdomslags-stevne i Kristiansand på 1930 tallet. Ut på kvelden følte han en stadig sterkere trang til å slå lens, men hvor gjorde en det? Til sist ble behovet så påtrengende at han ikke så annen utvei enn å stille seg mot et tre i et av kvaderatur-kvartalene og forrette det aller nødvendigste i hui og hast.

Vel lettet knappen han igjen og skulle til å gå, da det lød en stemme fra et mørklagt vindu i huset ved siden av: «Skal du ikkje riste av han?» Der hang det ei dame ut av vinduet, og hadde bivånet det hele!

Bevergrendsangen

(egen melodi)

Vår grend den ligger så lys og vakker
i dalens helle med skjønn natur.
Fra fjellets høyde med ås og kolle
til Lågens bredde med foss og dur.

Ja, her er stedet som er i eie
og som du kjenner fra slekters gang.
Ja husk din barndom og alle dager
for grenda gav oss en kjærlig sang.

Vår og sommer med grønne lier
der stedet ligger så trygt og lunt.
Du kunne tenke deg bedre steder
men aldri tenkte du tanken ut.

Ja slekt skal følge og slekt skal svinne
ja, slik er det jo blott engang.
Men du vil alltid ha gode minner
og livet følge vil sin samme gang.

Når vinteren kommer med sitt hvite teppe
den skjuler alt som er mørkt og trist.
Men grenda kleder den hvite drakten
og tyngden bæres på hver en kvist.

Fra Spitegrenda til Østbygrenda
og Hugstedgrenda der lengst i nord.
Og fossen binder det hele sammen
med sin sølvklare stille snor.

Ta en dag opp på Bever åsen
du vil finne dem alle der.
Alle gamle og kjære steder
og så nære dem ennu er.

Ta en tur ut på Hugstedkollen
når solen speiler seg i bekk og vann.
Der ser du hjem og de kjente steder
og bekken synger den samme sang.

Vår grend den ligger så lys og vakker
i dalens helle med skjønn natur.
Fra fjellets høyde med ås og kolle
til Lågens bredde med foss og dur.

Knut H. Trollerud

En markant person i Bævergrenda er Knut Trollerud. (Apropos navnet Bevergrenda/ Bævergrenda, så er det opprinnelige navnet Byeffio- dokumentert fra 1393. I 1547 Byaue, men så i 1564 Beffuer. Så følger denne «feilen», og dette videre til Bevje og i tillegg en r, så blei det forvekslet med Bever. Dette ifølge Odd Arne Helleberg. Og da en i tillegg fikk et merke med en bever på et lag fra grenda, har skrivemåten Bever overtatt. Grendeboka som historielaget ga ut i 2017, bruker imidlertid Bævergrenda for å vise mer til det opprinnelige). Knut Trollerud er født i 1923 og går i sitt 97. år. Han bor i dag på slektsgården Frodeplass som før het Nordre Bæverplass. Folk som kjører Bævergrenda vil vite hvor han bor siden det står skiltet Trollerud opp til gården. Han har engasjert seg gjennom mange år for Bævergrenda. Han har også skrevet «Bevergrendsangen» og bruker -e og ikke -æ i ordet.

Forfatteren av disse linjer har besøkt Trollerud flere ganger, og da vi snakka om sangen, står det jo «egen melodi» på den, så jeg fikk Knut til å synge den for meg. Dette tok jeg opp på film med telefonen. Men for å kunne føre den videre, måtte jeg få noen til å skrive noter etter gehøret ved å høre Knut synge den. Derfor kontakta jeg noen venner av meg som begge er musikere, Sven Nordalen og Laila Lindkvist. Disse skreiv noter til sangen, og Laila framførte sangen på biblioteket vinteren 2019, hvor en engere forsamling også sang den. Men det er et håp at ved denne artikkelen her med både teksten og notene så kan kanskje Knut Trolleruds sang leve videre og ikke bli glemt.

DK

Bygdetunet bygget ved dugnadsånd

Klokkergården i Lardal 1850-2019 – fra skolestue til kultursentrum

Av Jørgen Sandberg

I gangavstand fra Svarstad sentrum ligger et tun med låve, bryggerhus og våningshus. Det var Lardals første faste skole som ble tatt i bruk i 1850.

Den vakre og verneverdige bygningen tjente som skolestue og bolig for klokker og lærer i 107 år. Da ble den nye skole i Svarstad bygget. Etter skoleepoken ble eiendommen preget av forfall, inntil kulturstyret i Lardal kommune i 1986 tok grep og sikret Klokkergården for kulturelle formål. Vi skal i denne artikkelen se litt på hvordan det hele utviklet seg fra fastskole og til et vitalt kultursentrum realisert gjennom tusenvis av dugnadstimer.

Skole

Siden vi snakker om Lardals første faste skole, kan vi se litt på de reformer som gjorde seg gjeldende på undervisningsfronten. Vi kan først slå fast at gjennom hele 1700-tallet og til langt inn på neste århundre var analfabetismen betydelig i landet. Bare noen få elever i byene fikk undervisning på latinskoler, men i 1739 ble det innført en lov om skole for alle. Loven hadde utgangspunkt i at obligatorisk konfirmasjon var innført tre år tidligere. Skolegangen ble derfor iverksatt for å lære ungene det de trengte for å bestå konfirmasjonen. Undervisningen fra den tid og videre i rundt 100 år foregikk på omgangsskoler der læreren tok opphold på gårdene for noen uker om gangen.

Fra 1827 kom det en lov om allmueskole på landet som påbød at det skulle være fastskoler ved alle hovedkirker. Samtidig ble lærerutdanningen styrket. Fra 1860 av

ble det kommunens oppgave å velge et skolestyre. Tidligere var det prester og embetsmenn som hadde hatt den oppgaven.

I skolens første tid ble det bare undervist i lesing og skriving, men utover på 1800-tallet kom stadig nye fag til, undervisningstiden ble økt og avgangsvitnemålet gjort obligatorisk.

Den første lærer

For Lardals del dro det ut med bygging av skole, for dette var et stort løft for en liten kommune, men i 1850 sto husene ferdige til innflytning, og det første kullet kunne begynne. Det var imidlertid dårlig stell med pedagoger i egne rekker. Derfor var det symptomatisk at vi måtte importere lærere fra første til siste stund. Den første som kom hit, var Kittil Olafsen, og han var fra Moland i Telemark. Vår første lærer var gift, fikk ni barn og ble værende her. Enda han var en utenbygds mann, må han har vunnet bygdefolkets tillit, for han ble valgt til ordfører i perioden 1861-1863. Han fikk også prøve seg som bonde, for til Klokkegården hørte det et lite gårdsbruk. Kittilsen var både klokke og kirkesanger. Det medførte bl.a. at han ledet et firstemmig kor som deltok under innvielsen av den nye Hukstrømbua i 1877. Han hadde diktet en «Brosang» i sakens anledning og det ble stor festivitas. Broen ble bygget som en del av den nye Lågendsveien som var opparbeidet helt fra Larvik og opp til Hvittingfoss, og som sto ferdig samme år. Forøvrig kan nevnes at nåværende Hukstrøm bro ble bygget i 1949.

At Klokkegården var et sentralt sted i kommunen kan vi se av det faktum at herredsstyremøtene ble holdt her fra 1850 til 1902. Olafsen var den sjette i rekken av ordførere, og blant dem hørte også flere generasjoner Schjerven som senere også møtte på stortinget.

Hvem som først lanserte ideen om et bygdetun på Klokkegården, vet vi ikke. Imidlertid fremla Mathias Ytreeide, som var lærer og skoleinspektør her fra 1948 til 1970, noen tanker i så måte i et skriv under overskriften: «Hva skal vi bruke bygningen til». Her tenker han seg at vi skal få vårt eget museum og som han sier: «Å verne og frede arven etter forfedrene er et av kjennemerkene på virkelig, ekte kultur.»

Dette er Kittil Olafsen som var den første lærer på Klokkegården. Han var også ordfører i perioden 1861 til 1863. Hans bilde henger sammen med alle Lardals ordførere i den gamle herredsstyresalen på Klokkegården.

Elevers erindring

Vi mangler en del kildemateriale fra Klokkergårdens liv og levnet fra starten og til skoleslutt, men vi har en liten kompensasjon ved at vi har latt noen elever mimre om tiden på skolen. Her tar vi med ett eksempel på hvordan lærerens allmektige posisjon i gamle dager kunne gå ut over elevene uten at noen kontrollinstans grep inn. Denne historien handler om en elev som var født i 1879, og den er bekreftet av hans datter. Gutten kom hjem til sine foreldre og klaget sin nød for et overgrep på skolen. Læreren hadde gitt ham en sviende ørefik og svaret fra foreldrene ga ikke store trøsten: «Så var det vel fordi du fortjente det.» Fortjent eller ikke, resultatet ble nedsatt hørsel på det berørte øret resten av livet, og læreren gikk naturligvis fri fra reprimande.

Bondekvinnelagets vevstue

I 1969 ble det holdt en takst på Klokkergården med tanke på å innrede en lærerleilighet og hybler i huset. Den planen ble det ikke noe av for bondekvinnelaget la inn en protest. De fikk nemlig leie den gamle skolestua i første etasje til vevstue. De etablerte seg der i 1970. Det er ikke minst takket være deres innsats både da og senere at stedet er blitt sikret for den bygdetunfunksjon det i dag har. Vevdamene er også den langt hyppigste bruker av tunet, der virksomheten pågår året rundt. De ser seg som tradisjonsbærere av gamle husflidsteknikker og holder hvert år åpen utstilling og bygdetundag på vårparten.

Slik så Klokkergården ut vinteren 2019. Det neste som skjer i restaureringsprosessen, er at låven skal gjennomgå en gjennomgripende renovering både innvendig og utvendig. Foto Jørgen Sandberg.

Befaring fra fylkeskonservatoren

I 1977 hadde fylkeskonservator Erling Eriksen en befaring på Klokkegården sammen med kommuneingeniør Kristiansen. Det ble laget en tilstandsrapport som omfattet de tre bygningene på tunet, og det ble gitt retningslinjer for et fremtidig restaureringsarbeid. Låven var svært forfallen og kanskje måtte rives. Bryggerhuset krevde også omfattende reparasjon. Men konservatorens positive vurdering av bygdetunet ut fra et bevaringsperspektiv ble brukt av kulturstyret da de satte fart i bevaringsprosessen på 1980-tallet.

Den endelige beslutning

Det var Lardal kommunes kulturstyre som tok det avgjørende grep når det gjaldt å realisere Klokkegården som Lardals bygdetun. I et skriv til formannskapet i 1981 heter det:

«Kulturstyret henstiller til Lardal formannskap om å prioritere Klokkegårdens istandsetting høyt, det vil være av stor betydning for bygda at Klokkegården må kunne brukes til forskjellige kulturformål.»

Så gikk det noen år, men i januar 1986 kom det igjen fortgang i saken. Da ble formannskapet og kulturstyret enig om å møtes. I mai samme år ble huset fristilt, da den siste leieboer flyttet ut. Etter å ha vurdert ulike varianter for videre driftsmodeller, falt man ned på bygdetunkonseptet som det beste.

Forfallet på bygningene var, som nevnt, omfattende, og kulturstyret gikk på barrikadene og fikk til slutt gjennomslag i kommunestyret for at Klokkegården skulle sikres som et bygdetun. Samtidig ble det bevilget 200.000, og dermed hadde man fått et godt startgrunnlag til en nødvendig rehabilitering. 1. september 1986 ble valget tatt, og i tillegg til de kommunale kroner ble det kalkulert med en betydelig dugnadsinnsats. Den kom også til å bli av formidabel karakter i årene som kom, men ildsjelene fra den gang så nok ikke for seg at det skulle gå over 30 år før man kom i mål med å sette bygdetunet i tipp, topp stand.

Hvem brukte bygdetunet?

De som først og fremst tok tunet i bruk, var den nevnte vevstuegruppen, Lardal historielag og Lardal kunst og hobbyforening. Det lå i kortene at historielaget måtte bli en sentral aktør. Det lå nærmest som et premiss for opprettelsen av bygdetunet at de skulle lage en omfattende utstilling av gamle landbruksredskaper. Den ble plassert i uthusets første etasje. Siden ble det i tillegg innredet et rom i etasjen over for lettere gjenstander. Blant disse hørte mindre redskaper fra jord, og skogbruk, men også en container brukt under krigen i forbindelse med flyslipp til hjemmefronten. Laget dis-

ponerte dessuten et rom i våningshusets andre etasje til bruk for skolehistorie og utstilling av gjenstander knyttet til gammel bygdemusikk. Kunst og hobbyforeningen hadde fra et tidlig tidspunkt av en omfattende virksomhet med diverse kurs og utstillinger.

Anders Hoff hadde med denne foreningen å gjøre og var en sentral person i Klokkeergårdens første tid og helt til utgangen av 2013. Anders er samtidig en av bygdens mest allsidige kunstnere som har ytre seg i mange sjangere.

Den som avløste ham i hans dugnad og vaktmesterrolle, var Torbjørn Hvarnes.

Driften av bygdetunet ble fra først av organisert av et tunstyre, der brukerne hadde en representant hver, og hvor Anders Hoff fungerte som talsmann overfor de kommunale myndigheter. Tunstyret fikk hvert år en sum fra kommunen. Det ble da deres oppgave å forvalte pengene i henhold til en prioriteringsliste som de satte opp. Stort sett var det ganske små beløp det dreiet seg om, så dugnadsånden kom, som nevnt, inn som et bærende prinsipp. Men etterhvert som tunet utviklet seg, kom det i tillegg inn en del gaver som bidro til å lette økonomien noe.

Ettersom årene gikk, kom stadig nye foreninger til og tunstyret ble utvidet med folk fra kommunens politikere og administrasjon. Det gjorde det lettere å samordne driften av Klokkeergården.

Under restaureringsarbeid i 2003 avdekket man et vakkert påmalt mønster i stuene. Dette vekket stor interesse, og eksterne eksperter ble tilkalt for å gi råd om videre prosedyre. Det var en gammel teknikk som var blitt brukt, og denne ble gjenopptatt. En malerkyndig påførte mønsteret på nytt, og etter flere hundre dugnadstimer og ekstern finansiering kunne man ta stuene i bruk i 2005 etter en gjennomgripende ansiktsløftning.

Anders Hoff var viktig under etableringen av bygdetunet og flere tiår etterpå. Her er han på trappen til våningshuset. Foto Jørgen Sandberg.

Dugnadsgjengen på Klokkergården samles hver onsdag og består av en gjeng nevenyttige karer som trives i hverandres selskap. Foto: Harald Ruberg.

Som nevnt tok Torbjørn Hvarnes over som dugnadssjef, og den første store jobben under hans ledelse var rivning og gjenoppbygging av bislaget. Dette skjedde i 2013. Der kom det nå et toalett for funksjonshemmede, samt dører til vevstua og kjøkkenet. Fra og med dette prosjekt ble dugnadsgjengen fast etablert, og de møttes hver onsdag fra ni til tre med en god pause midt på. Året etter ble det satt opp et tilbygg (skiku) til låven som inneholdt redskaper, en elektrisk sag og et rullebord. I 2015 begynte man på en totalrenovering av bryggerhuset. Det ble ferdig seinhøsten 2018.

Eventyret fortsetter

Det nærmet seg tiden da Lardal skulle innlemmes i Larvik. Det skjedde 1/1-2018, og det satte fart i prosessen med å sikre Klokkergårdens fremtidige eksistens. Bygdetunet var i sin tid skilt ut fra Prestegården og hørte således til Opplysnings Vesnets Fond (OVF). I februar 2017 besluttet kommunestyret å innløse tomten fra OVF. I april vedtok kommunestyret at en eventuell ny eierkonstruksjon for Klokkergården skal etableres etter foreningsmodellen, med de faste brukerorganisasjonene som medlem-

mer. Samtidig ble det vedtatt å bevilge kr 2.500.000 til vedlikehold på Klokkegården.

Tunstyret vedtok i et møte 16. mai 2017 å akseptere tilbudet med de vilkår som kommunestyret hadde vedtatt for å overdra Klokkegården til brukerorganisasjonene. I det samme møtet stiftet brukerforeningene ved deres representanter i tunstyret, Lardal bygdetun – Klokkegården (LB). Det ble deretter valgt et interimsstyre for LB på seks medlemmer med Øyvind Bergene som leder. I vedtektene framgår bl.a. foreningens formål som er:

«å eie, drive og forvalte Klokkegården som en kulturinstitusjon og et kulturhistorisk senter for Lardalsamfunnet ved å gi rom for utstillinger, tilby møteplasser for frivillige organisasjoner og skape arenaer for lokale kulturaktiviteter for alle aldersgrupper.»

Vedtektene ble vedtatt i endelig form i kommunestyremøtet 26. september, og da ble også kjøpsavtalen for overdragelsen av Klokkegården, gnr. 31 bnr. 125, til foreningen Lardal bygdetun - Klokkegården vedtatt. Avtalen bestemmer bl. a. at Klokkegården skal overdras vederlagsfritt. Overdragelsesdatoen ble fastsatt til 1. desember 2017.

Ved en høytidelig seremoni den 25. oktober 2017 undertegnet ordfører Knut Olav Omholt og Øyvind Bergene dokumentet som viser at Lardal kommune overdrar Klokkegården til organisasjonen Lardal bygdetun – Klokkegården.

Og snipp, snapp snute så er eventyret ute. Å nei, eventyret som ble påbegynt i 1986 er så visst ikke ute. Fortsatt har dugnadsgjengen store planer for året 2019. Nå er det låven som skal tas et tak både eksteriør- og interiørmessig. Så tar du deg en tur til Klokkegården på en onsdag, kan du regne med å treffe på en munter gjeng som er i gang med et nytt delprosjekt. Torbjørn Hvarnes har laget nye tegninger til låven og det ser riktig så fint ut.

Marcello Haugen og Gudrun Ring Wiker

Av Dag Kristoffersen

For mange av våre lesere er nok Mikael Martin «Marcello» Haugen relativt godt kjent. For Langs Lågens regulære lesere har de kunnet lese om han i følgende utgave: 2009- en lengre artikkel om hans liv på Kongsberg, 2013 om Marcello Haugen og skjerpet (Kvartaldalen) og 2016 Om Marcellos ukjente sønn. Ellers står det mye på nett, og det er utgitt flere bøker om han.

Han vokste opp på Kongsberg, flytta til Oslo, fikk etter hvert arbeid på jernbanen som lokomotivpusser og fyrbøter og bosatte seg på Otta og Ringeby. Her ble hans evner som synsk og hjelper for sjuke, kjent. Han traff Herman Wildenvey som forteller om spesielle opplevelser. Siden han arbeidet på Otta og kjørte med Dovrebanen praktiserte han og tok i mot folk på flere steder. Dette førte til at han blei mer og mer kjent og fikk flere permisjoner fra jernbanen mens han praktiserte. Han foretok reise bl.a. til Italia. Han blei spesielt interessert i teosofi via vennen Ivar Fosse fra Fron og var på foredrag med Rudolf Steiner allerede i 1910. I den teosofiske kretsen han vanket i blei han et midtpunkt med sine evner, og her var det ikke forskjell på fattig og rik, og det betød mye for han som kom fra fattige kår og var «bare» fyrbøter, forteller Parmann. I 1911 kjøpte han tomt på Lillehammer og bygde ei hytte han kalte Svarga ved Lysgårdsbakken og Mesna-elva. Her kom han også til å bosette seg i 1940. Året etter i 1912 bygde han ei hytte på Thokampen i Otta som han kalte Sameti. Så først og fremst forbindes han med Lillehammer og Otta, men etter hvert også med sitt oppvekststed og Kongsberg hvor det i juli 2018 blei markert 140-år siden hans fødsel.

I 1913 begynte han å kalle seg Marcello og har i ettertid blitt kjent under dette navnet. Dette året bryter Rudolf Steiner med teosofien og danner det antroposofiske selskap. Etter en visitt til Kongsberg denne høsten, får han et års permisjon fra jernbanen og reiser til Rudolf Steiner i Tyskland.

Her blir han populær blant selskapets damer, og dette er antagelig en av grunnene til at Rudolf Steiner og selskapet bryter med Marcello. En annen er at han kom for lett til sine evner, han arbeidet seg ikke gjennom de forskjellige stadier, slik antroposofien

Marcello på 1920-tallet. Kilde: Parmanns biografi.

kjøper aksjer. Derfra til Bergen. Praksisen hans fikk stor motstand hos leger, og han fikk ikke offentlig godkjenning for sin praksis. Han begynte derfor i jernbanen igjen og bosatte seg på Hamar. Han hadde lagt seg opp noen penger på aksjespekulasjoner som jobbetida under første verdenskrig førte med seg, så han sa opp stillingen sin i jernbanen vinteren 1915. Han begynte også å ta honorar for praksisen sin og tjente dermed nok til å kunne si opp stillingen. Så flytter han tilbake til Kristiania og holder rom og praksis bak morens melkebutikk i Håkonsgate 20. Han titulerer seg nå som «rådgiver». Han spekulerer også med stor sikkerhet i aksjer, skriver Parmann. Om han fortsatt har praksisen sin her fram til han får eiendom av byggmester Johan Thorvaldsen på Ullevål Hageby hvor han i 1920 bygger Villa Arjuna, er usikkert. Men det er i denne perioden, 1917, han treffer kvinnen som skal føre hans slekt videre. (Marcellos sønn Alf Haugen på Stange, døde i 1960 uten etterkommere)

I fødselsregisteret Paulus prestekontor står han oppgitt som jernbanefunksjonær med bosted Lillestrøm og med følgende navn: Martin Michael Torjusen og uten at

legger opp til. Han oppholder seg også i slottet Vichtenstein i Østerrike, men kjøpte det ikke slik hovedbiografen til Marcello, Øystein Parmann skriver. Men her hadde han et djupere forhold til den unge Maria Agnes som ender tragisk, ifølge Parmann. I biografien blir det også henvist til at han blei innkalt til generalstabene i Berlin og Wien like før krigsutbruddet. Ingen kilder oppgis av Parmann til dette, foruten en samtale Marcello skal ha hatt med sin sjåfør Olav Ruud i ettertid. Og dette skulle vært fint å kunne komme til bunns i. I det hele er det mange myter omkring han, gjerne skapt av andre enn han selv også.

Han kom tilbake til Norge og bosetter seg i Stavanger høsten 1914 hvor han også

Gudrun Ring Wiker (gift Sørensen) (1895-1968)

Av Fredrik Klouman

Gudrun Ring Wiker og Marcello Haugen hadde datteren Anna Marie Terka f. 29/3.1918. (Datteren ble gift Bay).

Gudrun er omtalt i boken «Møter med Marcello» på side 30 og 94. Der står følgende: «Selv hadde Marcello en meget vakker datter med sangerinnen Gudrun Wiker

Gudrun Ring Wiker. Fra Anne Sissel Bay.

Sørensen». «Mor til hans eneste barn var sangerinnen Gudrun Wiker Sørensen, født 20. desember 1895. Gudrun hadde aner i Lom, og ved siden av å synge, underviste hun i sang og piano. Hun ble gift med Henning Sørensen i Oslo. Gudrun Wiker Sørensen var dessuten forfatter og opptrådte som «tante Gullik» i radioens barnetime med egne fortellinger. Dag Haugaløkken forteller at hun også sammen med Marcello skrev «Eventyr for barn og voksne av H Schouten Beek. I fri fortolkning av Marcello Haugen». Gudrun Wiker Sørensen døde 30. desember 1968. Gudrun og Marcellos datter Anna Marie ble født 29. mars 1918 og døde i 1994».

At hun var sangerinne og forfatter og var tante Gullik i radioens barnetime, stemmer helt med informasjon funnet i Aftenpostens arkiv og andre kilder. Det er mye mulig at Gudrun deltok i skriving av Marcellos bok «Eventyr for barn og voksne av H Schouten Beek» som utkom 1920.

At hun underviste i sang og piano, kan sikkert stemme.

Gudrun var født 20/12.1895 i Kristiania. Hennes foreldre var Thorkild Wiker (Torkild/Torkel Olsen Viger/Wiger) f. 15/9.1860 i Lom, og Anna Katrine f. Ring. Thorkild var sønn av gårdbruker Ole Olsen Viger i Lom. Moren var født 18/6.1858 i Kristiania, hennes far var bryggerimester Andreas Ring født 1831 i Skedsmo. Gudruns foreldre ble viet i Sagene kirke den 14/7. 1886, da står faren oppført som Torkild Olsen Viger, handelsmann, Lom.

Ved tellingen 1910 bor Anna og barna i Kristiania, i alt fem barn (født i Kristiania, Drammen, Strømmen). Faren Thorkild Wiker har midlertidig opphold der, men er bosatt i Lom og arbeider der. Annas far, Andreas Ring f. 1831 bor hos dem som pensjonist. (I Lom bor Thorkild på Viker søndre nedre gård). Gudrun Wiker står som født 22/12.1895 i Kristiania (men ellers er fødselsdatoen angitt som 20/12.1895). Ved tellingen 1900 brukes etternavn Wiger.

1918-1923 bor Gudrun i Romsdalsgt 5 i Oslo og er ekspeditrise/kontordame. Fødsel 29/3.1918 for datteren er registrert i Paulus kirke, dåp 6 md. senere i Jakob kirke for Anna Marie Terka. Barnet bor da hos pleieforeldre Johannes og Olga Møller, ref kirkeboken. Gudrun kaller seg enten Gudrun Ring eller Gudrun Ring Wiker.

Gudrun var sangerinne (mezzosopran/alt) med klassisk repertoar. Hun studerte først sang i Milano. Hennes debutkonsert i Oslo som Gudrun Ring Wiker, var 13/3.1924 i Vor Frelzers kirke med den kjente organist Frithjof Hansen. Anmeldelsen ved Hjalmar Borgström var ikke den beste.

Hun var kjent som «tante Gullik» i radiosendinger for barn. Dette er omtalt i Aftenposten og i Norsk Radiohistorisk Forenings medlemsblad. F eks står i avisen 12/11.1925 at Grefsenbarna savner tante Gullik.

I 1926 reiste hun til USA (med Stavangerfjord til New York) for å studere sang videre, og for å opptre som sangerinne (intervju med «tante Gullik» i Aftenposten 12/3.1926). 18/8.1926 skriver avisen at Gudrun Ring Wiker og Sam Lind foretar en sang- og opplesningsturné i USA. Gudrun er tilbake i Norge 1928 og blir da intervjuet på nytt av Aftenposten 9/7.1928. Om konsertvirksomheten sies det: «Også i New Yorks største radiostasjon har hun opptrådt. Men da het hun ikke tante Gullik men Gudrun Ring og sang høitidelige norske og tyske og italienske komposisjo-

Debutkonsert 13/3.1924

Annonse Aftenposten.

ner. Hun har videre medvirket ved en stor orkesterkonsert med Ole Windingstad som dirigent, dessuten ved en Griegkonsert, og hun har gitt egne konserter i Chicago, Boston og Minneapolis». Hun forteller også at hun er blitt gift i USA, og derfor skal tilbake til USA. (Min anm: Ole Windingstad var en kjent norsk-amerikansk dirigent).

Aftenposten desember 1934 i Sportshallen, Kjelsås: Andakt ved Carl Mortensen, solosang ved fru Gudrun Ring Jølstad. (Antar det er samme Gudrun, var hun kanskje gift Jølstad først og senere gift Sørensen?).

Palmesøndag 1943 var det aftenunderholdning i Grefsen kirke (orgel, sang) hvor Gudrun Ring Sørensen deltok med sang samt resitasjon av egne dikt. Gudrun er fremhevet i Aftenpostens annonse.

Nasjonalbibliotekets digitale boksam-

Omslagsbilde boka fra 1954

ling inneholder barneboken «Burka, Snurka og vesle Rurka» fra 1954 (omtalt i Aftenposten 13.12/1954), den er skrevet av Tante Gullik (Gudrun Ring Sørensen), med tegninger av Ivar Haugaløkken, og er tilegnet barnebarnet Anne Sissel. Dessuten finnes ungpikeromanen Gunn fra 1963, forfatteren står som Gudrun Ring Sørensen (tante Gullik). Aftenposten omtaler dessuten 2/12.1931 boken «Eventyr og fortellinger» skrevet av tante Gullik, det var kanskje en første utgave av barnebo-

G u d r u n
Ring Sørensen

døde 30/12.1968, ble bisatt 7/1.1969 i Vestre Krematorium og ble begravet på Grefsen kirkegård. Hennes mann Henning L. Sørensen døde i 1972, også han ble begravet på Grefsen kirkegård.

Tatt fra intervju med Tante Gullik
Aftenposten 12.03.1926

Dødsannonsen i Aftenposten.

Kilder:

1. Boken «Møter med Marcello Haugen» (1997-1998) av Jan Vidar Lie Pedersen,
2. GENI slektsside for Marcello Haugen
3. <http://marcellohaugen.blogspot.com/> Slektside for Marcello Haugen, lagt inn av oldebarnet Tone Mette Bay Larsen
4. Kirkebøker
5. Aftenpostens e-arkiv
6. Folketelling Kristiania og Aker 1923
7. Digitalarkivet (folketellinger m.v.)
8. Norsk Radiohistorisk Forening (NRHF) medlemsblad mars 1986: Nevner side 14 EB's krystallapparat «onkel B» fra 1925, etter barnetimeonkel Carl Bødtker. Til apparatet ble laget en en-lampes forsterker kalt «tante G», etter tante Gullik i barnetimen, hun het egentlig Gudrun Ring Wiker. Produksjon og salg av slike krystallapparater fortsatte inn i 30-årene
9. Bokhylla.no (Nasjonalbibliotekets nettside)
10. Nettsiden www.antikvariat.net
11. Nettsiden Begravdeioslo.no.

Etterkommere Gudrun og Marcello:

Anna Marie Terka Thoreussen var gift med Rolf Frank Bay og fikk ett barn, datteren Anne Sissel Bay.

Anne Sissel Bay har fått tre barn med Ulf Ragnvald Larsen: Marianne Charlotte Bay Johannesen som har sønnen Simen, Nina Kathrine Bay Larsen og Tone Mette Bay Larsen. Tone Mette har sønnene Martin og Mikael. Så Gudrun og Marcello har ei datter, ei datterdatter, tre oldebarn og så langt tre tippoldebarn.

(DK)

Om prostitusjon på Kongsberg – i gamle dager

Av Ivar Lie

Dette er ikke dypsindige betraktninger om tvilsomme sosiale og samfunns-messige forhold her i byen. Det er istedet noen små glimt fra det som kildene nevner om prostitusjon, både organisert og uorganisert. Vi skal se på forholdene i Sølvverkets tidligste tid, og relatere disse til forholdene ellers, i praksis i Bergen, som var den eneste virkelige byen på den tiden.

Prostitusjon, i hvert fall satt i system, var et byfenomen. Hva som foregikk på bygdene, er det vanskelig å si noe om, i hvert fall var det ikke særlig organisert. En viktig faktor som påvirket prostitusjonsvirksomheten, var innslaget av utlendinger, og til dels innslag av militære avdelinger.

Siden Kongsberg hadde et stort innslag av tyske arbeidere og funksjonærer, lå forholdene godt til rette, kan en si. Saken var at mange av arbeiderne som kom hit til byen, var enslige, eller i det minste reist fra familien sin. Det var således et udekket behov for seksuelle tjenester. Vi kan ikke se bort fra at noen av de enslige som kom til byen, var det vi i dag kaller eventyrere, «som ville ut i verden», og slike hadde jo ikke mindre udekkede behov.

Men vi må komme til saken. I 1643 skriver Daniel Barth, se¹, Sølvverkets egentlige leder, primus motor og en fremstående fagmann, i dagboka si om prostitusjonsvirksomheten. Denne foregikk på Nymoen-sida, som jo ikke var med i selve byen, og derfor åpen for virksomheter av ymse slag. Barth uttrykte stor bekymring i dagboka, for det første med et «utilbørlig Huus» hvor «megen Uschickelighed bedriffues». Dette huset fantes på Nymoen. Barth understreker hvordan virksomheten påvirker arbeidskapasiteten til «kundene». Det nærmest lyser indignasjon av Barths notater, han får jo ikke gjort noe med problemet, og at det påvirket arbeidet ved verket, det var sikkert.

Han gir noen detaljer også: Han refererer presten (Peter Müller) som fra prekestolen har påtalt to horehus, betegnende nok med navnene til gruvefeltene: Overberget

og Underberget, og han skriver rett ut at arbeiderne burde være like ivrige og samvittighetsfulle med å anfare gruvearbeidet som å «anfare» de nevnte etablissementer. Her fyrte (skoftet) de intet skikt, en flid Barth savnet ved bergarbeidet.

Men prostitusjonsvirksomheten var godt i gang før 1643. Allerede i 1631 ble det gitt ordre om at de våninger som var reist uten tillatelse på Nymoen-sida rett overfor smeltehytta, enten skulle rives eller flyttes over til byen, «da der forfaris at utilbørligt Huus holdes»². Det er vel tvilsomt om ordren ble etterkommet, skal en tro Barths dagbok. I Kongsbergs første tid var husbygging et offentlig anliggende, men etter bybrannen i 1631 ble dette endret av rent praktiske grunner. Imidlertid var byggevirksomheten helt uregulert på Nymoen-sida, våningene må jo ha blitt satt opp en tid før 1631.

I 1636, 23. søndag i Treenighet, får vi temmelig konkret beskjed: Da finner vi i tingboka to innførsler. Det er Anders Karstensen «welche bei der dicke Maria gelegen hat, und ihr geschwangeret ..», og Paul Meissel, som har vært riktig «uheldig»: «welche mit der schwarze Mette gelegen und hat sie 2. Mahl geschwangeret». Det var jo selv sagt når det gikk «galt» at det kom i tingboka, den «vanlige» virksomheten hører vi ingenting om, bortsett da fra i Barths dagbok.

Som beskrevet over, kom prostitusjonsvirksomheten i gang rimelig snart etter at verket ble grunnlagt, og etterhvert kom det i mer organiserte former. Betjeningen i horehusene hadde tydeligvis sine navn og personlige karakteristikker. Foruten de to nevnte, er i hvert fall «rote Kari», og Marte Akseldatter som gikk under navnet «das hellische Feuer» (!). (Anm.: hellisch er gammel-tysk, betyr «lysende»).

En kan jo få det inntrykk at forholdene på Kongsberg på den tiden var preget av moralsk forfall og det som verre er. For det første: de sosiale forholdene, og dermed normene, var temmelig forskjellige i første del av 1600-tallet enn de som er akseptable nå. 1600-tallet var ofte en rotløs, rå og voldsom tid, en hard virkelighet gjenspeilte seg i harde væremåter¹. For det andre, forholdene her i byen var neppe verre enn i andre byer.

Det er naturlig å se til Bergen, den eneste ordentlige byen i flere århundrer, og en by med mye internasjonal skipstrafikk og stort innslag av utlendinger, spesielt Hansakjøpmennene og deres medarbeidere som var der i mer enn to århundrer.

Den første konkrete omtalen av prostitusjonen i Bergen finner vi i en rettarbot (lovpålegg) fra kong Håkon VI Magnusson (konge 1355-1380) til befolkningen i Bergen (Norges Gamle Love III, nr. 115). Der står det at: «Fattige og rike dannekvinner skal skilles fra friller og løse kvinner ved klesdrakt. De førstnevnte bærer klær etter sedvane og stand, ingen løse prostituerte eller gemene kvinner skal bære bedre klær enn av slett klede av vanlig varekvalitet til 2 engelske skilling per stikke. Horkvinner bærer frilledrakt fram til hennes husbond har tilgitt henne, og kunngjort det for lagmannen og rådmennene. En prostutuert skal ikke vitne i store saker».

Tegning: Ø. Tingleff.

Det var altså blitt et problem at løse kvinner kunne ha de samme klær som vanlige dannekvinner (!), ellers ville det vel neppe blitt noen rettarbot om saken. Vi ser også at kongen gikk temmelig detaljert til verks. Det synes jo litt spesielt at horkvinner kunne være gifte, og at de kunne bli tilgitt sine synder ved «offentlig skriftemål». Det er også verdt å merke seg at det eksisterte et gammelnorsk ord for prostituerte på den tida, nemlig «pudom».

Biskop Jacob i Bergen er ikke snau han heller: I et åpent brev til Bergens befolkning i 1390, skriver han at byen hadde et frilleliv som verden ikke hadde sett maken til, og som gjorde at herreder legges øde og at landet pådrar seg det verste rykte (!) Sikkert en kraftig overdrivelse, men helt uten substans er det vel ikke.

Så har vi en indirekte omtale av prostitusjon i Bergen i 1521. Da ble den såkalte ti-prosentskatten utlignet, det var slik at alle skulle betale ti prosent av sin formue. En forferdelig streng skattelegging, som førte til mye uro. Dette skattemanntallet er bevart for ugifte kvinner og enker i Bergen. Foruten en mengde slående personlige karakteristikker, f.eks. Elin Papegøye, Kirstine Klukkehønen og Sissel Buldre, finner

vi to kvinner ved navn Beritte Klubbe og Margrete Klubbe. Klubbe er en forvanskning av tysk Kolbe, som betyr syfilis, den nye svøpe som da var kommet til Bergen. Disse to kvinnene var såkalte pokke-leger, som «behandlet» syfilis-pasienter, forhåpentligvis bare utvortes. Det er også nevnt en Hene Pokkelege, med samme geskjeft tydeligvis. Margrete Klubbe ble botelagt i 1518 for sitt arbeid, men var såpass «ansett» at hun senere ble tilkalt til festningen for å pleie folkene i garnisonen. Bartskjærerne, som vi også kjenner her fra Kongsberg, var mildest talt lite begeistret for virksomheten til disse kvinnene. «Kirurgi» var neppe noe som kunne kurere syfilis. I hvert fall foretrakk pasientene pokkelegene, det kan jo ha flere grunner.

Vi får komme til en slags konklusjon, i form av et spørsmål: Ble det mer «fornuftige» moralske oppfatninger og mindre prostitusjon her på Kongsberg med tida? Det er jo lite med fakta en har, men det er i hvert fall to ting som må nevnes: Kongsberg ble etterhvert en vanlig by med vanlige familier, og mindre med enslige. Innslaget av utlendinger ble ikke så dominerende som i de tidligste tider, med den mulige følge at normene for moral og vanlig omgang mellom folk ble mer i tråd med vanlig folkeskikk på f.eks. 1700-tallet, ikke nødvendigvis slik vi ser på det idag. En tredje ting: Byen spredte seg jo ganske fort til østsida av Lågen, med den følge at presumptivt lyssky virksomhet ikke var så lett å holde på med, og at lovens lange arm kunne gripe inn overalt i byen.

¹ Bjørn Ivar Berg: *Bergmannskultur på Christian 4's tid: Tyske innvandrere tok ledelsen. I: Bergstaden ved Lågen, Kongsberg 375 år, Kongsberg, 1999, s.56–65.*

² Anne Grete Øygard Ljøsne: *Kongsberg fra grunnlegging til storhetstid. Utgitt av Kongsberg kommune, 1977, s. 35*

Haglebuslaget og de som var på gal side

Av Dag Kristoffersen

Et av de siste slagene i Norge før tyskerne kapitulerte, var slaget på Haglebu i Eggedal. Dette har det vært skrevet mye om. Vi skal her ta for oss noen av dem som sto på gal side. Den siste tida har mange kilder fra krigen blitt frigitt. Denne artikkelen baserer seg på åpne kilder. Den dekker folk som deltok fra Sandsvær, Kongsberg og Numedal.

Bakgrunn

Forsvarets overkommando i London hadde bestemt at det skulle opprettes fem baseområder i landet. Et av disse var base Elg med hovedsete i Vassfaret. Her skulle det samles store styrker, basert på gutter som hadde rømt unna den tvungne arbeidstjenesten. En håpa på opptil 2000 mann. Dette kolliderte med de lokale milorgområdene som satsa på små celler samt folk som bodde hjemme, hadde sivil jobb og møtte i helger og på netter. En av fire underbaser til Elg var BA 4 som skulle holde til vest for Nesbyen og sør for Tunhovd. Her var det meninga å bygge opp en base, som en militærleir, bestående av flere hundre mann som skulle rekrutteres fra milorgområdene 14.1, 14.2 og 14.3. Men arbeidstjenesten fikk ikke det omfanget som en trodde, og mange var ikke interessert i å delta i den slags fast base. Interessen var mer den som Milorg allerede dreiv. Det var derfor et rekrutteringsproblem. For opplæringskurs i januar 1945 møtte under halvparten av forventet. Det var rett og slett motsetninger mellom Elg-ledelsen og Milorg. Men det blei forsoning, og kurset som skulle gjennomføres i april hadde 80 mann som deltagere. Her regna de med at de skulle komme i kamp med tyske styrker og forberedte seg på det selv om dette var i mot Milorgs parole, og spesielt så seint da en regna med tysk kapitulasjon i nærmeste framtid.

Razzia i Eggedal

I området var det intens flyaktivitet og slipp fra 17. april. Dette var en forutsetning for oppbyggingen av basen. Basen skulle ha mye utstyr. 22. april er NS-mann og

idrettsinstruktør fra Drammen Erling Nilsen og lensmann i Nedre Eiker Arne Kvam Horgen på skitur i området. Disse hører flydur og rapporterer da de kom tilbake til politimesteren i Hønefoss, Ole Olsen Landerud. Det har ikke vært tyske fly der, så han henvender seg til Hirdens alarmenhet i Drammen.

Hirdens alarmenhet blei oppretta i august 1943. Opplæringen var i en tysk leir ved Holmestrand. Hovedoppgaven var vakthold og assistanse til statspolitiet. De var underlagt en tysk politigeneral. Når de skulle innkalles, måtte godkjennes av NS. Medlemmene var selvsagt motiverte, men i april 1945 var det mange av de innkalte NS-folkene som hadde meldte seg ut. De som var igjen så seint i krigen, må vi tro var blant de ivrigste. Men utgangspunktet var mer vakt enn kamp.

Alarmenheten med 20 mann drar fra Drammen kvelden 23. april og kommer til Eggedal kirke i nattemørket. Kompanisjefen er Andreas Østgaard 24 år fra Nedre Eiker. Disse skal lete etter falskjermsslipp. Avdelingen rykker fram til Besserud gård. Knut Besserud kommer seg unna, men to andre blir tatt. Her settes den 40 år gamle *Hans Jørgen Kjørstad* fra Ytre Sandsvær til vakt. Hirdmennene veit ikke at det ligger 80 mann på kurs ved Haglebuvannet. Frontveteranen politiløytnant Dagfinn Henriksen fra Porsgrunn er brutal. Han bruker hundepisk og rem for å torturere de to fangene til å snakke. Dette blei sett av den 51 år gamle *Peter Ovestad* fra Svene. En annen som også ser hva som skjer, er *Ole Kvear*, 43 år fra Flesberg. Torturen gjør at fangene forteller at det er en større milorgstyrke oppe ved Haglebuvannet. Etter å ha robbet med seg en del drar hirdstyrken igjen fra Besserud gård, men overnatter i Eggedal. Kl 10 24. april fortsetter hirden å jakte på ettersøkte personer i området. Hirden tar med seg 13 fanger og drar så tilbake til Drammen.

Men alarmen går igjen så Alarmenheten må av gårde igjen for å søke etter flyslipp. De drar først til Vikersund der de møter forsterkninger fra tysk sikkerhetspoliti og norske skijegere fra SS-Polizei-Schijäger -Batallion 506. Her er det både tyskere og nordmenn. Dette var frontkjempere, og disse kunne krige og hadde opplæring og erfaring fra østfronten.

Også en avdeling av Hirdens alarmenhet på Norderhov skal være med. Det mures blant dem som var med på første del av razziaen, men det avfeies av befalet. Denne gangen er også den 36 år gamle *Asle Kvislen* fra Rollag og *Ole Andersen Gjømle*, 40 år fra Flesberg med. Enda en flesberging var med, rettere sagt lyngdøl, den 35 år gamle *Ole Helgerud*. En av de yngste som var med kom fra Nore og Uvdal. Det var den 21 år gamle *Kåre Johan Karlsen*. (Han er ikke nevnt i referatene fra landssviksaken som går i Drammen og heller ikke over dommene og ikke hos Solhjell. Han er kun nevnt i Weums bok om hirden.) Derimot er to andre noringer, eller i alle fall med bosted Nore, nevnt. *Nils Paulsen* 49 år og 56 år gamle *Christian Øyvind Langseth*. Weum skriver at Paulsen kommer fra Nord-Aurdal og Langseth fra Saltdal.

Kamp ved Buinseter

De kommer fram utpå natta til 26.april til Eggedal. Der skulle de leite etter flyslipp. De forventet ikke å komme i kamp. Hirdstyrken er dårlig utstyrt. Det er ment som enkel patruljetjeneste ikke kamp der de starter på formiddagen. Østgaard forstår ikke alvoret og ser det som en trening i formasjon skytterlinje ved søkoperasjoner. Hirten skal undersøke rundt Buinseter etter slipp, samt evt. i hytter. De går tre-fire meter fra hverandre på linje. Kjørstad går med geværet på aksla som om han er på elgjakt. Noen

går og prater med hverandre. Kvislen har tre skudd i magasinet og resten i sekken. Tyskerne har dratt foran dem mot Haglebuvannet, så de regner med at eventuelle milorgstyrker eller banditter som de blir kalt, allerede har skygga unna. Slik det har vært før. Ved Buinsetrene ligger en forpost med Erland Berg og Nils Åmotsbakken fra Milorg/Elg-kurset klar med maskingevær. De har fått ordre om å skyte om fiendtlige patruljer kommer for nær, altså ikke i tråd med Milorgs retningslinjer. Men nå er situasjonen der. De fyrer av sitt maskingevær. Hirdmennene kaster seg ned. Noen skyter tilbake, bl.a. Ole Gjømle som sikter og skyter, men treffer ikke. De to hirdkarene Ole Christian Mehren fra Lier og Hans Kristian Keiser fra Drammen blir drept. Østgaard som er et stykke ute på siden, tror ikke hva han hører med en gang, men trekker så hirdfolkene tilbake. De to milorgkarene forlater stillingen umiddelbart etter skytingen. Hirdmennene hører seinere skyting oppe ved Haglebuvannet. Peter Ovestad treffer to fra skjegerpatruljen som forteller om harde kamper mellom hjemmestyrkene og den tysk-norske politistyrken. Ovestad er også enig med kompanisjef Østgaard som ikke vil sende hirdmennene inn på fjellet etter hjemmestyrkene. De er ikke godt utstyrt eller trenet til kamp. Så de trekker seg tilbake. De frakter med seg de to døde hirdmennene ned til Eggedal.

Buinseter. Antatt marsjretning for Hirdens alarmerhet. Norgeskart.

Den andre avdelingen er altså tyskere og nordmenn i SS-avdelingen. De er omtrent 45-50 som drar opp til Haglebuvannet. Lederen er SS-Untersturmführer Helge Staff, bare 26 år gammel. Ved Haglebuvannet deles styrken i to. Staff tar med seg åtte mann og går langs østsiden av vannet. *Anders Juel Bang*, bare 20 år gammel fra Kongsberg leder resten på vestsiden av vannet. Nærmere 80 milorgmenn ligger i hvite kamuflasjedrakter klare til å plaffe dem ned. Da alle SS-mennene er godt ute i åpent terreng, åpner milorgfolkene ild, først fra

en haug under Haglebønatten, så fra Grantangen, der minnesmerke står i dag. På østsida fra området rundt Rugland seter. Det hele blir styrt fra «ambassaden» som de kalte hovedkvarteret, nord-vest for dagens campingplass. I motsetning til folkene i Hirdens alarmenhet er disse karene drillet i kamp. Ilden besvares, og de rykker fram. Begge avdelingene kjemper med milorgmennene, og de prøver å storme høyden der de første skuddene kom fra. Kampene varer i omtrent fire timer. Skijegerkompaniet trekker seg så tilbake, og milorgmennene gjør også det. Holst gleder seg over seieren og ber folk dra over fjellet og seinere hjem for han regner med at tyskerne vil sende flere tropper. Det skjer også, 8-900 mann som brenner ned mange hytter, men finner ingen milorgfolk.

Det er store tap på begge sider. Milorg mister sju mann. Alle disse kom fra Drammensområdet. Hos fienden faller tre tyskere, en østerriker og to norske SS-soldater. En tredje norsk SS-soldat blir tatt til fange og seinere henretta av milorg-folk. Løytnant Peder Fredrik Host har i ettertid stått som ansvarlig, men om det var han som avfyrt skuddene eller om det var to andre milorgsoldater som holdt vakt over han, er vanskelig å bekrefte. Dette er en meget omstridt hendelse som diskuteres også i seinere tid.

179

rakk å be kameratene hilse foreldre, søsken og kjæresten. Deretter blir han frakta ned til Eggedal sammen med de andre døde fra kompaniet. Han blir 3. mai gravlagt på Æreskirkegården ved Ekeberg, men flytta til Nordre gravlund i Oslo i 1952 der også foreldrene er gravlagt.

Haglebuslaget i ettertid

Det har vært stor diskusjon om mange av hendelsene ved slaget. Ikke minst hvor mange som døde på tysk og NS-side/SS-side. Det siste og best dokumenterte er ni personer, og altså en av dem fra Kongsberg. Milorg hadde som politikk å trekke seg og unngå konfrontasjon, men her fulgte Elg og BA IV- sjef Holst ikke dette, og det blei muligens et unødvendig slag, er det mange som mener. Andre mener at det ikke kunne unngås pga. de store våpenlagrene i området.

La oss se noe mer på de som var med på gal side fra Kongsberg, Sandsvær og Numedal.

De som var på feil side

SS-Oberscharführer Anders Juel Bang, var bare 20 år gammel og fra Kongsberg. Han var sønn av bestyrer, seinere rektor Hans Fredrik Bang på Kongsberg høgere allmennskole og gymnas. Anders var med i speidern og begynte på gymnaset.

Både faren og mora Elisabeth og en eldre bror, Oscar (må ikke forveksles med doktor Bang i Nore), var medlemmer av NS. Faren meldte seg inn 26. september, Anders 15. november og mora Elisabeth 18. november 1940. Ut fra samtale med en venn av Anders Bang var det særlig broren Oscar som påvirket Anders og som Anders så opp til. Han studerte jus, meldte seg inn i NS, var først i statspolitiet og deretter krigskorrespondent for Den norske legion og tok filmopptak fra østfronten. Seinere var han med SS ved slaget om Narva sommeren 1944 og seinere i Frankrike. Han er begravet sammen med Anders og foreldrene. Samtidig var det andre brødre som ikke meldte seg inn i NS. Anders Bang hadde gått på gymnaset. Som de fleste andre NS-ungdommer ville de andre ungdommene ikke være sammen med dem, så dermed trakk NS-ungdommen seg unna og søkte sammen. Bestevennen som blei med i motstandskampen etter hvert, sier at de sklei vekk fra hverandre, frontene var

Anders Juul Bang. Kilde: Veum Deres ære...

klare. Sammen med andre fra NSUF (NS-ungdomsfylking) melder Anders Bang seg til tjeneste i skjegerbataljonen. Kompaniet kaltes NSUF-kompaniet.

Hans Jørgen Kjørstad var født 1904 i Ytre Sandsvær. Han var fra Nedre Kjørstad og overtok gården i 1929. Selv meldte han seg inn i NS 1. mai 1941. Også kona Anna Karine var medlem av NS. Men Hans Jørgen dreiv det lenger, han meldte seg inn i Hirdens alarmerhet i Drammen våren 1944. Under landssviksaken sier han at han hadde sympatisert med NS lenge, og han var med i bondesambandet. Han deltok i flere razziaer. En av dem på Drammen jernbanestasjon etter illegale aviser. Han hadde også deltatt i flere hytteundersøkelser i Drammensdistriktet. Så i razziaen i Eggedal, og dette var det alvorligste anklagepunktet. Han blei arrestert og satt først i varetekt i 12 uker.

Da Haglebusaken kom opp var påstanden 15 års tvangsarbeid, 25000 i bot og inn-dragning av 1165 kroner. Han fikk først 12 års tvangsarbeid. I høyesterett i 1947 var påstanden 12 år ifølge referat i Kongsberg Dagblad. Dommen blei 7 år ifølge Veum. Men han sonet på Gulskogen tvangsarbeidsleir ved Drammen bare fram til 2. desember 1948. Totalt tre og et halvt år. Han døde i 1982.

Peter Ovestad var født i Sigdal i 1893. Så han var antageligvis mer kjent her enn de andre numedølene. Han kjøpte Nordre og Vestre Ulland i 1935. Det var mye skog til gården, så han dreiv mest med skogsdrift, sagbruk og handel. Han hadde 50 personer i arbeid. Selve gårdsbruket leide han ut til en forpakter. Ovestad kom ikke til å bli gift eller hadde biologiske arvinger. Da han blei 40 år blei NS stifta. Han blir etter hvert ivrig medlem. Ved valget i 1933 fikk NS relativ god oppslutning i Flesberg, 39 stemmer, omtrent 3,5 %. Han blei en sentral figur i NS Flesberg ved å melde seg inn i 1934. Men han strevde i motvind. I 1936 fikk NS bare 12 stemmer, så ved krigens start og Quislings radiokupp 9.april var det som vi veit, ikke store oppslutninga. Ovestad glei fint inn når kun NS blei det lovlige partiet. Han blei kretsfører i NS, og med det fulgte at han også skulle rapportere inn jøssinger og personer partiet anså som farlige for styret ikke minst med sin uttalte holdning. Så dermed rapporterte han inn bl. a. Georg og Elise Sverdrup på

Peter Ovestad. Kilde: Flesbergs historie

Kongsberg, Hellik Lande og apoteker frøken Davidsen. Forpakteren Erik Gotås var heller ikke begeistra for NS og spesielt ikke da Ovestad blei så ivrig. De kom i krangel, og Ovestad anga han til statspolitiet. Svogeren hans Oliver Møystad satt høyt oppe i dette. Dette førte til at Gotås måtte sitte i fengsel et halvt år. Ovestad får tillitsverv i skogbruksorganisasjonene, men et tillitsverv da, vil si via førerprinsippet, utpeking fra sentrale myndigheter, men han var selvsagt også faglig godt kvalifisert. Utover i krigen opptar NS og andre kamporganisasjoner mye av hans tid. I 1941 gikk han inn i hirden. Det ser ut til at han virkelig gikk inn for saken. Han meldte seg også til tjeneste ved østfronten, men kom ikke inn, antagelig fordi han var 50 år gammel. Reint fysisk fikk han likevel utløp i razziaer. Han var med på en større razzia i Ski og var med tyskerne på en razzia i Lyngdal. Muligens var det da milorgstaben måtte forlate hytta på Grøterudseter (Se LL 2015). Han går inn i Hirdens alarmenhet og er med på razzia i Drammen. Siden alarmenheten holder til der, blir han innkalt til razzia i Eggedal som vi har sett

Peter Ovestad blir arrestert og har mye på rullebladet. Påstanden er livsvarig tvangsarbeid, 25000 kr i bot og inndragning på 1133 kroner. Det opplyses at han har 55000 i formue. I første omgang får han 16 år. Saken går til høyesterett i 1947 der får han 11 år. Men totalt blir det som med de fleste dømte, ikke så mange år. Han slippes ut fra Ilebu like før jul 1949, så fire og et halvt år blei det altså. Etter han kom tilbake, fikk han en annen forpakter som etter hvert kom til å overta gården. Han blei over 80 år gammel og døde i 1974.

Ole Hellikson Kvear født i 1902 hadde også sin bakgrunn fra Ulland. Han hadde fått overdratt Østre Ulland av mormora si i 1924, men overdro den videre i 1928 til mor si Anette Sjulsdatter Ulland. Hun var gift med Hellik Kvear. Ole gifta seg med Mari Ødegård fra Lurdalen samme år som han gikk inn i NS, 1940. De bodde også på Nordre Ulland, og en kan jo tenke seg at det var Peter Ovestad som rekrutterte Ole til NS. Ole jobba som jord og skogbruksarbeider. 17.desember 1940 melder han seg inn. Å melde seg inn i hirden medførte forpliktelser, så han deltok i en del passkontroller. I januar 1945 blei han med i Hirdens alarmenhet i Drammen og derfor videre til Eggedal. Etter skuddene på Buinsetra måtte Ole bære en av de døde ned til veien for frakt ned til Eggedal.

Han blei arrestert, og ved rettssaken i november 1945 da saken kom opp første gang, blei det påstand om 12 års tvangsarbeid og inndragning av 1245 kroner. Han fikk 10 år da, og det er også påstanden for Høyesterett i oktober 1947. Men klimaet er blitt mildere overfor landssvikere allerede to år etter krigsslutt, så han får sju år. Og klimaet blir enda mildere jo lenger en kommer fra krigen, så han slipper ut fra Gulskogen tvangsarbeidsleir 2. desember 1948. Så tre og et halvt år blei soningstiden på. Vel ute så flytter familien til Kongsberg, hvor han døde i 1974.

Ole Andersen Gjørle f. 1904 i Lyngdal på gården Gjørle. Han var andre sønn av Anders og Mari Gjørle. Faren døde i 1924, og mor Mari satt med bruket til 1946. Ole var under krigen gårdbrukersønn og var med i drifta. Han var da og han forblei ugift. Han meldte seg også inn i NS desember 1940. Det var det jo mange som gjorde, men de måtte jo ikke, selv om det var press, gå videre til Hirdens alarmerhet. Og i følge lensmannen i Flesberg blei Ole Gjørle ansett som en svært farlig angiver. Han blei personalleder og propagandaleder i Flesberg NS. Han var med på arrestasjonen av bokhandler Ornum i Drammen. Gjørle meldte seg til tjeneste Hirdens alarmerhet i 1944, og det var kanskje der han var ved arrestasjonen av bokhandleren i Drammen. Å få angiverstempel, være med på arrestasjoner og delta i væpna kamp mot motstandsfolk er jo ikke det beste utgangspunktet ved landssvikoppgjøret. At han skøyt tilbake mot motstandsfolka blei framheva, men siden han ikke traff og skada noen, var jo dette noe formildende.

Så ved oppgjøret høsten 1945 er påstanden 16 års tvangsarbeid og inndragning av 1160 kroner. Slike inndragninger var ut fra hva de kunne ha tjent ut fra å ha hatt jobb via NS-posisjonen. Han fikk først 12 år noe som også var påstanden i Høyesterett 1947. Men det endte med 8 år, altså halvparten av hva den første påstanden, og siden han slapp ut ved Ilebu fengsel (som var det nye navnet på Grini) 22.juni 1949, så endte det med halvparten av dette igjen altså fire års fengsel.

Etter at mora Anne døde i 1946 noe også den ugifte eldre broren Nils gjorde, var det boet etter henne som eide gården. Dermed hadde staten krav i boet ut fra dommen til Ole, og det er kanskje grunnen til at Ole ikke fikk overta Gjørle før i 1954. Ole døde i 1996.

Ole Helgerud var den fjerde flesbergingen og andre lyngdølen som var med ved Buinsetra. Han var født i 1910 og vokste opp på Søre Klevjorden i Lyngdal. Faren Knut hadde kjøpt den i 1901. Ole var den eldste sønnen og tok over gården i 1936. Han overtok også landhandelen etter Knut Hjerpeton. Ole var ugift og bodde her hele livet. Han blei medlem av NS i november 1940 og fungerte som økonomileder i Flesberg. Han meldte seg inn, sa han, fordi fremtredende menn i bygda var med. Han var god til å rekruttere medlemmer og fikk egen innsatspremie for det. Han blei assistent i forsyningsnemda av faglige grunner påstod han, ikke pga. NS-medlemskap, og det blei han trodd på og ikke dømt for. Han påsto også å ha hatt kjennskap til et lager som hjemmestyrkene hadde, uten å røpe dette.

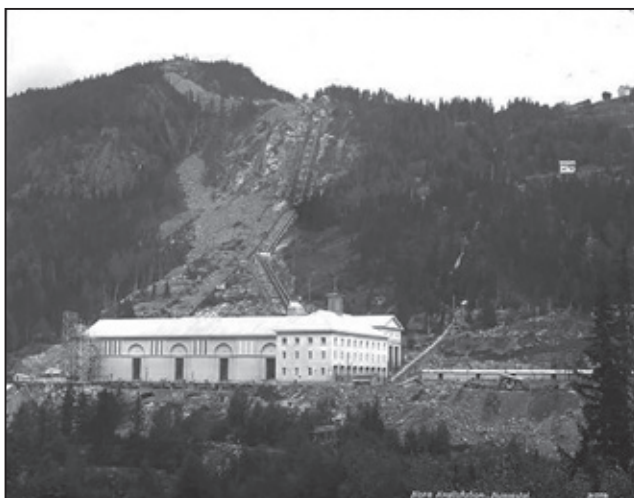
Da rettsaken kom opp høsten 1945, blei det påstand om 12 års fengsel og inndragning av 9950 kroner pga. jobben i forsyningsnemda. Dette blei ikke tatt til følge og summen blei bare 1035 kroner. Men han fikk 12 år. Da Høyesterettsdommen kom, var også dette påstanden, men der fikk han åtte år. Som de andre blei soninga langt mindre, han slapp ut fra Gulskogen tvangsarbeidsleir i juni 1949, så dermed fire år

soning. Etter dette bosatte han seg igjen på gården sin og jobba lenge i herredskassa i Flesberg. Det viser jo at han både fikk bruk for sin sivile jobb under krigen for jobb etter krigen og god behandling i bygda. Han døde bare 63 år gammel i 1974. Han ligger i samme grav som faren.

Asle Kvislen var født og vokste opp på gården Ulstad i Rollag. Han var født 1908. Faren Gunnar hadde kjøpt gården, og han var også med på å stifte Numedal bruk. Asle var odelsgutt. Numedal Bruk gikk konkurs, og dette var et hardt slag for familien selvsagt. I 1916 blei det skysstasjon på gården. Fram til 1949 var Asle gårdbrukersønn. Da delte Gunnar gården mellom brødrene Asle og Lars. Men før dette skulle det skje mye i Asles liv. Da NS blei eneste lovlige parti, meldte han seg inn i 16.november 1940. Det må også sies at begge foreldra og broren Lars også meldte seg inn i NS, men det var vel Asle som dreiv det lengst. Han blei aktivt medlem i NS hjelpeorganisasjon og med i Hirdens Alarmenhet. Han var også grensevakt i Årnes-Kongsvingerdistriktet. Men det er ikke kjent om han der fanget norske flyktninger som var på vei til Sverige. Han var også støttende medlem av Germanske SS. Hirdens Alarmenhet i Drammen førte han til Buinsetra.

Påstanden ved rettssaken var 12 års tvangsarbeid og inndragning av 1090 kroner. Første dommen lød på 10 år. Dette var også påstanden for Høyesterett, men dommen blei senka til seks år. Og siden han slapp ut fra Gulskogen i juli 1948 blei det halvparten av dette igjen. Fra 12 år til tre år altså en firedel. Han kunne da reise hjem til kona si på Ulstad, ta over halve gården etter hvert og leve et forhåpentlig mer normalt liv. Han innrømte han hadde tatt feil, og det hadde nok mye å si for at han blei akseptert igjen blant bygdefolket. Han blei 69 år og døde i 1977.

Nils Paulsen, f.1895 i Nord-Aurdahl, jobba på Nore Kraftverk. Han var maskinmesterassistent og blei medlem i NS 1. mai 1941. Nils hadde vokst opp på Kverna hvor faren var møller. Familien flytta

Nore Kraftstasjon 1927. Her var Nils Paulsen og Christian Langseth ansatt. Kilde: Wikipedia-Nore Kraftstasjon-postkort

litt på seg og bodde på nabogården Fagerlund i 1910. Så ender altså Nils på Nore Kraftverk. Han gifta seg med Anne Eide, men blei enkemann få år etter. Så traff han Ågot Berg på Berg ved Ulstad. De gifta seg antagelig på slutten av 1920-tallet. Så han var altså nabo med Asle Kvislen som kanskje fikk med seg Nils. Nils blei i alle fall meldt inn i NS etter Kvislen. Men ingeniør Karsten Mathisen på kraftverket sier at Paulsen var sinna på tyskerne da de kom, men var fly forbanna på britene da de trakk seg ut i juni 1940 og at det hadde betydning for innmeldelsen i NS. Han fungerte også som informant for Gestapo.

Gestaposjef for etterretning i Sør-Norge, Erwin Moro, oppretta kontakt med Nils Paulsen høsten 1944 ut fra hva Lidvard Hytta skriver. Spesielt interessert var han i Nore kraftverk og om det var hjemmefrontsfolk i fjellet. Paulsen fortalte at han hadde sett folk som gikk flere ganger forbi huset til fjells med ryggsekker. Han regna med at de bar mat. Han fortalte også om illegale aviser på kraftverket. Paulsen skulle ta seg en fisketur på fjellet for å sjekke.

På slutten av krigen fungerer han også som vakt. Fra høsten 1944 melder han seg inn i Alarmenheten og ender på Buinseter. Han var nok av det ivrige slaget i NS og hadde deltatt på flere kurs og vært med på flere razziaer bl.a. på Rødtangen

Da milorgsoldatene 9.mai kom til Nore-verket, var Paulsen grei og fulgte med for arrestasjon. Vaktstyrken til Paulsen hadde uniformer og var bevæpna. Paulsen hadde vakt fra kvelden 8.mai. Da hadde han vakt sammen med Werner Frydenberg som var milorgkar og ville gjerne fortelle han om hva som var skjedd i Eggedal. En av de beste kameratene hans var blitt skutt, fortalte han. De hadde akkurat spist da han blei skutt. Nå var han urolig for hva som ville skje. Men vaktkommandøren samla inn alle våpnene og la de i en haug. Vaktene hadde derfor ikke våpen på seg, og dette var en fordel da milorggutta troppa opp. Flere av vaktene skifta også til sivile klær. Vaktmannskapet var på ca. 25 mann, og tyskerne hadde forlatt kraftverket lenge før. Klokka halv tre på natta 9. mai var hele vaktstyrken samla i maskinhallen. Utpå dagen blei de frakta inn til stasjonen på Rødberg der de sammen med andre NS-folk entra toget og blei frakta til folkehøyskolen på Rollag for internering.

Påstand om inndragning av 1150 kroner og 12 år var det i den første rettssaken.. Dommen blei først 10 år. Høyesterett sa 6 år, så angiverstatusen som Moro vitna om, ser ikke ut til å ha blitt lagt vekt på. Han slapp ut etter tre år på Ilebu (Grini).

Om Nils og Ågot overtok Berg før eller etter krigen er usikkert. Men han dreiv i alle fall som elektriker i Rollag. Slikt sett ser det ut som han blei akseptert etter endt straff, i alle fall ikke nekta arbeid. Men samtidig sies det at han var stri på til det siste om at det han hadde gjort, var rett. Han opplevde jo å miste sin beste kamerat ved Buinsetra. Nils levde til 1977 og ligger gravlagt i Rollag sammen med kona Ågot og sønnen Øivind.

Christian Øyvind Langseth eller Kristian Eivin som det står i klokkerboka for Saltdal, blei født 3. juni 1888. På grava står det Kristian Øyvind. Faren het Knut Kristian Kristoffersen og mora het Anne Birgithe Olsdatter Langset. Familien bodde i 1900 på Stamnes i Saltdal, der faren var husmann og arbeidet i Sulitjelma gruver, noe også en eldre bror av Christian gjorde. Saken til Langseth er gjengitt hos Solhjell. I forsvartalen sin sier Langseth at han hadde meldt seg inn i Arbeiderpartiet i 1911. Han hadde støtta bruddet med Moskva i 1923, men blei kritisk til partiets kritiske politikk overfor forsvaret. Partiet hadde svikta da krigen kom. Allerede 11. juli 1940 hadde han meldt seg inn, altså før NS blei eneste lovlige parti. I følge Fremtidens referat høsten 1945 var han tre år propagandaleder i Nore for NS og var like nidkjær i tjenesten som Ovestad. Han ville stoppe illegal nyhetstjenesten, og hadde derfor rapportert tre av sine arbeidskollegaer ved Nore kraftverk, Ivar Aasen, Knut Eidsen og ingeniør Broch-Due, som farlige nyhetsspredere, samt Tormod Ruud. Han ville fjerne disse fra sine stillinger. Han hadde også søkt opptak i Germanske SS Norge. Han var faglig tillitsmann ved Noreanleggene. Om dette var reelt eller som representant for NS, står det ikke noe om. Samtidig er det et vitne som sier at Langseth kjente til at han hadde radio, men gjorde ikke noe med det. En annen at han hadde gevær uten at det blei reagert, og han hadde også hjulpet en med å si at det var hans gevær og ikke han som tyskerne hadde fått fatt i. Han hadde også hindret en annen i å bli sendt på Grini. Så det var formildende ting, selv om det ikke sies når dette var, i begynnelsen eller mot slutten av krigen. Så kom Haglebu.

Det ser ut til at flere i familien til Langseth bodde i Oslo. Det sies at flere var jøssinger og at en av brødrene hans var med i Milorg der inne.

Da Milorg kom for å arrestere vaktstyrken på Nore-anlegget, kjenner de jo godt til Langseth. Derfor er det første de gjør, siden han er på vakt, å låse han inne i et rom, så ikke han får gjort noe galt. Deretter bærer det med han, som de andre, til Rollag interneringsleir. Der blir han avhørt. I ettetid fikk han godt skussmål for å ha hjulpet mange av de innsatte.

Ved rettsaken i 1945 kom påstand om 20 år og inndragning av 1090 kr. Lagmannsretten ga 14 år og Høyesterett 10 år. Han sona på Gulskogen fram til september 1949, så dermed blei det under halve tida, fire år og fire måneder. Der hadde han fungert som rørlegger.

Etter soningen reiste han til Oslo, der han antagelig hadde familie. Her praktiserte han som vaktmester. Men han endte opp på Kongsberg og døde i 1958, 70 år gammel i følge Dis-gravminner.

Sistemann er noe usikker, men i Veums bok om hirden, står *Kåre Johan Karlsen* f. 1923 tilhørende Nore og Uvdal. Han er ikke nevnt i avisene i forbindelse med Haglebuslaget. Det er et definisjonsspørsmål. Han var født der, men arbeida under

krigen som gårdsarbeider i Røise. Han meldte seg inn i NS 1. mars 1942, blei med i Alarmenheten fra 9.februar 1945 og deltok ved Buinseter. Han blei dømt ved lagmannsretten i januar 1947 til tre år og en måned. Han slapp ut fra Gulskogen 3. juli 1947, så altså etter noe over to år. Han endte opp i Råde i Østfold og døde i 1989. Han er gravlagt der sammen med sin ti år eldre kone Vivian Synnøve, som døde to år etter han. Vi få håpe han fikk et godt liv etter soningen.

Numedal og Sandvær – de som sto på feil side

Av de som var med i hirdtroppen fra Numedal og Sandvær på Haglebu, var det en fra Ytre Sandvær, fire fra Flesberg, en fra Rollag (ev to om Nils Paulsen skal regnes derfra), to eller tre fra Nore. Nå er dette svært få og kanskje tilfeldig, mer enn å gjenspeile de som sto på feil side under krigen.

Ser vi på tabellene nedafor og sammenligner, er det nok mer tilfeldig. Flesberg er overrepresentert på Haglebu, så det var nok mer tid og sted for hirdens utrykningsstyrke og hvem som da var til stede som var avgjørende.

Antall NS-medlemmer og andel av befolkningen over 23 år i 1945

Sted	Stemmeberettigede i alt	Menn	Kvinner	Alle NS-medlemmer	Menn	Kvinner	% NS Menn	% NS Kvinner
Ytre Sandvær	2036	1053	983	53	42	9	4,0	0,9
Øvre Sandvær	1536	805	731	36	31	5	3,9	0,7
Flesberg	1571	833	738	56	46	10	5,5	1,4
Rollag	1078	566	512	31	27	4	4,8	0,8
Nore	1436	755	683	40	35	5	4,6	0,7
Uvdal	789	369	417	44	36	8	9,8	1,9

Kilder: Lister over NS-medlemmer og andre som skulle reises landssviksak mot, utarbeidet i Sverige mot slutten av krigen. Liste 1-utarbeidet i England, Arrestasjonslister utarbeida lokalt på grunnlag av de to, Lokale lister.

Stemmeberettigede var alle over 23 år. Nå var flere medlemmer ved innmeldelsen i NS lavere enn 23 år. Samtidig er dette det beste tallet for sammenligning enn hele befolkningen inkludert barn og ungdom under 23 år.

Vi ser at Uvdal skiller seg ut med større andel av befolkningen, dobbel så stor som de andre distriktene. Dette gjelder også kvinner. Ved gjennomgangen er det mange i enkelte familier, mann, kone og noen ganger barn. Men dette får vi la ligge til seinere undersøkelser. Deretter er det Flesberg som er noe høyere enn de andre. Øvre Sandsvær er lavest.

Arresterte ut fra listene første maidagene

Sted	I alt	% av alle medlemmer	M	K	<i>Hird</i>	Fører-garden	Front-kjempere/ Legionen	Politi/ fange-vokter	Sum	% av alle arrest-erte	% av alle medl
Sandsvær (Øvre og Efteløt)	31	42%	30	1	16	1	3	2	22	71%	30%
Flesberg	21	38%	19	2	10	1	2	1	14	67%	25%
Rollag	16	52%	14	2	9	0	2	2	13	81%	42%
Nore	9	23%	9	0	6	1	0	0	7	78%	18%
Uvdal	10	23%	10	0	4	0	1	0	5	50%	11%

Kilde: Arrestasjonslister. (Omfatter ikke Komnes og Tuft) (antall medlemmer i disse områdene beregna til 16 personer -antallet for Sandsvær er derfor beregna til 37(Efteløt)+36(Øvre)= 73.

Her ser vi motsatt tendens. Langt flere blei arrestert de første maidagene i Rollag og Sandsvær og dels Flesberg enn i Nore og Uvdal. Det er langt flere aktive og ansett som farligere og mer militante i Rollag og Sandsvær enn lenger nord i dalen, om vi skal tolke det den veien. Listene kan også være ufullstendige og forskjellige, og det kan være ulike vurderinger og kriterier for arrestasjoner. Her skal dette bare antydes.

Dommene i ettertid

I følge Solhjell var Haglebusaken den første saken ut fra en større razzia. Dommene i første instans var harde. Statsadvokaten hadde faktisk først tenkt seg dødsstraff, men gjorde dette om til flere år tvangsarbeid. Nå blei dommene mildere allerede i første rettsinstans, og ved anken til lagmannsretten i 1946 enda lavere. Da saken blei anka til Høyesterett, gikk nestkommanderende i Milorg Distrikt 14.2 – Eivind Snersrud fra Krødsherrad ut i avisen og argumenterte for at dommene ved Haglebu ikke burde være strengere enn andre razziaer. Dette tok Høyesterett ad notam og satt ned straf-

fene. La oss lage en statistikk for akkurat disse. Dommene blei på mellom 11 og tre år, soningstida varierer mellom to og fire og et halvt år. Ser vi litt grovt på dette blei sju av ni dommer halvert ved løselatelse, en fikk 2/3, men det var det korteste hvor tida allerede hadde gått og den strengeste blei redusert fra 11 til 4,5 år som også blei den lengste straffa. Men Anders Bang fikk jo den «strengeste straffa», den unge gutten mista livet. Men han hadde også tatt liv som frontkjemper, og dette kommer jo i en annen kategori enn hirdfolkene fra Numedal og Sandsvær.

Kilder:

Landssviksaken mot Hans Fredrik Bang, Riksarkivet

Referater fra landssviksakene i Fremtiden, Kongsberg Dagblad og Laagendalsposten

Kåre Olav Solhjell: Bygdehistorie for Nore og Uvdal III 1940-65 (Nore og Uvdal kommune 2000)

Magne Løiten: Eggedalsrassiaen (2017)

Lidvard Hytta_ Motstandsbevegelsen i Øvre Numedal 1940-45 (2018)

Eirik Veum: Nådeløse nordmenn. Hirden (2013)

Eirik Veum: Deres ære vår troskap nordmenn drept i tysk krigstjeneste (2017)

Magne Lindahl: Døydde dei forgjeves? (Påskemagasinet Hallingdølen 2015)

Sandværs historie, Flesberg gård og slektshistorie, og Rollag bygdebok.

Folketellinger og kirkebøker fra de aktuelle områdene som nevnes.

Et interessant vitnemål om folkelig religiøsitet – men når er det fra?

Av
Odd Arne Helleberg

I 2006 var Øyvind Lie og Johan Jarnæs på tur til Kvartsdal gruve i åsen vest for Kongsberg, da de oppdaget en inskripsjon hugget inn i bergveggen: Et vers med religiøst innhold. Det er ikke å finne i samtidige salmebøker, og er da etter alt å dømme forfattet av innhuggeren eller av noen i hans omgangskrets, og

Foto: Bjørn Ivar Berg, Norsk Bergverksmuseum.

blir således et interessant minne om folkelig religiøsitet på sin tid.

Det er datert 9. juni 93, og et nærliggende spørsmål er da hvilket århundre som er ment. I en artikkel i Langs Lågen i 2012 argumenterer Jarnæs for at det må være ment 1493. Han støtter seg bl.a. på et innspill fra professor Arne Torp om språklige merker. I samme årgang trekker Bjørn Ivar Berg fram momenter som tyder på at det er fra 1693.

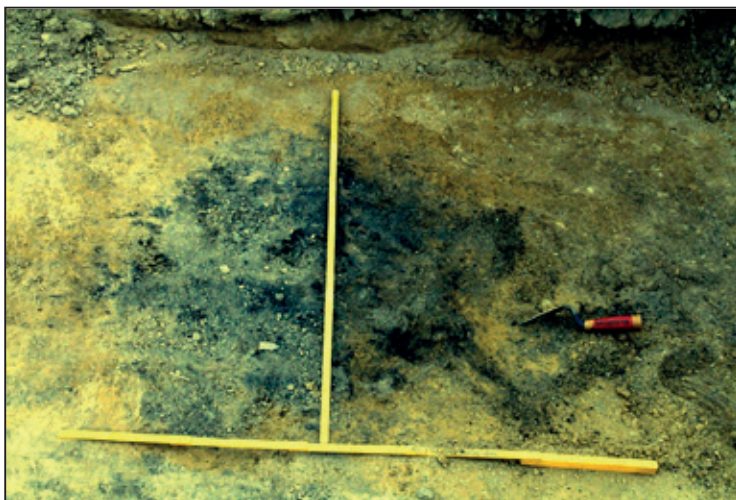
Diskusjonen omkring årstallet har siden dukket opp med jevne mellomrom i avisa Laagendalsposten. Det er ingen stor sak, og inskripsjonen er uansett et verdifullt kulturminne. Redaksjonen i Langs Lågen har kontaktet Torp for å få en utdyping om hans vurdering av dateringen. Han uttaler at han vil beklage dersom han tidligere har ordlagt seg slik at han seinere er blitt sitert som en autoritet som med stor sikkerhet kan fastslå at denne inskripsjonen skulle være fra 1400-tallet og ikke fra 1600-tallet.

Slik står saken. I alle fall må vi på Kongsberg sørge for å ta vare på en av de mest interessante inskripsjonene som finnes i området.

Kokegropa på Berg

Av Kristian Kløvstad

I begynnelsen av juni 2018 begynte Dag og Per Fossen grunnarbeidet til nytt fjøs på gården Berg i Øvre Sandsvær. Dag Fossen forteller: «Vi fikk tillatelse til graving uten forhåndsutgraving, men da gropa dukket opp, ble arbeidet stoppet, og det ble foretatt arkeologisk for-

Rester av kokegropa. Foto Lars Bryne

håndsutgraving på det høyeste punktet. Kokegropa blei oppdaget ved en tilfeldighet ved at det var med en arkeolog som femte hjul på vogna ved en annen befaring fra kulturetaten i fylket. Men når vi blei gjort oppmerksom på den, så kunne vi tydelig se en svart ring ca. 60 cm. i diameter i bakken der det var gravd. Hadde siste skuffa vi gravde ut, gått 7 cm. Dypere, så hadde alt vært borte. Siden de ikke fant rester etter stolpehus, blei tomta umiddelbart frigjort etter registreringen. Vi er bare positive til kulturetatens handtering. De kom raskt og brukte kort tid, og siden tomta raskt blei frigitt, er det bare moro med denne oppdagelsen».

Inger Karlberg fra Fylkesarkeologen undersøkte funnet og fikk gjort noen flere prøvegravinger uten å finne noe mer av interesse. Karlberg fortalte at slike kokegropoer er kjent fra ca år 500 f. Kr. til år 600 e. Kr. Den slags funn er ikke så veldig sjeldne.

Elevene på Berg skole oppdaget at det foregikk noe ekstra på jordet like ved skolen og fikk seg en fin historietime med arkeologen.

Litt om kokegroper

Det ser ut til at kokegroper har vært brukt til spesielle anledninger når mange skulle mettes. Det kan ha vært ved religiøse fester, tingmøter eller andre sammenkomster.

Noen steder er det funnet mange kokegroper på et lite område som tyder på store samlinger.

Det må være noe ekstra med Lågen og kokegroper! Da E18 ble bygd ut 2010 ved Bommestad i Larvik, ble det funnet et område med mer enn 500 kokegroper. Dette er Nordens største kjente felt. Alderen på feltet spenner fra 380 f. Kr. til 630 e. Kr. Mesteparten av funnene er fra år 300 til 500 e. Kr. Det lange tidsspennet tyder på at det har vært et gammelt tingsted i Tjølling.

Kokegroper på dyrka mark viser seg først når matjorda er skavet av. Toppen av gropa er oftest borte etter mange års pløying, men bunnen synes som flekker med en annen farge enn grunnen for øvrig. Mørk farge tyder på mye kull, mens brent stein gir en lys farge.

I utmark er gropa tydeligere, og ved utgraving finner man at gropa er fylt med trekull og brent stein. Formen er gjerne avrundet med bredde ca. 1 m og lengde opp til 3 m., dybde fra 0,1 til 0,5 m.

Matlaging i kokegrop

Det er gjort mange forsøk på å lage mat i kokegrop, og en oppskrift fra Bygdetunet i Rollag under middelalderuka er som følger:

Grav ei grop som rommer kjøttet du vil koke (diameter ca. 1 m., dybde 50 cm.)

Fyll gropa med ved og tenn på. Legg stein i bålet når det brenner godt og la de

ligge minst en halv time. Passe størrelse på kokesteinen ca. to knyttnever eller diameter på 15-20 cm.

Rak ut steinen og pakk kjøttstykket i store blader eller løv. Legg kjøttpakka i gropa og legg de varme steinene over. Dekk til med torv og vent. Passe koketid for et

Historietime i det fri på Berg Skole. Foto Lars Bryne

Her lå kokegropa på Berg. Foto Kr. Kløvstad

stort sauelår er ca. to timer. Betegnelsen kokegrop kan virke litt misvisende, for resultatet tilsvarte mer en steikeovn.

Funnstedet

Funnet er gjort på den eldste bebygd delen av Øvre Sandsvær, nær gravfeltet på Knatten. Her har det også gått en oldtidsvei mot Skiensfjorden. Det er også store gravfelt ved Tofstadfossen i Lågen ca. 1 km unna. Alderen på disse felte er satt til yngre jernalder og folkevandringstida, men kan også ha vært i bruk lenge før.

Terrenget er trolig nesten det samme som for 2000 år siden. Men vannet har gravd og gjort bekkedalene dypere og leireskrenten brattere, og vi mennesker har bygd vei like ved, lagt bekker i rør og planert og formet landskapet.

Kokegropa lå i en svak skråning 300 m. øst og under Knatten. Det må ha vært en fin plass, nesten flat og med en bekk og oppkomme like ved. Like bak var det en liten bergrygg som gav ly. Terrenget faller bratt videre, så det var fin utsikt ut over dalen og til Lågen hvis det ikke var for tett skog.

Trolig har vært drevet primitivt jordbruk i området, for her fins det lett dyrkbar jord like ved. Det er også funnet mange steinøkser i Hedenstadgrenda som tyder på tidlig rydding av jord. Det samme forteller også gårdsnavna Berg, Dal og Mørk. Så det er fullt mulig at det var fast bosetning i området da kokegropa var i bruk. Det må ha vært gode muligheter til jakt og fiske i nærområdet. Vi vet ikke om det kan ha vært flere kokegroper i området, men beliggenheten kan tyde på et kultsted i forbindelse med gravfeltet.

Aldersbestemmelsen

Prøver av trekull fra funnet ble aldersbestemt etter «Karbon- 14 metoden» på et laboratorium i Florida USA.

(Kull, eller karbon, består av vanlig karbon og en radioaktiv del, C-14, som gir radioaktiv stråling. Etter 5730 år er innholdet av C-14 og radioaktiviteten halvert. Så ved å måle radioaktiviteten kan alderen bestemmes. Levende planter har et fast forhold mellom karbontypene og innholdet i lufta. Først etter at plantene dør, begynner innholdet av karbon C-14 å avta. Siden vi ikke er sikre på hvordan innholdet av karbon i lufta var da veden ble brent, gir det en usikkerhet i aldersbestemmelsen)

Målingen gir en alder på ca. 1900 år og en tidfesting til år 50 til år 180 e. Kr.

Det bringer oss tilbake jernalder og eldre romertid som regnes fra år 0 til år 200 e.Kr.

Grunnen til at vi kaller det romertid er at det begynner å dukke opp gravfunn i Norden med gjenstander fra Romerriket som våpen, smykker og glass. Det kan ha vært et resultat av handel, gaver eller lønn til leiesoldater.

Vi har en del funn i Ytre Sandsvær fra denne tida. Det fineste er en vakker sølvnål med gullblikk som skriver seg fra år 150 e. Kr som ble funnet i en gravhaug på Gran. På samme sted fant man også enkle leirkar, bronsekar og en vakker bronsevase alt av romersk opprinnelse. Gravhaugene ved Efteløt kirke har også rike funn fra samme tid. Her var det trolig et høvdingsete og fast bosetting.

I Øvre Sandsvær er det bare et funn før kokegropa fra denne perioden. På Landsverk ble det funnet en spydspiss av jern fra år 150 til år 200 e. Kr. Hvis funnet skulle peke mot gammel bosetting, har vi gårdsnavnet Mørk like ved.

Hvem som brukte kokegropa får vi vel aldri svar på.

Kan det ha vært streifende jegere som feiret et godt bytte?

Eller, som jeg tror, noen av de første bofaste i grenda som var samlet til stevne?

Kilder:

Age Lund, Sandsværs Historie Bind 1

Samtaler: bonde Dag Fossen og arkeolog Inger Karlberg

Kongsberg Sølvverks elementære bergskoles første kull

Av Hans Gulli

I september 2019 var det 150 år siden elevene ved Kongsberg Sølvverks elementære bergskoles første kull avla eksamen. Skolen ble opprettet i 1866 og undervisningen begynte 1867 med åtte elever, seks fra Sølvverket og to fra andre bergverk.

Et 150 år gammelt bilde av Kongsberg Sølvverks elementære bergskoles første kull, tatt høsten 1869. Sittende fra venstre: Svend S. Stordalen, Harald Hansen, Ole J. Orlien, Halvor P. Sommerstad. Stående fra venstre: Thomas H. Strengenhagen, Hellig G. Mojaren, Ole H. Moen, Nils J. Holstrøm. (Foto: Norsk Bergverksmuseum).

I 1861 skrev bergmester Holmsen til Sølvverkets direksjon, hvor han gikk inn for opprettelse av en bergskole. Han nevnte at oppsynsmannsklassen vanligvis ble rekruttert blant sølvverksarbeidere med lang og tro tjeneste. På den måten fikk Sølvverket oppsynsmenn med godt praktisk skjønn og detaljkunnskaper om tekniske innretninger, men Holmsen etterlyste de nødvendige teoretiske kunnskapene. Han fikk støtte av driftsbestyreren ved Vinoren Sølvverk, C. F. Andresen, som skrev til Finansdepartementet 9. november 1861. Andresen foreslo at undervisningen skulle foregå på samme måte som ved de utenlandske elementære bergskoler, med teori og praktisk arbeid side om side.

Det ble utarbeidet en skoleplan, som ble godkjent av sølvverksdireksjonen 19. september 1865. I Finansdepartementets proposisjon om Kongsberg Sølvverk 18. oktober 1865, ble bergskolesaken lagt frem for Stortinget. Innstillingen ble enstemmig vedtatt 17. april 1866.

Utsnitt av gruppebilde tatt utenfor vestre sakkerhus i Saggrenda ca. 1899. Tre av elevene fra Bergskolens første kull er med her. Tømmermannsformann Thomas H. Strengehagen sitter foran til venstre og stiger Svend S. Stordalen foran til høyre. Stiger Ole H. Moen står til høyre i døra. (Foto: Norsk Bergverksmuseum).

Skolen hadde lokaler i Kirkegata 2, og undervisningen begynte 5. juli 1867 med åtte elever. Direktør Amund Lammers var tilsynsmann for det første kurset og adjunkt Vilhelm Saxild hadde den daglige ledelsen. Av andre lærere nevnes cand. min. J. E. Mortensen.

Det ble undervist i fagene aritmetikk, mineralogi, geometri og geometrisk tegning, og det ble gitt karakterer bare i disse fagene. Dessuten ble det holdt korte kurs i landmåling, nivellering og marksjeiding samt foredrag om blant annet gruveregnskap og gruvebygging. Ved siden av den teoretiske delen måtte elevene skjøtte arbeidet sitt i gruvene og ved daganleggene.

Avsluttende prøver ble holdt i september 1869, og samtlige elever bestod eksamen. Tre fikk karakteren «Meget godt» og fem «Godt».

Noen korte biografiske opplysninger om elevene:

- **Halvor P. Sommerstad** (1825-1901) var den eldste av kulletts elever. Han var født i Botne, men familien kom opprinnelig fra Sandsvær. Sommerstad ble ansatt i 1840, nattstiger 1872 og gikk av med pensjon i 1886.
- **Thomas H. Strengenhagen** (1835-1924) begynte ved Sølvverket i 1849. Han var i mange år tømmermann, ble skiktformann 1880 og tømmermannsformann 1886. Strengenhagen hadde vært ansatt i 57 år da han pensjonerte seg i 1906.
- **Hellik G. Mojaren** (1836-1923) var gårdbruker i Flesberg og begynte i 1856 ved Vinoren Sølvverk, hvor han blant annet arbeidet som sjakthauer og pukkverksoppseer. Drev også privat gruvedrift i Sveve.
- **Ole J. Orlien** (1839-1872) begynte ved Sølvverket i 1857. Diverse gruvepraksis som borhauer og sjakthauer. Han ble åtte dager før sin død ansatt som ertssjeider.
- **Ole H. Moen** (1840-1922) begynte ved Sølvverket i 1857. Han ble 1868 ansatt som hjelpestiger i Armen og Kongens gruver og stiger høsten 1869. Fra 1881 til 1901 var Moen i Gottes Hülfe in der Noth gruve og deretter ved Fellesdriften i Saggrenda. Pensjonert ved utgangen av 1911.
- **Svend S. Stordalen** (1842-1904) begynte ved Sølvverket i 1857, samtidig med Orlien og Moen. Ansatt 1873 som stiger i Haus Sachsen gruve. I 1900 ble han overflyttet til Kongens gruve, hvor Stordalen hadde sitt virke fram til sin død.
- **Nils J. Holstrøm** (1844-1926) begynte ved Sølvverket i 1859. Han ble 1867 hjelpeoppseer i pukkverkene, pukkverksoppseer høsten 1869 og pensjonert i 1902.
- **Harald Hansen** (1848-1904) var fra Skåtøy i Telemark og arbeidet ved Langøy gruver. Han ble hovedsakelig anvendt som borhauer mens han gikk på Bergskolen. Drev senere som tømmermann på sitt hjemsted.

Ved Kongsberg Sølvverks elementære bergskole ble det avholdt 14 kurs fram til den ble nedlagt i 1921. Skolen ble imidlertid gjenopptatt i 1936 som Bergskolen på

Kongsberg, og det siste kullet ble uteksaminert i 1957. Da hadde 283 elever avlagt eksamen siden 1869.

I forbindelse med nedleggelsen av Sølvverket, ble Bergskolen flyttet til Trondheim i 1957.

Kilder og litteratur:

Statsarkivet i Kongsberg:

Kongsberg Sølvverks arkiv: Diverse manntall, protokoll for Bergskolen 1869-1921.

Vinoren Sølvverk: Personalforvaltning: Mannskapsprotokoll 1 (1869-1878).

Digitalarkivet: Diverse kirkebøker og folketellinger.

Bergskolen 100 år. Jubileumsberetning 1866-1966.

Sigurd Vinger: Flesbergboka b. V og VI.

Nedafor finner vi en omtale av de første stigerkull ved Bergskolen. Avskrift ved Hans Gulli. Den originale teksten er gjengitt.

DK

For 50 aar siden

Jeg husker godt der blev snakket om at sølvverket skulde oprette en stigerskole. Min ældre bror var paa den tid i arbejde ved verket og hans arbejdskammerater kom ofte i vort hjem om kveldene og helgene og det blev da megen prat dem imellem om dette. Det var vel vanskelig at greie optagelsesprøven, for den fordredes at man kunde regne de 4 regnearter med hele og brukne tal – tænk regne brøk – og saa skulde ansøknin-gen være egenhændig og nogenlunde pen og feilfri skrift matte det vel være. Desuten blev det jo tap i arbeidsfortjenesten. For selv om man fik betaling for den tid man for skolen var borte fra arbeidet, saa blev det bare skiktløn, saa den som stod i akkord kom til at tape betydelig. Og helgefriheten da! det hørtes ut som det vigtigste aber at skulde være bundet paa skolen om lørdagene. Nei det var vel ikke at tænke paa skolen for dem. Slik pratet karene sig imellem, men en som var med engang argumenterte i motsat retning, og han søkte ogsaa og blev optat i første kursus. Det er O. H. Moen.

De ældre syntes det var gromt, at det nu skulde bli anledning for deres gutter paa en overkommelig maate at lære noget og komme sig frem til de bedre stillinger ved værket. For hittil hadde det mest gaat efter slegt- og venskap dette. En kalveskrot eller et spekelaar til kjøkkenet eller et fiskeknippe nu og da paa dørtrænken hos de over-ordnede hadde jo ogsaa hjulpet bra, mentes det. Men nu kunde det da bli en forand-ring heri, saa den som ikke hadde paarørende blandt «øvrigheta» og heller ikke hadde raad til foræring kunde komme frem, bare han hadde et godt «hue», var dygtig i

sit arbeide og ellers opførte sig skikkelig. Omtrent saadan gik snakket mellem ældre i arbeiderfamilierne dengang.

Folkeskolelærerne søkte at paavirke de av sine forhenværende elever som hadde vært flinke i skolen til at søke optagelse ved stigerskolen og jeg husker min brors lærer kom flere gange hjem i det ærind og han tilbød sig ogsaa at ta broren til nogen forberedelse aldeles gratis. Det hjalp dog ikke; det blev ingen ansøkning om optagelse fra ham.

Av 1ste kursus kjendte jeg personlig bare nævnte O. H. Moen. Siden lærte jeg at kjende alle saanær som Ole Orlien (tidlig død) og Harald Hansen.

Den første bergskoleelev som blev ansat som stiger ved sølvverket var Ole H. Moen. Først ved Armeen og Kongens gruber, senere ved Gottes Hülfe, hvorfra han avgik med pension og borgerdaadsmedalje.

Den næste var vistnok Svend Stordalen ved Haus Sachsen grube efter sin fars død. Nils Holstrøm blev snart ansat som opser ved Fredriksstoll pukværk, Tomas Strængehagen formand for træarbeiderne og H. Sommerstad som natstiger (politi, tyvpasser).

Av disse lever vist neppe flere end Holstrøm nu. Det stod en viss glans av de tidlig uteksaminerte ute blandt folk; høi kar! (rørosisk). Det var karer det, som stod fuldt færdige til at faa stigerposten og andre opsynsmandsposter enten ved sølvverket eller et andet sted, men helst ved sølvverket naturligvis, for det var velberging for livet det. Og de karene behøvde ikke genere sig for at by sig frem, om det saa var til en stigerdatter eller en stiv gaardmandsdatter, mente kjerringerne, ja mændene med.

Men saavidt mig bekjendt blev det av bergskoleeleverne ikke gjort no storkup i den retning.

Hvilke var lærere ved de første kurser er jeg ikke sikker paa, men dengang overstiger, nu avdøde hyttimester Stahlsberg var vistnok lærer i den første tid og likesaa daværende direktør ved vaapenfabrikken, Landmark. Senere var overstigerne (senere distriktsbergmestre) Meinich og J. Mortensen samt E. Knutsen (Stor-Knutsen) lærere.

Av 2det kursus har jeg kjendt alle undtagen Helge Rua, Kjennerud, Raaen, Pettersen, Strængehagen og Sotlien har alle hatt stillinger ved sølvverket, Kjennerud og Sotlien ogsaa utenfor dette.

Av deltagerne i 3die kursus har Næss, Haugen Harto og Ormaasen vært ansatt ved sølvverket og dessuten kjente jeg Jensen og Lindaas. Sistnævnte døde straks efter eksamen – Grlen? kjendte jeg ikke.

Av 4de kursus har jeg kjendt alle. Av disse har Lindaas og Myhra hatt stilling ved sølvverket; Lindaas ogsaa ved Evje og paa Grønland. Hellerud ved mynten og Kongsgaarden ved Vignæs, Eiker, Kanada, Røros og Traag. Begge Eilerter reiste straks til Amerika og Aasen døde ganske snart.

Saa har vi 5te kursus, hvori jeg deltok. Det var 16 som begyndte paa dette kursus

(det er feil naar det i Stigeren staar 9), men endel sluttet allerede efter noen møter og 5 gik indtil de fik meddelelse om at de ikke kunde faa betaling for skoletiden. Vi blev da bare 4 igjen nemlig Spiten, Haugen, Brænde og jeg, som fik eksamen.

Det var det uheldige ved vort kursus at vi maatte skifte lærere ofte. Fra først hadde vi J. Mortensen og Hagen. Sidstnævnte fik snart ansættelse et andet sted og vi hadde en stund Mortensen alene. Saa kom Gulliksen og så hadde vi disse 2 en stund. Mortensen blev overstiger ved Haus Sachsen grube og det ble da tat ferier grundet lærermangel. Utpå høsten kom Tomas Munster og undervisningen blev igjen optatt av ham og Gulliksen indtil Gulliksen blev ansat som overstiger ved Røros. I hans sted kom Per Mortensen, nuværende sølvverksdirektør, og vi fik da beholde Münster og ham til eksamen. I norsk hadde vi hele tiden lærer Joh. Aug. Handler.

Det var paa den tid mange bergverkskandidater ved sølvverket, saa det var for os liten utsigt til at opnaa nogen stilling der paa længe. Vi blev da gaaende der som almindelige arbeidere og vikarierte nu og da i opsynsmændenes forfald. Jeg hadde i aaret efter eksamen en liten jobb ved en forsøksdrift i Telemarken og Spiten, var en tur ved Jakobselven i Rusland, Haugen drev meget som assistent for markscheiderne og Brænde levde ikke længe, da han forulykket paa en fisketur et par aar efter eksamen.

Jeg har ganske nylig hørt at baade Spiten og Haugen skal være døde, og hvis saa er, er jeg eneste overlevende av deltagerne i dette kursus.

89 og 90 var jeg ansat i Sulitjelma, men forholdene deroppe paa den tid var ikke saadan at jeg turde slaa mig til der og reiste derfor hjem igjen efter endt permissions-tid. Jeg var da igjen ved sølvverket til vaaren 99 fik ansættelse ved Birtavarre. Andre vaaren jeg var der blev stigerpost avertert ledig her ved Røros, hvilken jeg søkte og fik og hvor jeg fremdeles er.

Detlagerne i 6te kursus kjendte jeg alle. Av disse er Moen, Jarnes, og vistnok Lyngholmen døde. Teigen er vel fremdeles ved Ulefos. Reitans, Flaats og Andreasen (Petersens) historie kjender jeg i de senere aar lite til.

Deltagerne i 6te, 7de og 8de kursus har jeg kjendt alle, saa vidt jeg vet er de vist alle ilive undtagen K. Bjørnholt. De fleste av disses historier er nu for mig mindre kjendt.

Fra og med 9de kursus blir det glissent mellem de navne jeg kjender. Endel kjender jeg fra Birtavarre og herfra Røros og endel gjennom forretningslivet men dette for manges vedkommende bare av navn. Det faar bli ved næste jubilæum at Deres historie berøres og da forhaapentlig under bedre forhold og av en bedre pen end min.

Johs. Medalen

Kilde:

Stigeren nr. 27 - oktober 1920. Organ for Norsk Stigerforening.

Hilmar Myhra

– Rappen

Hvordan fikk Hilmar Myhra navnet Rappen? Her er bakgrunnen. Fra Bodil Selnes har vi fått følgende dikt og fortelling.

Hilmar vokste opp på Hauane, på hjørnet av Møllergata. Trygve Fjerdingstad bodde i det nest siste huset på venstre side, før hjørnet. Ungene i gata lekte sammen, kanskje de minste hadde spilt fotball nede på Tomtene (området nedafor Hauane mellom Gamlebrua og porten til Våpenfabrikken.) Kanskje de noe større var med som heiagjeng? Bodil kom selv til Hauane som 10-åring, og Solveig, minstesøstra til Hilmar, var den eneste i hennes aldersgruppe i området, og var derfor nære leikekamerater. I ettertid har Hilmars oppnavn vært kjent som noe Trygve hadde laget.

Rappen var en av de gamle gode skihopperne med bronse i vm i 1938, seier i Garmich i 1939 og Holmenkollen i 1940. Han var også fotballspiller, men blei hardt skada i 1945.

Dette blei skrevet av Trygve Fjerdingstad som da var 10-12 år gammel altså ca. 1921-23. Da var Hilmar Myhra 6-8 år gammel (født 1915). Trygve skriver:

*Rap gutt, idrettsgutt
nå er fotballmatchen slutt.
Stred du nu i kamp
så tilslutt du vant.
Kampen var nok hård,
men du vet at Rapp gutt står
seig i ben og lår,
så han vant jo tilslutt dette år.*

Foto: Utlånt av Norsk Bergverksmuseum.

DK.

Bokomtaler

Narve Lid: I fotspora til Jacob Gløersen

Helt fra Narve Lid var guttunge, har han hørt de voksne snakke om en kunstmaler som bodde i Fjøslien i Numedal på 1890-tallet.

Bestefaren til Lid som vokste opp på Øvre Fjøslien, hadde mange minner om Jacob Gløersen, og stod dessuten modell for flere av maleriene hans. Den store interessen for Gløersen fikk Lid da han på 1980-tallet fikk se et postkort med et bilde av maleriet «Kullbrenning» av Jacob Gløersen.

Narve Lid satte etterhvert i gang undersøkelser for å finne flere opplysninger om maleren, og det er utrolig hva han har funnet ut.

Gløersen var mye sammen med malerne i den såkalte Lysakerkretsen som Erik Werenskiold, Eilef Pettersen og ikke minst Gerhard Munthe.

Vi får gjennom pennen til forfatteren følge Gløersen fra unge år i utlendighet med studier og utstillinger til reiser spesielt i det sydlige Norge på leiting etter motiver.

Vi møter kunstneren i Telemark, Hallingdal, Valdres, Numedal og mange andre steder. Spesielt Numedal får han en forkjærlighet for, og han tar inn på forskjellige gårder og skystasjoner i nesten hele dalens lengde, og kommer tilbake år etter år.

Narve Lid har gjennom brev fra Gløersen til venner og familie «rekonstruert» kunstnerens liv, hvor han har delt en del av boka inn i kapitler fra steder han bodde og malte. Vi følger opp- og nedturer, økonomisk som kunstnerisk. Vi får også innblikk i andre interesser kunstneren har som fiske, hagebruk og blomster.

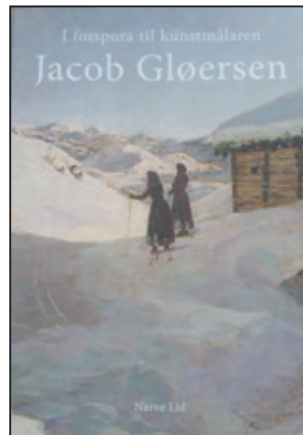
Bakerst i boka har Lid samlet en oversikt over malerier og tegninger han har registrert av kunstneren, høstutstillinger han deltok på, hvor han malte, årstall, titler og bildeopplysninger.

Forfatteren har samlet opplysninger om Jacob Gløersen i nærmere 30 år og har hatt med seg Ingar Moi som medredaktør med ansvar for layout og bilder i boka. Fotograf Trond W. Andersen har fotografert samlingen til Gløersenslekta, og ellers malerier og tegninger i privat regi.

Boka er spekket med bilder av både malerier, tegninger og enkelte brev fra malerens hånd.

En interessant og lesverdig bok som anbefales.

Per Arne Lia

Vidar Skaar Borgersen og Odd Arne Helleberg: – til glede for byen i 100 år!

Kongsberg Byorkester 1919-2019

Den 24. oktober 1919 blei «Fagforeningens orkester» stifta. Fagforeningen var de ansatte ved Kongsberg Trevarefabrikk i Dyrmyrgata. Den 26. oktober 2019 var det jubileumskonserter for 100-års jubileet, og ved dette jubileet har Vidar Skaar Borgersen og Odd Arne Helleberg skrevet jubileumsboka. Borgersen de første 50 og Helleberg de siste 50 åra. Begge har jo i titalls år vært sentrale for lokalhistorien på Kongsberg. Skaar Borgersen har også et utall av fotografier å øse av, og det preger boka. Vi får bilder fra hele perioden, og bilder over tid gir jo et godt bilde av utviklingen av korpsets som publikum ser og har sett både marsjerende i gatene og på konsertene. Og dette er jo noe alle har opplevd.

Forfatterne ser hele veien sammenhengen mellom orkesterets utvikling og byutviklingen også her med beskrivende bilder. Viktige bygninger for orkesteret-Trevarefabrikken, Arbeidersamfunnet, Musikkpaviljongen og Kongsberg Teater for å nevne noen, er også med i fotosamlingen her. Selvsagt også bilder av orkesteret fra den første tida og fram til i dag med navnet på medlemmene. Så her er det nok mange etterkommere som vil kunne glede seg over å se bilder av sine forfedre. Og det var stort sett fedre helt til 1968 da Tone Garaas begynte. Dirigentene er jo viktige for orkesteret, og vi får selvsagt en oversikt over alle bak i boka, samt lederne eller formenn som det het før. Og vi ser av denne lista at det er noen som har tjent korpset i lang tid, f.eks. Ernst Opsahl og Alf Eine i 20 år hver og John Bryn i 13 for å ta de med lengst fartstid. Ernst Opsahl, som forøvrig kanskje var den viktigste person for 1900—tallets musikkliv på Kongsberg, er også portrettert her. Forøvrig er det dagens leder Kjersti Søli som har fungert lengst som leder av korpset.

Vi følger orkesteret i tykt og tynt, gjennom navneskifte til «Musikkforeningen Framad» til like etter i 1922 til «Kongsberg Byorkester». Gjennom vanskelige tider hvor de måtte kjempe for i det hele tatt å eksistere med rettssak og dårlig økonomi. Det er interessant å lese om alle arrangementer og ulike måter å skaffe seg penger på. Seinere lekkasje til KV-musikken som ender i samarbeid og felles konserter. Men også gode tider med opptreden i radioen og musikkstevne. Under krigen var det selvsagt vanskelig. Etter krigen var selve gullalderen. Turer, konserter og torgball. Berggesellene kommer, og korpset utvikler seg videre. Det er mye å glede seg over for

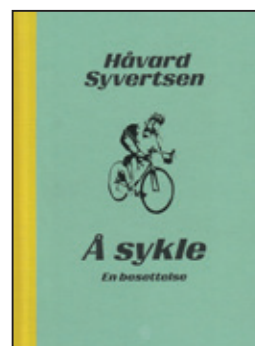
leserne her. Betydningen for byens kulturliv kommer godt fram. Konserter, arrangement som torgball, berggesell-rekka, radioinnspilling, cd-innspilling. Og i 2018 fikk orkesteret kulturprisen som inngang til 100-årsjubileet. Det er mye interessant stoff. Virkelig ei bok både orkesteret og byens befolkning vil sette pris på.

Dag Kristoffersen

**Håvard Syvertsen:
Å sykle - En besettelse
(Kagge forlag 2018)**

Håvard Syvertsen er kongsberggutt og skjønnlitterær forfatter. Men i denne boka er det mer en blanding -ei sportsbok, en biografi, et utvida essay – alle med skjønnlitterære kvaliteter- selvsagt. Grunnen til at vi omtaler boka her, er selvsagt det lokalhistoriske tilsnittet. Syvertsen har skrevet skjønnlitterære bøker også med motivet lagt til Kongsberg. *I lyset* (2002) hvor vi hører om Saggrenda og Kongsgårdsmoen, *Et uoversiktlig mørke* (2017) hvor vi i en mørk framtid er i byen og i rådhuset/Krona og sammen med skolekompis og kongsbergenser Geir Gulliksen i krimromanen *In vivo* (2004). Begge var for øvrig i redaksjonen av russeavisa Rø'tid i 1982. I den sist nevnte romanen med et drukna lik i bukta mellom stupebrettet og hyllene i Kjennerudvannet! Har du ikke lest disse, har du gått glipp av tre gode historier.

I *Å sykle* sier jo tittelen alt. Syvertsen har holdt på interessen han fikk på Kongsberg gjennom bl.a. faren sin, Hans Skalstad som læremester og Pål Henning Hansen som eldre kamerat og felles sykkelrytter. Vi får høre fra Syvertsens barndom gjennom ulike bosted på Kongsberg og ulike treningsritt og konkurranser han var med på i tenåra. Det starter i nåtid i gleden som kommer med våren og den flotte mintgrønne Bianchi-sykkelen han har i stua som skulptur gjennom vinteren i boligen på Kampen i Oslo. Mintgrønn er også permene på boka. Så kommer vårens første sykkelstur og dermed hvert kapittel som en etappe i sykkelrittet, i alt 21. Innimellom er det to hviledager. Dette gjør det enda mer besettende. Vi skjønner veldig godt hvordan og hvorfor dette har blitt og er stadig en besettelse. Vi får selvsagt mye annen sykkelhistorie også gjennom boka. Boka er ikke lang, 126 sider i noe mindre enn A5 format. Og det gjør jo at den er lett tilgjengelig og lesingen blir som et kort sykkelritt. Denne bør i alle fall sykkelinteresserte kongsbergfolk lese!

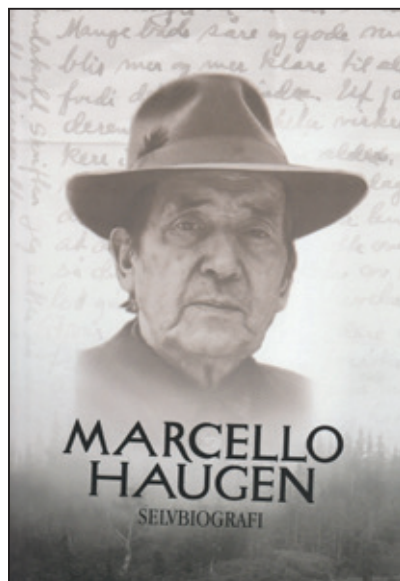
Dag Kristoffersen

Marcello Haugen: Selvbiografi (Forlaget Mystica Eterna 2018)

Marcello Haugen har vi vært innom flere ganger i Langs Lågen, 1990, 1993, 2009, 2013 og 2016. Også i denne utgaven i 2019 har vi en artikkel om han. Undertegnede har selv skrevet fire artikler om han og vært med på flere arrangementer for å minnes han. Det blir derfor også i denne bokomtalen en del kommentarer til det som står skrevet. Nå foreligger endelig den fulle selvbiografien han selv har ført i pennen. Den blei skrevet i Hillerød i Danmark i 1938-da han var 60 år gammel med tittelen «Slekten Tiucuseh Romanes». Boka tar for seg tida fram til omtrent 1898 da han får ansettelse på jernbanen i Hamar, altså de første 20 år av hans liv.

Boka starter med et forord og avsluttes med en kronologisk oversikt over hans liv. Mellom dette er det han selv som forteller i 3. person (Martin, gutten, han) samt mange bilder bl.a. av familien. Det er bilde av medaljongen av Martin Luther, samt et fra et bakeri som det står «Martin svenneprøve vurderes». Om dette er et illustrasjonsbilde eller reelt akkurat i 1897 på Eberhard Eriksens bakeri, er det vanskelig å vite. Forlaget har skrevet hva som står på originalbildet. Tilsvarende på et ungdomsbilde av Thorius, Marcellos far. Uten å ta stilling om disse er det reelle, er dette den rette måten å angi fotografiet, noe annet blir selvsagt spekulasjon.

Tittelen på boka tilsier at Marcello Haugen gjerne vil vise hvor slekta hans egentlig kommer fra, ei sigøynerslekt i Romania som utvandra til Italia og at han derfor tok navnet Marcello. At Marcello selv trodde på det, er nok sikkert. Han hadde hørt dette av sin farmor. Men det er ingen ting som tyder på det om en ser på kirkebøker og folketellinger. Dette er tatt opp i Langs Lågen i 1990 og i 2009. Ellers er det altså 40-50 år etter at han selv opplevde det å vokse opp på Kongsberg til han skreiv det ned. Og selv om Marcello var etter manges mening synsk og kunne finne igjen ting folk hadde mista, må vi gå ut fra at han kunne huske feil så mange år etter som dette var. F. eks. skriver han at faren hans Thoreus, kjøpte huset på Krutthusmoen av ungkar og kjøpmann Christian Foss for 2000 kroner. Panteregisteret viser at det kjøpes av Nils Johan Holstrøm for 195 specidaler. Det stemmer med folketellingen i 1875, samme år huset blir kjøpt, at Christian Foss var ungkar og kjøpmann (i Lille Kirkegade i dag Christian 4.s gate). Men hans navn er ikke nevnt i forbindelse med huset i det hele

tatt. Kanskje handlet familien mat der, og vi får sammenblandingen. At han også tar feil om sin farmors død, er enda merkeligere. Hun dør 84 år gammel sier han. Hun er født i 1811 og det skulle gi 1895-96, og det stemmer med mine egne undersøkelser. Hun døde i april 1896, nær på 85 år gammel. Men så skriver han at hun døde tre år før Thoreus, faren. Siden han døde i 1890, så stemmer jo ikke dette. I så fall hadde hun i 1887 vært 76 år gammel.

Men mange av de andre opplysningene i boka stemmer med undertegnedes undersøkelser. Eksempelvis er navnene han oppgir på sine lærerinner helt riktige. At en på Postbrumoen het Gravdal- under Gravdalsåsen, stemmer også. Presten Arnesen likedan. Også om Emil Bodahl som skulle bli stefaren som hadde leid hos dem. Andre opplysninger og personer er ellers kommentert i artikkelen i Langs Lågen 2009.

Så i dette lyset må en lese denne boka.

Det er mange fine beskrivelser fra Kongsberg på 1880-90- tallet. Det er en mer helhetlig framstilling her enn utdragene som har stått hos biografen Parmann og i boka *Mystica Eterna*. Parmann har også egne framstillinger som heller ikke stemmer med denne selvbiografien eller mine egne undersøkelser. Vi får høre om Michael Martins egne opplevelser slik han husket dem 50 år etter. Kanskje hadde han skrevet ned noe og ikke andre ting som han prøver å erindre.

Marcello blei jo seinere kjent for å være synsk, og det er det mange eksempler på som blant annet Øyvinn Kværna skriver om i sin bok og som har vært fortalt på arrangementer på Kongsberg. Grunnlaget for hvordan han kom til å gå fra gutten Michael Martin til den synske, hjelperen og filosofen Marcello, kan vi lese i denne selvbiografien. Hvordan han oppfattet seg selv og sin barndom. Innimellom dette reflekterer han over religiøse og etiske spørsmål. Og kanskje la han også en del av grunnlaget for dette på Kongsberg før han fylte 19 år da han flytta til Oslo. Sentralt her på Kongsberg blir hans hjem i nåværende Numedalsveien 26, St. Hans-flata (Skullestad-berja som han kalte det) i åsen vestafor hvor han forteller om sin første «åpenbaring» og Skjerpet som ligger bak det han kalte Gravdalsåsen, kanskje dagens Barbrokollen eller åsen bak Futentass, Kvartsdal gruve- omtalt spesielt i Langs Lågen 2013. Så et tidsbilde av Kongsberg og barndom og ungdomstid til denne helt spesielle mannen er det fint å kunne få med seg.

Dag Kristoffersen

Eventyret om Kongsberg Viseklubb 1969 – 2019 Fortalt av Rigmor Falla

På 1960-tallet gjenopplaget en hvilken kulturhistorisk og musikalsk skatt det ligger i vise-materialet i dette landet, i likhet med i resten av Europa. Og grupper og enkeltpersoner produserte gode og levende innspillinger på løpende bånd.

Så ble det til dels glemt igjen, men rundt om i den ganske verden lever det uanfektet videre, f.eks. på Kongsberg. Her er den 50 år i år, og fordundremeg er en av stifterne ikke bare fortsatt med, hun har til og med satt seg til for å skrive jubileumsbok. Viseklubben må ha et formidabelt og velordnet arkiv, for hele 350 sider er det blitt, med historier om opp- og nedturer, dundrende publikumssuksesser og arrangementer som trakk «tre mann og ei harrabikkje», som det heter.

Forfatter Rigmor Falla dro altså det hele i gang, sammen med to andre musikkfrelste, Ørnulf Løvgren og Ingvil Knudsen. På stiftelsesmøtet ramlet Odd Kahrs inn med alle sine viser og ikke minst Kongsberg-anekdoter, og så trillet den ene etter den andre ressurspersonen inn.

Her er mye stoff for gamle klubb-travere å mimre over: Visekvelder med kjente artister fra inn- og utland veksler med innslag fra egne rekker. Der er imidlertid også mer enn nok for alle andre som vil ha et gløtt inn i de siste 50 års kommunehistorie, for viseklubben satte også opp revyer, gjerne med noen knallpoeng inn i den pågående debatten: Innflytterplagen, sykehuset, jappetida, byggingen av Krona.....

Jeg har selv hatt fornøyelsen av å samarbeide med viseklubben gjennom 20 år, på historielaget, Lågdalsmuseet og klubbens felles november-arrangement på Lågdalsmuseet. Og i høst skal vi ta for oss nettopp Odd Kahrs, i anledning av 100-året for hans fødsel, og 50-årsjubileet til viseklubben.

Kongsberg Viseklubb er et friskt skudd på kommunens mangfoldige, blomstrende og anarkistiske musikkmiljø, der alt fra folkemusikk via korps, jazz, blues og pop til viser trives, til glede for innbyggerne. Jeg ønsker viseklubben til lykke med de første 50 år, hell og lykke i de følgende 50, og anbefaler boka på det varmeste til alle med sans for musikk!

Odd Arne Helleberg

Liste over forfattere i Langs Lågen 2019

Bjørn Ivar Berg: f. 1955, vokst i Oslo og på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Dr.Philos 1996, forsker på Norsk Bergverksmuseum. Skrevet bøker og artikler om bergverkhistorie og sosialhistorie.

Asbjørn Bjørnsen: f. 1946 vokst opp i Nore i Numedal, bor i dag på Norefjord. Cand.mag med historie, lærer, laftehøgger. Skrevet flere artikler om Nore og Numedal i Langs Lågen.

Frank Tommy Brandbu: f. 1939 vokst opp i Oslo, bor i dag i Efteløt i Sandsvær. Arbeidsleder ved Esco på Kongsberg. Skrevet om Escos historie og artiikler i Langs Lågen.

Gunvor Thingstad Boen: f. 1938, vokst opp i Solum i Telemark, bor i dag på Kongsberg. Adjunkt. Skrevet bok om Kongsberg kirke, bøker og artikler om bergverksmiljø og Kongsberg kirke.

Hølje Boen: f. 1935, vokst opp i Busnesgrend i Gransherad, bor i dag på Kongsberg. Ingeniør. Skrevet mange artikler i Langs Lågen om ulike temaer, bygdebok og slektshistorie.

Bente Fønnebo: f. 1955 vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Nesodden. Førstelektor ved Oslomet i kunst og håndverk. Skrevet bok om Smådøl, om samisk kultur og artikler i Langs Lågen.

Hans Gulli: f. 1954, vokst opp på Kongsberg og Øvre Sandsvær, bor i dag på Kongsberg. Cand. Mag. Rådgiver på Statsarkivet på Kongsberg, skrevet slektsbøker og flere artikler i Langs Lågen.

Odd Arne Helleberg: f. 1952, vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Cand. real ilimnologi. Miljøvernkonsulent i Kongsberg kommune, redaktør av Langs Lågen, Tidligere leder av Kongsberg byhistorielag, leder av Sølvverkets venner, skrevet bok om Sølvverket og mange artikler.

Christer Hoel: f. 1964 vokst opp Stockholm og Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Cand. Scient, geolog. Skrevet mange populærvitenskapelige artikler og flere i Langs Lågen.

Egil Håvaldsrud: f. 1946, vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Ingeniør. Skrevet faghåndbøker, om Kongsberg Treindustri og artikler i Langs Lågen.

Fredrik Klouman: f.1938, vokst opp på Ibestad, Notodden og Nøtterøy, bor i dag på Kongsberg. Sivilingeniør. Generell interesse for Marcello Haugen og skrevet artikkel i Langs Lågen

Kristian Kløvstad: f. 1940, vokst opp i Sandsvær, Oslo og Hamar, bor i dag på Kløvstad i Øvre Sandsvær. Sivilingeniør og bonde. Skrevet flere artikler i Langs Lågen og andre bøker.

Dag Kristoffersen: f. 1953, vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Cand. Philol med historie hovedfag, lektor. Redaktør av Langs Lågen, leder av Kongsberg byhistorielag. Skrevet en rekke artikler i Langs Lågen og andre tidsskrift.

Per Arne Lia: f. 1954, vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Studier på høyskolen i Bø, har jobba i bygningsbransjen, nå førtidspensjonert. Skrevet flere artikler i Langs Lågen.

Ivar Lie: f. 1951, vokst opp på Kongsberg, bor i dag på Kongsberg. Doktorgrad i numerisk matematikk. Forsker. Skrevet fagartikler og flere artikler i Langs Lågen

Tor Dalaker Lund: f. 1942, vokst opp i Solbergelva i Nedre Eiker, bor i dag på Kongsberg. Cand. Philol. Med norsk hovedfag, lektor og rådgiver. Skrevet mange artikler i Langs Lågen og andre tidsskrifter.

Jørgen Sandberg: f.1952, vokst opp i Svarstad, bor i dag i Svarstad, Cand. Mag med historie og norsk. Skrevet flere bøker og mange artikler i Langs Lågen og andre tidsskrift.

Bodil Selnes: f. 1926, vokst opp i Porsgrunn, Kongsberg og Uvdal, bor i dag på Kongsberg. Kontorist i mange år på Mynta. Skrevet slektshistorie og artikkel i Langs Lågen.

Trygve Simensen: f. 1947, vokst opp i Rollag, bor i dag i Halden. Lærer i norsk, forming og heimkunnskap. Skrevet artikler om lokalhistorie og matkultur i Langs Lågen og andre tidsskrift.

Ragna Stokke: f. 1951 vokst opp på Eidsvoll, bor i dag på Spikkestad. Adjunkt med historie i fagkretsen. Ungdomsskolelærer. Er etterkommer etter Ragna og Georg Samuelsen.

Olav Sâtvedt: f. 1946, vokst opp på Kongsberg, bor i dag i Sagvoldkroken i Øvre Sandsvær. Lektor. Tidligere redaktør av Langs Lågen, skrevet gård – og slektshistorie for Sandsvær, skjønnlitterære bøker, lokalhistoriske bøker og mange artikler i Langs Lågen.

Gunilla Thorsen: f. 1946, vokst opp i Mellerud i Sverige, bor i dag på Kongsberg. Lærer med historie i fagkretsen. Skrevet artikler i Langs Lågen